

**AHLAK FELSEFESİ AÇISINDAN
FÜTÜVVETNAMELER
VE FÜTÜVVET ANLAYIŞI**

Tuba YUTAZ
(Yüksek Lisans Tezi)
Eskişehir, 2019

**AHLAK FELSEFESİ AÇISINDAN
FÜTÜVVETNAMELER VE FÜTÜVVET ANLAYIŞI**

Tuba YUTAZ

**T.C.
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Eskişehir
2019**

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tuba YUTAZ tarafından hazırlanan “Ahlak Felsefesi Açısından Fütüvvetnameler ve Fütüvvet Anlayışı” başlıklı bu çalışma 13/06/2019 tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Doç. Dr. Mehmet TOPAL

Üye.....

Doç. Dr. Kamil SARITAŞ

(Tez Danışmanı)

Üye.....

Dr. Öğr. Üyesi Erşahin Ahmet AYHÜN

ONAY

.../.../2019

Prof. Dr. Mesut ERŞAN

Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Tuba YUTAZ

ÖZET

AHLAK FELSEFESİ AÇISINDAN FÜTÜVVETNAMELER VE FÜTÜVVET ANLAYIŞI

YUTAZ, Tuba

Yüksek Lisans - 2019

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Kamil Sarıtaş

Fütüvvet, bütün ahlaki erdemleri kapsayan bir anlayıştır. Fütüvvet ehlinin adab ve erkânını, fütüvvet şartlarını anlatan eserlere de fütüvvetname denmiştir. Fütüvvetnamelerdeki ahlaki ilkeler Ahilik teşkilatının da ilkelerini oluşturmaktadırlar.

Fütüvvet anlayışı ile benzer gayeye sahip olan diğer alan Ahlak felsefesidir. Çalışmamızda Ahlak felsefesinin konuları ve tartışmaları göz önünde bulundurularak fütüvvetnamelerle karşılaştırılması yapılmıştır. Karşılaştırma tanım, kavram, ilke, muhteva ve kaynak açısından yapılmıştır. Bu çalışmada fütüvvetname olarak Ebü Abdurrahman Muhammed b. es-Sülemi'nin “Kitabü'l-Fütüvve”si, Abdulgani Muhammed b. Alauddin el-Hüseyni er-Radavi'nin “Fütüvvetname-i Kebir” ve “Fütüvvetname-i Tarikat”ı, Yahya b. Halil Çoban Feta-l-Burgazi'nin “Fütüvvetname”si, Şeyh Eşref b. Ahmed'in “Fütüvvetname”si esas alınmıştır. Ayrıca fütüvvet ve ahilik anlayışının eğitim, ekonomi ve günümüzdeki yeri de incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Fütüvvet, Ahlak, Ahlak Felsefesi, Ahilik, Tasavvuf

ABSTRACT

FUTUWWATNAMES AND FUTUWWA UNDERSTANDING IN TERMS OF PHILOSOPHY OF ETHICS

YUTAZ, Tuba

Master Degree-2019

Department of Philosophy and Religion Sciences

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Kamil SARITAŞ

Futuwwa is an understanding which contains whole moral virtues. The works that describing futuwwa conditions, rules and conventions of futuwwa competent are called futuwwanames. Moral principles in futuwwanames also constitute principles of akhi community.

Another area has similar purpose with understanding of futuwwa moral philosophy. In our study, taking into account the issues and discussions of moral philosophy has been compared. The comparison has made in terms of definition, notion, principle, content and resource. In this study, many sources have been based on. These are “Kitabü'l-Fütüvve” of Ebü Abdurrahman Muhammed b. es-Sülemi, “Fütüvvetname-i Kebir” and “Fütüvvetname-i Tarikat” of Abdulgani Muhammed b. Alauddin el-Hüseyni er-Radavi, “Fütüvvetname” of Yahya b. Halil Çoban Feta-l-Burgazi, “Fütüvvetname” of Şeyh Eşref b. Ahmed. In addition, education, economy and current place of futuwwa and akhism understanding have been investigated.

Keywords: Futuwwa, Moral, Ethics, Akhism, Sufism.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR.....	ix
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

FÜTÜVVET ANLAYIŞI

1.1. FÜTÜVVET KAVRAMI	4
1.2. FÜTÜVVETE DAİR ESERLER: FÜTÜVVETNAMELER	7
1.3. TARİHSEL SÜREÇTE FÜTÜVVET	11
1.4. FÜTÜVVETNAMELERİN OLUŞTURDUĞU KİŞİLİK: AHİLİK	18

2. BÖLÜM

AHLAK FELSEFESİ AÇISINDAN FÜTÜVVETNAMELER

2.1. TANIM AÇISINDAN	31
2.2. TEMEL KAVRAMLAR AÇISINDAN	39
2.2.1. Dostluk	39
2.2.2. Yardımlaşma	44
2.2.3. Doğruluk.....	48
2.2.4. Adalet	50
2.3. TEMEL İLKELER AÇISINDAN	53
2.4. MUHTEVA (İÇERİK) AÇISINDAN	59

2.5. TEMEL KAYNAKLAR AÇISINDAN.....	65
2.6. EĞİTİM ANLAYIŞI AÇISINDAN	67
2.7. İKTİSADİ AÇIDAN	82
2.8. FÜTÜVVET/AHİLİK ANLAYIŞININ YENİDEN İNŞASI	93
 SONUÇ	 100
KAYNAKÇA	104

KISALTMALAR

b.	: ibn, bin
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	: editör
h.	: hicri
Hz.	: Hazreti
haz.	: hazırlayan
s.	: sayfa
ss.	: sayfadan sayfaya
S.	: Sayı
sad.	: sadeleştiren
sav.	: sallallahü aleyhi ve sellem

ÖNSÖZ

İnsan akıl ve irade sahibi, özgür ve inanan bir varlıktır. Diğer varlıklardan akıl, irade, vicdan, hürriyet, sorumluluk, iman ve ahlaklı olma bakımlarından farklılık arz eder. Bu unsurların her biri, birbirleriyle ve konumuzun merkezi olan ahlak ile yakın bir ilgiye sahiptir. Ahlak, insanın insan olmasını sağlayan ayırt edici bir özelliktir. Konumuzun diğer önemli kavramı fütüvvet anlayışı ise insanın “insan” olması adına ahlakiliği, doğruyu, iyiyi, erdemi ve meşruluğu önemseyen İslami düşünüş şeklidir. Ahlak felsefesi açısından fütüvetnameler ve fütüvvet anlayışını incelemeyi uygun gördük.

Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde fütüvvet anlayışının daha iyi anlaşılması için fütüvvet kavramı ve fütüvvetnameler hakkında bilgi verilecek, fütüvvet anlayışının menşei ve fütüvvetnamelerin oluşturduğu kişilik olan ahilik üzerinde durulacaktır. İkinci bölümünde ise ahlak felsefesi, İslam Ahlak felsefesi ve fütüvvet anlayışı (Sülemi, Burgazi, Radavi ve Şeyh Eşref b. Ahmed’in fütüvvetnameleri bazında) tanım, kavram, ilke, kaynak ve muhteva açısından karşılaştırılacaktır. Ayrıca eğitim, ekonomi ve Fütüvvet/Ahilik anlayışının yeniden inşası açısından da bir değerlendirme yapılacaktır.

Araştırma boyunca her daim ve her koşulda yardım ve desteklerini esirgemeyen değerli Hocam Sayın Doç. Dr. Kamil SARITAŞ’a, tez izleme sürecinde sundukları katkılar için Sayın Dr. Öğr. Üyesi Erşahin Ahmet AYHÜN’e, Arş. Gör. Ayşe YORULMAZ’a ve üzerimde emeği olan tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamı oluştururken yaptığı katkılardan dolayı arkadaşım Ali ALTEKİN’e ve eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteğini üzerimden eksik etmeyen sevgili annem Safiye YUTAZ’a ve değerli babam Doğan YUTAZ’a, beni bu süreçte destekleyen ve anlayışını kaybetmeden her zaman daha iyisini yapabileceğime inanan nişanlım Vedat AYDIN’a, ayrıca tüm aileme teşekkür ederim.

Tuba YUTAZ

Eskişehir, 2019

GİRİŞ

İnsan bir değer varlığıdır. Hatta değer sahibi olmanın yalnızca insana mahsus olduğunu söylemek daha doğrudur. Bir irade ve ahlak varlığı olarak insanın değerle olan bu ilişkisi, onun kendisiyle, diğer insanlarla, bir bütün olarak toplumla, tabiatla, tüm kâinatla ve hatta en önemlisi yaratıcıyla arasındaki ilişkilerin yapılandırılması gereken temeli ortaya koymaktadır. Kültür ve medeniyetimizde Kitap ve Sünnet'in ortaya koyduğu perspektifin tasavvufi ve ahlaki yorumları bu konuda bize değerli bir hazine sunmaktadır. Tasavvufi düşünce ve pratiğin bir şubesi olarak kabul edilen fütüvvet anlayışı bu hazinenin önemli bir parçasıdır.¹

Fütüvvet, kerem sahibi ve cömert, gözü tok, yiğit (olgun kişi) manasına gelir. Terim olarak; kişinin yardımsever olması, haksızlıkla mücadele etmesi, kişinin kusurunu görmemesi, kötü konuşmaması, kimsenin malına, canına, onuruna el ve dil uzatmaması anlamındadır.² Tasavvuf terimi olarak ise; eli açıklık, diğerkâmlık, merhamet, alçakgönüllük, mürüvvet gibi çok kapsamlı manaları ifade etmektedir.³

Arapça bir sözcük olan fütüvvet, sözlüklerde tekil olarak “feta”: Delikanlı, yiğit, eli açık, gözü pek, iyi huylu kişi; çoğul olarak “fityan” biçiminde geçer. Fütüvvet ve bunun yumuşatılmış biçimi “fütüvve”: Cömert, yiğit, gözü pek, yardımsever gibi anlamları ifade eder.⁴ Farsça'da ise fütüvvetdar, civan-merd adlarıyla anılmaktadır.⁵ Türkler ise bu nitelikteki kişi için önceleri “akı” terimini kullanırken daha sonra Farsça'nın “civanmerd” kelimesini cömert kelimesine çevirerek onu kullanmaya başlamışlardır.⁶

Fütüvvet, bütün ahlaki erdemleri kapsayacak şekilde kullanılmış, bu erdemlere sahip kişilere “fütüvvet ehli”,⁷ fütüvvet ehlinin adab ve erkânını, fütüvvet şartlarını anlatan eserlere fütüvvetname denmiştir.⁸ Fütüvvet ehlinin bir çeşit nizamnamesi

¹ Zafer Erginli, “Bir Değerler Manzumesi Olarak Fütüvvet”, *Uluslararası Sempozyum İnsani Değerlerin Yeniden İnşası*, C. III, 2015, s. 107.

² Cemal Anadol, *Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 1991, s. 1.

³ Mehmet Demirci, “Ahilik'te Tasavvufi Boyut: Fütüvvet”, *DEÜİFD*, S. 7, 1992, s. 84.

⁴ Neşet Çağatay, *Ahilik Nedir*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1990, s. 2.

⁵ Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-Nameler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 3.

⁶ Çağatay, *Ahilik Nedir*, s. 24.

⁷ M. Fatih Kösal, *Ahi Evran ve Ahilik*, Kırşehir Valiliği Yayınları, Kırşehir, 2006, s. 60.

⁸ Torun, *Türkçe Fütüvvet-Nameler*, s. 42.

hüviyetine bürünen bu risaleler,⁹ İslami metin külliyyatı içinde önemli bir yere sahiptir. Dil açısından Arapça, Farsça ve Türkçe; şekil açısından manzum ve mensur olarak yazılmışlardır.¹⁰ Arapça, Farsça ve Türkçe olan fütüvvetnameler, bütünüyle ortak bir amaca işaret etmektedirler. O da, fütüvvetin daha iyi anlaşılması ve yaşanması için gerekli olan ihtiyaçtan oluşan düşünce ve inancın dilidir.¹¹

Fütüvvetnameler, fütüvvet anlayışının, ahilik kurumunun temel ilkelerini ortaya koyar, yaşayış niteliklerini belirler ve insanlara içinde bulundukları toplumda ne şekilde davranmaları gerektiği hakkında bilgi verir. Fütüvvetnamelerde her Müslümanın uyması gereken ahlaki ilkeler belirtilir ve buna riayet edenlerin İnsan-ı Kamil mertebesine ulaşacakları öngörülür. Bu eserlerdeki öğütler, asırlar boyunca Müslüman Türk toplumunun davranışlarına yön vermiş, yaşamına renk ve ahenk katmıştır.¹²

Fütüvvetnameler, XIII-XVI. asırda Anadolu'da büyük şehirlerden taşradaki köylere kadar yayılmış, hem şehirli halka hem de göçebe ve yarı göçebe halka hitap edebilmiştir. Bu eserlerin muhtevalarında yazıldıkları dönemin sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel gelişim ve değişimine bağlı olarak bazı farklılıklar meydana gelmiştir.¹³

Fütüvvet teşkilatı çok yönlü bir sosyal kurum olduğu için kimilerine göre bir tarikat, kimilerine göre de bir esnaf kuruluşu olarak kabul edilmiştir. Bu değerlendirmelerin doğruluk payı olmakla beraber fütüvvet teşkilatı ne bir tarikattır, ne de sadece bir esnaf kuruluşudur. Fütüvvet teşkilatının insanı iyiye, doğruya, güzele götürmek açısından tarikatlarla; çalışma ve hizmet yönüyle de esnaflıkla alakası vardır. Bunun için fütüvvet teşkilatına tek yönlü bakmak bu kuruluşu eksik bırakmak demek olur.¹⁴ Fütüvvet anlayışı, iktisadi, sosyal, dini, tasavvufi yönleri dikkate alınarak daha geniş bir perspektiften incelenmelidir.

Fütüvvetnameleri kendisine kaynak edinen Ahilik, eski Türk akılık ve alplik geleneğinin, Arap ve İran fütüvvet idealiyle İslami bir sentez içinde birleşip Anadolu'

⁹ Adil Şen, *Sakalar El Kitabı*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2013, s. 23.

¹⁰ Şen, *Sakalar El Kitabı*, s. 7-8.

¹¹ Mehmet Şeker, "Fütüvvet-namelerin Kültürel Özellikleri", *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 1, 2006, s. 50.

¹² Radavi, *Fütüvvetname-i Tarikat*, haz. Osman Aydın, TDV, Ankara, 2011, s. 15.

¹³ Radavi, *Fütüvvetname-i Tarikat*, s. 19.

¹⁴ Torun, *Türkçe Fütüvvet-Nameler*, s. 113.

da ortaya çıkmış şeklidir. Günümüzdeki ifadesiyle bir sivil toplum örgütüdür. Ahiler XIII. yy'da Anadolu'nun büyük şehirlerinden en küçük köylerine kadar bütün yerleşim birimlerine yayılıp örgütlenerek, hem yerleşik hem de göçebe Türkmenlerle iç içe yaşamışlar; Moğol istilasına karşı, halkı da organize ederek önemli mücadeleler vermişlerdir. XIII. yy'ın ikinci yarısından sonra özellikle şehirlerin mahalli idaresinde söz sahibi olarak halkın asayiş, sükûn ve huzurunu temine yönelik çaba sarf etmişlerdir.¹⁵ Ahlaki ilkelerin toplum içinde pratik olarak uygulanmasında önemli bir rol oynamışlardır.

Medeniyet tarihi açısından fütüvvet anlayışı gibi, ahlak konusunu inceleyen alan Ahlak felsefesidir. Fütüvvetin orijini İslam medeniyeti, Ahlak felsefesinin ise genel anlamda Antik Yunan'dır. Ahlak felsefesi, felsefi bakış açısıyla insan hayatının ne olduğu ve insanın nasıl yaşaması gerektiği üzerinde durur. Ahlak felsefesinin konusu, insan ve fiillerinin değerlendirilmesidir. İnsan davranışlarını, arkasında yatan nedenleri, ahlaki davranışın gerçekleşme sürecini ve hedefini konu edinir. Ahlaki kavramlar, değerler, yargılar, kuramlar ve ahlakilik gibi konular derinliğine, rasyonel, nesnel, tutarlı, kapsayıcı ve sistemli bir şekilde sorgulanarak, tahlil ve terkipler yapılarak değerlendirilir.¹⁶

İslam Ahlak felsefesi ise felsefi bakış açısıyla İslami referansların dikkate alınarak ahlak ve ahlak felsefesine dair görüşlerin ortaya konulmasıdır. İslam Ahlak felsefesi Antik-Yunan filozoflardan özellikle Sokrates, Platon, Aristoteles ve Stoacılar, kısmen İran ve Hint düşüncesinden, kısmen de Cahiliye düşüncesinden yararlanmıştır. Kur'an ve Hadisin ahlakla ilgili atıflarını merkeze almıştır. Zamanla referans noktası açısından farklılaşarak teolojik ahlak, ahlak teolojisi, kelâmi ahlak, felsefi ahlak, tasavvufi ahlak, dini ahlak gibi ahlaki ekoller ortaya çıkmıştır. Fütüvvet anlayışı kaynak, muhteva ve ilkeleri itibarıyla İslam Ahlak felsefesi ekollerinden tasavvufi ahlak ekolüne yakın durmaktadır.¹⁷

¹⁵ M. Saffet Sarıkaya, "Ahiliğin Dünya Görüşü ve Bunu Oluşturan Dini-Ahlaki Değerler", *İslam ve Çalışma Hayatı Ulusal Sempozyumu*, 2008, s. 145.

¹⁶ Kamil Sarıtaş, "Ahlak Felsefesi Açısından Fütüvvet Düşüncesine Dair Genel Değerlendirmeler", *III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu*, C. I, 2018, s. 414.

¹⁷ Sarıtaş, "Ahlak Felsefesi Açısından Fütüvvet Düşüncesine Dair Genel Değerlendirmeler", s. 414.

1. BÖLÜM

FÜTÜVVET ANLAYIŞI

1.1. FÜTÜVVET KAVRAMI

Fütüvvet kelime anlamı olarak; kerem sahibi ve cömert, gözü tok, yiğit (olgun kişi) anlamlara gelir. Terim anlamı olarak; kişinin yardımsever olması, haksızlıkla mücadele etmesi, kişinin kusurunu görmemesi, kötü konuşmaması, kimsenin malına, canına, onuruna el ve dil uzatmaması anlamındadır.¹⁸ Tasavvuf terimi anlamı olarak ise; eli açıklık, diğerkâmlık, merhamet, alçakgönüllük, mürüvvet gibi çok kapsamlı manaları ifade etmektedir.¹⁹

Arapça bir sözcük olan fütüvvet, sözlüklerde tekil olarak “feta”: Delikanlı, yiğit, eli açık, gözü pek, iyi huylu kişi; çoğul olarak “fityan” biçiminde geçer. Fütüvvet ve bunun yumuşatılmış biçimi “fütüvve”: Cömert, yiğit, gözü pek, yardımsever gibi anlamları ifade eder.²⁰ Farsçada ise fütüvvetdar, civan-merd adlarıyla anılmaktadır.²¹ Türkler ise bu nitelikteki kişi için önceleri “akı” terimini kullanırken daha sonra Farsçanın “civanmerd” kelimesini cömerde çevirerek onu kullanmaya başladılar.²²

İslam öncesi ve İslam'ın ilk zamanlarında Arapçada yalnız ve tekil olarak “feta” sözcüğü kullanılıyordu.²³ Bu sözcük daima aşırı cömert kimseler; kendilerini her koşulda kabileleri için feda eden kimseler; erkekçe cesaret gösteren kimseler için kullanılmıştır.²⁴ O zamanlarda bu özelliklere sahip kişiler bir birlik halinde bulunuyor ve feta denen kişiler tek tek anılıyordu.²⁵ İslam öncesi çağlardan bu yana fetalar, ahlaki özellikleri beğenilen, saygın kişiler olarak bilinmektedir.

¹⁸ Anadolu, *Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, s. 1.

¹⁹ Demirci, “Ahilik'te Tasavvufi Boyut: Fütüvvet”, s. 84.

²⁰ Çağatay, *Ahilik Nedir*, s. 2.

²¹ Torun, *Türkçe Fütüvvet-Nameler*, s. 3.

²² Çağatay, *Ahilik Nedir*, s. 24.

²³ Çağatay, *Ahilik Nedir*, s. 3.

²⁴ Anadolu, *Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, s. 21.

²⁵ Çağatay, *Ahilik Nedir*, s. 3.

Fütüvvet sözcüğü esas itibariyle tasavvufi bir kavram olmakla beraber zamanla iktisadi oluşumları içine alması ve sanat erbabını teşkilatlandırmasından dolayı fütüvvet ehli tarafından daha geniş anlamları içine alan bir kavram olmuştur.²⁶

Fütüvvete dair verilen çeşitli tanımlar şu şekilde sıralanabilir:

Kuşeyri; fütüvvetin aslı, kişinin, başkalarının işiyle ilgilenmesi ve onların işini gözetmesidir.²⁷ İbn Arabi; lügatte cömertlik ve ihsandır, hakikat ehlinin ıstılahınca halkı, dünyada da, ahrette de kendinden üstün tutmaktır.²⁸ Ebu Bekr el-Varrak; kişinin düşmanının olmaması, yani herkesle iyi anlaşması ve barışık olması, yemek yedirdiği kişiler arasında kâfir, mümin farkı gözetmemesidir.²⁹ Cüneyd-i Bağdadi; kulun kendi nefsinin başkasınıkinden üstün ve değerli görmemesidir.³⁰ M. Ali Tirmizi; kulun Allah için kendi nefsiyle mücadele etmesidir.³¹ Ömer b. Osman el-Mekki; iyi huydur.³² Hasen Basri; Allah'ın rızası için nefesine düşman olmandır. Haris Muhasibi; Herkese merhametli olman ve kimseden merhamet beklememektir. Fudayl b. İyas; Evinde doyurduklarının Müslüman, kâfir, düşman, dost, olduğuna bakmamaktır. Ebu Yezid Bestami; Başkalarına yaptığı iyiliği önemsiz görüp, başkalarının sana yaptığı iyiliği göz önüne çıkarmaktır. Yahya b. Muaz; günahtan sakınmayla birlikte yüz güzelliği, emaneti korumakla birlikte söz güzelliği, vefalı olmak koşuluyla kardeşlik bilincidir. Sehl b. Abdillâh; Sünnete uymaktır.³³

Burgazi bu ahlaki tanımları ağaç figürü ile simgeselleştirmiştir. Ona göre fütüvvet, bir ağaçtır; doğruluk yerinden biter, gövdesi ihsanda bulunmaktır, budakları temizliktir, doğru yolu bulmaktır, yaprakları edeptir, hayâdır, kökü Allah'ı tek bilmektir, meyvesi evliya sohbetidir, suyu rahmettir. Bu ağaç, yiğidin gönlünde biter, yapraklanır, yücelir.³⁴

²⁶ İrfan Gündüz, "Fütüvvet, Melamet ve Ahilik ya da Tasavvufi Düşüncede Dünya Anlayışı", *Eğitim ve Verimlilik Sempozyum Tebliğleri*, 1994, s. 42.

²⁷ Çağatay, *Ahilik Nedir*, s. 2.

²⁸ Abdülbaki Gölpınarlı, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. II, 1950, s. 11.

²⁹ Ali Akpınar, "Fütüvvet Ruhunun Dini Temelleri", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, C. I, 2005, s. 44.

³⁰ Çağatay, *Ahilik Nedir*, s. 2.

³¹ Çağatay, *Ahilik Nedir*, s. 2.

³² Çağatay, *Ahilik Nedir*, s. 3.

³³ Akpınar, "Fütüvvet Ruhunun Dini Temelleri", s. 44-45.

³⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, "Burgazi ve Fütüvvetnamesi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XV, S. 1-4, 1954, s. 86.

Genel anlamda sıralayacak olursak fütüvvet; nefsinin isteklerine uymamak, huyunu güzelleştirmek, Allah'ın emir ve yasaklarını yerine getirmek, iyi kalpli, iyiliksever ve yardımsever olmak, misafirleri sevmek ve misafirlere hoş bakmak, din ve mezhep ayrımı yapmadan herkese karşı sevgi dolu olmak, hile etmemek, yalandan kaçınıp doğruları söylemek, iftiradan ve gıybetten sakınmak, hak ve adalet peşinde olmak, zulme, zalime ve haksızlığa karşı çıkmak, güçsüzün hakkını, güçlüden almaya yardım etmektir.³⁵ Kısaca fütüvvet, bütün kötülükleri terk etmek ve bütün güzellikleri her zaman ve her yerde uygulamaktır.³⁶

Bütün bu tanımlarına baktığımızda fütüvvetin, İslam'ın güzel ahlak esaslarının çoğunluğunu barındırdığını görmekteyiz. Aynı zamanda feta kavramının da ideal insan tipini karşıladığını ifade etmek mümkündür.³⁷

Fütüvvet, mürüvvet ve uhuvvet kavramları ile aynı anlamları ifade eder. Fütüvvet, genellikle başkasını kendine tercih etmek, engin bir mürüvvete sahip olmak demektir.³⁸ Mertlik, yiğitlik, cömertlik, iyilikseverlik anlamlarına gelen fütüvvetin esası mürüvvettir. Fütüvvet ise mürüvvetin son aşamasıdır.³⁹

Fütüvvetçilik, hem halkın daha seçkin bir bölümünü içine alıyor hem de ilkeleri, nitelikleri uzun zamandır birçok Müslüman ülkesinde saptanmış, benimsenmiş ve yayılmış bulunuyordu.⁴⁰ Horasan ve Irak pirleri fütüvveti “kıbleteyn tarikatı”, Mekke ve Medine erenleri “makam-ı insaf”, Rum erenleri “tercüman” olarak adlandırmıştır.⁴¹ Fütüvvet tanımlarının içeriğine bakıldığı zaman medeniyet tarihi açısından tüm zamanlara nüfuz etmiş bir ahlak sisteminin varlığından söz etmek mümkündür.

Fütüvvet teşkilatı üyeleri Kavli, Seyfi ve Şurubi olmak üzere üç gruba ayrılmaktadırlar. Kavli fütüvvet grubu sanatkârlardan, Seyfi fütüvvet grubu

³⁵ Çağatay, *Ahilik Nedir*, s. 66.

³⁶ Demirci, “Ahilik'te Tasavvufi Boyut: Fütüvvet”, s. 85.

³⁷ Torun, *Türkçe Fütüvvet-Nameler*, s. 4.

³⁸ Abdulkadir İnaltekin, “Toplumsal Ahlak Bağlamında Ahilik Teşkilatının Fütüvvet, Edep ve Erkan İlkeleri”, *Uluslararası Ahilik Sempozyumu Kalite Merkezli Bir Yaşam Bildiri Kitabı*, 2011, s. 450.

³⁹ Torun, *Türkçe Fütüvvet-Nameler*, s. 424.

⁴⁰ Çağatay, *Ahilik Nedir*, s. 24.

⁴¹ Razavî, *Fütüvvet-Name-i Kebir*, haz. Sadullah Gülten, Hacı Yılmaz, ed. Alemdar Yalçın, Gıyasettin Ayaş, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 26-28.

askerlerden oluşmaktaydı. Bu grupların dışındakiler ise Şurubi grubunu oluşturmaktadır.⁴²

Burgazi, fütüvvetnamesinde bu ayrımı kavli ve seyfi olarak ele alır. Ona göre kavli, Ebu Bekir'den, seyfi, Hz. Ali'den gelir. Kavli, ahi ve şeyh görmeden fütüvvet ehline bağlanan kişilerin fütüvvetidir. Kavli grubunda olan, bir ahiye bağlanır, şedd kuşanır, ahisinden چراغ alırsa seyfi kola girmiş olur.⁴³

Fütüvvet, adab, erkân ve tasavvufi düşünceleri ortaya koyan ilkelerle doludur. Bu ilkeler incelendiğinde fütüvvetin insanı 'ihşan'a ulaştırmaya çalışan, fiziksel olarak dünyanın içinde ve üstünde, ruhsal olarak da dünyanın dışında olmayı, bunu da özellikle gençlerde gerçekleştirmeye çalışan tasavvufi bir usul olduğu anlaşılır.⁴⁴

Fütüvvet teşkilatı çok yönlü bir sosyal kurumdur. Tarikat ve esnaf teşkilatının ahlaki özelliklerini içerisinde barındırır. İnsanı iyi, doğru ve güzele, iyi, doğru ve güzel çalışmaya sevkeder. Çok yönlü bir ahlak dünyasına sahiptir. Hayatın iktisadi, sosyal, dini, ve tasavvufi yönlerini dikkate alır.

1.2. FÜTÜVVETE DAİR ESERLER: FÜTÜVVETNAMELER

Ahlak kitaplarında fütüvvet, bütün ahlaki erdemleri kapsayacak şekilde kullanılmış, bu erdemleri sahip kişilere "fütüvvet ehli",⁴⁵ Fütüvvet ehlinin adab ve erkânını, fütüvvet şartlarını anlatan eserlere fütüvvetname denmiştir.⁴⁶ Fütüvvet ehlinin bir çeşit nizamnamesi hüviyetine bürünen bu risaleler,⁴⁷ İslami metin külliyatı içinde önemli bir yere sahiptir. Dil açısından Arapça, Farsça ve Türkçe; şekil açısından manzum ve mensur yazılmışlardır.⁴⁸ Hangi dilde ve şekilde yazılmış olurlarsa olsunlar, Arapça, Farsça ve Türkçe olan fütüvvetnameler, bütünüyle ortak bir amaca

⁴² Yusuf Ekinci, *Ahilik*, Mihrabad Yayınları, İstanbul, 2016, s. 84.

⁴³ Gölpınarlı, Burgazi ve Fütüvvetnamesi, s. 94.

⁴⁴ Gündüz, "Fütüvvet, Melamet ve Ahilik ya da Tasavvufi Düşüncede Dünya Anlayışı", s. 42.

⁴⁵ Kösal, *Ahi Evran ve Ahilik*, s. 60.

⁴⁶ Torun, *Türkçe Fütüvvet-Nameler*, s. 42.

⁴⁷ Şen, *Sakalar El Kitabı*, s. 23.

⁴⁸ Şen, *Sakalar El Kitabı*, s. 7-8.

işaret etmektedirler. O da, fütüvvetin daha iyi anlaşılması ve yaşanması için gerekli olan ihtiyaçtan oluşan düşünce ve inancın dilidir.⁴⁹

Fütüvvetnameler, yazıldıkları çağın din ve ahlak anlayışı, sosyal yapı, dil, iktisat vb. birçok alanda ilk elden bilgi edinmemizi sağlarlar.⁵⁰ Bu eserler fütüvvet ehlinin, zaviyelerde uyguladıkları yönetmelik niteliğindedir. Bunlara, ahlak felsefesinin bir nevi “ilm-i hal”i gözüyle bakabilir.⁵¹

Devletlerin, milletlerin can, mal, onur güvenliği, hak ve hukuk eşitliğini gerçekleştiremediği, haberleşme, iletişim, öğretim ve eğitim, araç ve gereçlerinin kısıtlı olduğu dönemlerde kendilerini, toplum bireylerini ahlaklı kılmak, onların düzeyini belli bir aşamaya getirip korumakla görevli sayan din ve ahlak bilgilerinin düzenledikleri kurallar, fütüvvetnamelerin ilk halini oluşturmuştur.⁵²

Fütüvvetnameler tek ve değişmez metinler değildir. Birbirlerinden farklılıkları bir kısmının dönemsel olması ve fütüvvetname yazarının mensubu olduğu tarikat ile ilgilidir.⁵³ Özellikle Anadolu'da yazılan ilk fütüvvetnamelerin tasavvufi yönü daha ön planda ve ana ilkeler açısından Batini yapılanmalarla daha ilişkili iken yakın dönemlere gelindikçe dini vurgulamaların arttığı ve Sünni inançların etkili olduğu gözlenmektedir.⁵⁴ Bununla birlikte ilk dönem Arapça fütüvvetnamelerde ahlak ve tasavvufi muhteva hâkim iken, özellikle XIII. yüzyıldan itibaren Türkçe fütüvvetnameler, ahi teşkilatı çerçevesinde mesleki nitelikte, adab, erkân ve merasimlere yer veren iç tüzük kitapları diyebileceğimiz bir yol izlemiştir. XVI. yüzyıl sonrasında esas aynı olmak koşuluyla daha çok her meslek ve sınıfa ait çeşitli fütüvvetnameler yazılmıştır.⁵⁵

Sözünü yerine getirme, dürüstlük, güven verme, cömertlik, tevazu sahibi olma, merhametli olma, dindarlık, başkalarının ayıbını görmemek gibi nitelikleri benimseten kuralları içeren fütüvvetnameler, Ahilik, Şiilik, Bektaşilik, Rûfâilîlik, Kalenderîlik, Melamîlik ve Yeniçeri sakaları gibi tarikat ve teşkilatlarca kabul gördü. Her biri kendi

⁴⁹ Şeker, “Fütüvvet-namelerin Kültürel Özellikleri”, s. 50.

⁵⁰ Şen, *Sakalar El Kitabı*, s. 7-8.

⁵¹ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Selçuk Üniversitesi Yayınlar, Konya, 1981, s. 175.

⁵² Çağatay, *Ahîlik Nedir*, s. 1.

⁵³ Fatma Öztürk, “Günümüz Dünyasında Hacı Bayram-ı Velî’yi Anlamak ve Ahilik Felsefesi”, *II. Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı 2*, 2017, s. 268.

⁵⁴ Kösal, *Ahi Evran ve Ahilik*, s. 60

⁵⁵ Şen, *Sakalar El Kitabı*, s. 8.

gruplarına has özellikler içeren birçok fütüvvetnameler yazdılar. Bunlardan kimileri, ahilerin kullandıkları fütüvvetnameleri aynen alıp bazı yerlerinde değişiklikler yapıyorlardı. Fütüvvetnameler esasen o kadar değişken eserlerdir ki, aynı fütüvvetnamenin farklı kopyalarında bile ciddi farklılıkların olduğu dikkat çekmektedir.⁵⁶

Fütüvvetnameler birbirine tıpa tıp benzeyen eserler olmamakla birlikte çoğunluğunda ortak olan konular bulunmaktadır. Bütün İslam eserlerinin ortak bir özelliği olarak besmele, hamdele ve salvele ile başlar.⁵⁷ Besmele; Allah'ın ismini anarak bir işe başlamaktır. “Hamdele” ise “el-hamdülillah”ın kısaltılmışı olup, “hamd Allah'a mahsustur” demektir. “Salvele” de, Hz. Peygambere salat ve selam getirerek, onu hayırla anıp övmek ve yüceltmektir. İslam kültür ve medeniyeti dairesine girenler, yazdıkları her tür eserde, dibace kısmına besmele, hamdele ve salvele yazmayı adet haline getirmişlerdir. Kuşkusuz fütüvvetnameler de İslam kültür mahsulü oldukları için bu geleneği sürdüren eserler arasında yer almışlardır.⁵⁸

Fütüvvetnamelerin neredeyse çoğunda fütüvvetin başlangıcı, ilk insan olarak Hz. Âdem'e kadar götürülür. Ondan Cebrail aracılığıyla Allah'a ulaşır. Bu bilgiye göre fütüvvetin başlangıcı, bizzat Allah'tır. Fütüvvet, Cebrail aracılığıyla “Hz. Âdem'den Hatem'e kadar” yüz yirmi dört bin peygambere gelmiş, Hz Muhammed'de tamamlanmış, ondan da dört halife aracılığıyla günümüze ulaşmıştır. Fütüvvetnamelerde, başta Hz. Muhammed olmak üzere Âdem, Nuh ve İbrahim peygamberler ve az da olsa diğer peygamberlerin kıssaları anlatılır.⁵⁹

Fütüvvetnamelerin çoğunluğunda ortak kaynak Kur'an-ı Kerim ile Hz. Peygamberin hadisleridir. Zaten İslam kültürü bünyesinde yazılan eserlerde bunun böyle olması da çok doğal kabul edilmelidir. Ancak içinde geçen ayetlerin anlamları göz önüne alınarak, isabetli seçilip seçilmedikleri hususu tartışılmalıdır. Birçok yerde mana uygun düşmekle birlikte, bazı yerlerde isabetli olup olmadığı ihtiyatla karşılanabilir. Kur'an ayetleri ile Hz. Peygamberin hadislerinden ayrı olarak

⁵⁶ Kösal, *Ahi Evran ve Ahilik*, s. 60-61.

⁵⁷ Kösal, *Ahi Evran ve Ahilik*, s. 61-62.

⁵⁸ Şeker, “Fütüvvet-namelerin Kültürel Özellikleri”, s. 42.

⁵⁹ Kösal, *Ahi Evran ve Ahilik*, s. 61-62.

fütüvvetnamelerde kaynak olarak gösterilen ve yaşayışlarına dair örnekler verilen sufilerle ilgili eserlerden yararlanıldığını görüyoruz.⁶⁰

Fütüvvetnamelerin içeriğine bakıldığında bilgilerin çoğu kere birbirinden nakil olduğu anlaşılmaktadır. Bu da müellif veya müstensihlerin fütüvvet-ahi çevresinde bilinen kaynakların dışına pek çıkmadıklarını, anlatılan kıssaların tarihi realitesi üzerinde fazla durmadıklarını, hatta menkıbe türü efsanevi rivayetlere yer verdiklerini göstermektedir. Aynı tavır nakledilen rivayetlere de yansımış, Hz. Peygamberin hadisleri sıhhat derecesine bakılmaksızın eksik veya yanlış yazılmıştır. İlk yazılan Fütüvvetnamelerde, fütüvvetin tarif ve tavsifi, ahlaki esasların izahı yapılırken; sonra yazılan ve çoğu Türkçe olan Fütüvvetnamelerde merasim erkân ve adabına dair bilgilere daha geniş yer verildiği görülmektedir.⁶¹

Fütüvvetnameler yazıldıkları coğrafyanın ihtiyacına göre de şekillenmişlerdir. Bir yanda Arapça bilenlere hitap ederken, diğer tarafta, bu dili bilmeyenlerin anlamaları ve gereğini tutmaları için anladıkları dillere kazandırılan fütüvvetnameler, aynı zamanda toplumun kültürel gelişimine de katkıda bulunmuşlardır. Bu bakımdan fütüvvetnameler sadece geçmişte kalmış gelenek ve görenekleri anlatan risaleler olarak görülmemelidirler. Onlar hem bütün İslam coğrafyasında oluşan ortak kültürün mahsulleridirler, hem de aynı zamanda, günümüze kadar gelmiş olan gelenek ve göreneklerin yazılı kaynaklarıdır.⁶²

Fütüvvetnameler zamanla o denli önem kazanmış ki, standart yaşam kuralları, bilgi ve eğitim veren bu eserlerde herkes değer vermeye başlamış ama bu değeri ve yaygınlığı nedeniyle çabucak sulandırılmış, içerisine, alevi, batını vb. tarikatların çeşitli düşünce ve ideoloji ürünleri karıştırılmaya başlanmıştır.⁶³

Bizim bu çalışmamızda incelediğimiz fütüvvetnameler: Ebü Abdurrahman Muhammed b. es-Sülemi'nin "Kitabü'l-Fütüvve"si, Abdulgani Muhammed b. Alaaddin el-Hüseyni er-Radavi'nin "Fütüvvetname-i Kebir" ve "Fütüvvetname-i Tarikat"ı, Yahya b. Halil Çoban Feta-l-Burgazi'nin "Fütüvvetname"si, Şeyh Eşref b. Ahmed'in "Fütüvvetname"sidir.

⁶⁰ Şeker, "Fütüvvet-namelerin Kültürel Özellikleri", s. 45-46.

⁶¹ Sarıkaya, "Ahiliğin Dünya Görüşü ve Bunu Oluşturan Dini-Ahlaki Değerler", s. 147.

⁶² Şeker, "Fütüvvet-namelerin Kültürel Özellikleri", s. 50.

⁶³ Çağatay, *Ahilik Nedir*, s. 67.

1.3. TARİHSEL SÜREÇTE FÜTÜVVET

Fütüvvetin değer sahasına ilk adımı atmanın gereği iman ve İslam olarak belirlenmiştir. Fütüvvet önce Allah'a bağlılıkla başlar. Dolayısıyla fütüvvet değerlerini din olarak İslam'ın değerlerinden ayrı tutmak mümkün değildir. Bu nedenle ilk fütüvvet kitabının müellifi kabul edilen Sülemî, yaptığı tüm fütüvvet tariflerine Allah'a karşı fütüvvetle başlamaktadır. Buna göre Allah'a karşı fütüvvet, O'nun emir ve yasaklarına uymayı gerektirir ve O'na layıkıyla kulluk etmeyi ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında fütüvvet, dinin ilk muhatabı olan ilk insanla başlamaktadır.⁶⁴

Fütüvvetnamelerin hemen hepsinde fütüvvetin kaynağı ilk insan, ilk peygamber Hz. Âdem'e kadar dayandırılır. Oradan Cebrail vasıtasıyla Allah'a ulaşır. Buna göre fütüvvetin asıl kaynağı bizatihi Allah'tır demek yanlış olmaz. Fütüvvet Cebrail vasıtası ile Âdem'den, Hatem'e kadar 124 bin peygambere gelmiş ve son peygamber Hz. Muhammed'de kemale ermiş, ondan da dört halife vasıtasıyla günümüze kadar ulaşmıştır.⁶⁵ Tasavvufta da fütüvvetin kaynağı Hz. Ali'ye ve oradan da Hz. Muhammed'e ulaştırılmakta ve ona Allah tarafından Cebrail vasıtasıyla verildiğine inanılmaktadır.⁶⁶

Fütüvvet bizzat Cebrail tarafından Âdem, Nuh, İbrahim ve Hz. Muhammed'e olmak üzere dört peygamber (çar pir)'e getirilmiştir. Dört peygamber olarak isimlendirilen bu peygamberler aslınsa ulu'l azm olarak isimlendirilen peygamberlerdir. Bunlar Cebrail elinden tıraş, tevbe, telkin, şed, helva, yol ata, yol karındaş gibi fütüvvet şartlarını yerine getirmişlerdir. Fütüvvet bu dört peygamber arasında babadan oğula intikal etmiştir. Son Peygamber Hz. Muhammed'de din kemale ermiş, dinin tamamlanması ile birlikte fütüvvet de tamamlanmıştır. Ve telkin edilen bu hükümler kıyamete kadar geçerliliğini koruyacaktır.⁶⁷

Fütüvvetnamelerde üzerinde çokça durulan hasletlerden olan cömertlik, yiğitlik gibi unsurların İslam öncesi Arap, İran ve Türk kaynaklarından doğduğu ve daha sonra İslami bir çehreye bürünerek bu teşkilatta ortaya çıktığı belirtilmektedir.

⁶⁴ Erginli, "Bir Değerler Manzumesi Olarak Fütüvvet", s. 110-111.

⁶⁵ Öztürk, "Günümüz Dünyasında Hacı Bayram-ı Veli'yi Anlamak ve Ahilik Felsefesi", s. 268.

⁶⁶ Ünver Günay, "Dini Sosyal Bir Kurum Olarak Ahilik", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998. s. 73.

⁶⁷ Torun, *Türkçe Fütüvvet-Nameler*, s. 154.

İslam öncesi Arap, Fars ve Türklerde tam teşekküllü olmasa da fütüvvet benzeri kuruluşların bulunduğu üzerinde durulmuştur.⁶⁸

“Fütüvvet, İslam dünyasında kahramanlık, yiğitlik ve cömertlik mefkûresinin adıdır. Şövalyelik nasıl Orta Çağ Batı dünyasına ait mahsus bir ülkü ise, Fütüvvet de Orta Çağ İslam dünyasına ait bir ülküdür. Nasıl ki Araplar İslam'dan önce kültürlerinde zaten mevcut olan Fütüvvet anlayışını İslami değerlerle geliştirip devam etmişlerse, nasıl ki Farslar "civanmerd" anlayışını aynı şekilde İslam süzgecinden geçirerek kendi kültürlerine adapte etmişlerse, Türkler de kendi “Akılık” ülküsünü İslami ahlak ve değerlerle geliştirerek devam ettirmişlerdir. Arap kültüründe ideal kahraman, sehavet ve şecaat timsali olan Fütüvvet erinin adı “Feta”, İran kültüründe “Civanmerd”, Türk kültüründe “Akı”dır. Türk Akılığı, İslamiyet’le Arap Fütüvvet anlayışlarından etkilenmiştir. Akılar birbirlerine karşı kardeşçe tutumundan dolayı Akı kelimesi zamanla yerini Ahi kelimesine bırakmıştır.”⁶⁹

Fütüvvetin İslamiyet’e girişi, bu teşkilatın getirdiği faziletlerle dayanan bir çeşit dindarlığı kendine yol olarak seçen tasavvuf, sufizm sayesinde olmuştur.⁷⁰ İslam Devleti'nin gayretli ve çalışkan insana olan ihtiyacını hisseden sufilerden bazıları, “Hayatın içinde ve fakat Hakla her zaman beraberliği” ön plana çıkaran “Fütüvvet ve Melamet” anlayışını ortaya koydular.⁷¹ Bu anlayışın ilk olarak sufizm ile ortaya çıkması da yadırganacak bir durum değildir. Zira tasavvuf erbabının yaşayış ve hayata bakış açısı fütüvvet ile benzerlik gösteriyordu. Allah’ın düşünen, ibadet eden ve çalışmayı da seven kulları seviyor olması, temel ilkeleri bunlar olan fütüvvet kurumunun inançlı ve mütedeyyin insanlar arsasında kabul görmesini ve yayılmasını sağlamıştır.

Fütüvvet benzeri ilk kuruluşlar, Abbasi hükümdar-halife soyunun başa geçip, Türkistan ve Horasan’dan getirdikleri Türk esirlerden kurdukları askeri birliklerin

⁶⁸ Ayhan Pala, “Türk Kültür Tarihinin Bir Kaynağı Olarak Burgazi Fütüvvetnamesi”, *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 44, 2007, s. 188.

⁶⁹ İnaltekin, “Toplumsal Ahlak Bağlamında Ahilik Teşkilatının Fütüvvet, Edep ve Erkan İlkeleri”, s. 451.

⁷⁰ Anadol, *Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, s. 27.

⁷¹ Gündüz, *Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, s. 40.

güçlü ve imtiyazlı duruma geçmeleri üzerine halk arasında IX. yy'da başlayan bir tepki olarak ortaya çıkmışlardı.⁷²

Neşet Çağatay, toplu olarak örgütlenerek çıkan karışıklıklarda kundakçılık eylemlerinde bulunanların ayyar (kanun tanımayan, kanun dışı toplum), erbaş (haydut), şatır (kurnaz), ve rind isimleri ile anıldıklarını söyler.⁷³

Bunlardan özellikle ayyarlar, devler otoritesinin gevşediği zamanlarda ortaya çıkarak, zırhsız, silahsız, sadece taş ve sopalarla saldırıya geçerlerdi. Bu kuruluşlar zaman zaman ihtiyaç duyulması halinde halifelerin, askeri valilerin ve güvenlik kuvvetleri başkanlarının hizmetine de girerlerdi.⁷⁴

Bu tür sivil örgütler, çoğunlukla Bağdat şehrinde olmakla birlikte; yerlerini XI. yy'dan başlayarak, fütüvvet kuruluşunun daha düzenli bir biçim alışına kadar; Orta Asya, İran, Irak ve Suriye şehirlerine de yayılmış bulunuyorlardı.⁷⁵

Bu kanun dışı örgütler, X. yy. XII. yy'a kadar çıkardıkları karışıklıklarda büyük başarılar elde ettiler. Bunlar güçlü yöneticilerden korktukları için onların zamanında pular, gizlenirlerdi. Durumu elverişli gördüklerinde yağmalara girişen bu çapulcular; işsiz, güçsüz, önemsiz kişilerdi. Bu bakımdan kendilerinin bir devlet hizmetine, özellikle güvenlik teşkilatlarına alınmalarını istiyorlardı. Çünkü bu yolla hem içlerinde bulundukları geçim sıkıntısından kurtulacaklar hem de hayatları devlet himayesinde güven altına girmiş olacaktı.⁷⁶

Bu örgütler, o çağlarda Türk ve İslam devletleri yönetimi altında, şehirlerde, özellikle asker ve güvenlik güçlerinin yetersiz bulunduğu yerlerde ve zamanlarda, kaliteleri bir takım askeri ve sportif geleneklerle canlı tutulmuş mahalli ve kaçınılmaz bir milis gücünü temsil ediyorlardı ki böyle durumlarda, başkanları olsun olmasın; şehir yöneticileri, sayı çoklukları ve güçleri dolayısıyla bunlara dayanıyorlardı.⁷⁷

⁷² Anadolu, *Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, s. 8.

⁷³ Anadolu, *Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, s. 8. Bkz. İsmail Pırlanta, *Ayyarlar*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul, 2015. s. 23-42.

⁷⁴ Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s. 9. Bkz. Pırlanta, *Ayyarlar*, s. 49-59.

⁷⁵ Anadolu, *Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, s. 8-9.

⁷⁶ Anadolu, *Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, s. 9.

⁷⁷ Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s. 10

Tüm bu saydığımız olumsuz özelliklerin yanı sıra zamanla bu gruplardan kamu işlerinde de yararlanılmaya başlanması, bunların bir ahlaki disipline girmeleri ya da sokulmaları zaruriyetini ortaya çıkardı. İşte burada fütüvvet anlayışı ortaya çıktı ve başıboş bir şekilde bulunan bu insanları fütüvvet çatısı altında toplayarak topluma kazandırdı. Böylece Ayyarların yerini; civanmerd, yiğit, er, sabırlı, sözünde duran, namuslu, özü temiz, kimseye zarar vermeyen, dostların menfaati için kendi zararını görmezden gelen, kimsenin malına el uzatmayan, çaresizlere ihsanda bulunan, kötülükten çekinen, belayı rahat sayan kişiler aldı.⁷⁸ Bu değişim ve dönüşüm sosyal yaşamı da olumlu yönde etkilemiştir. Yardımlaşma, güven, hoşgörü duyguları toplumda yaygınlık kazanmıştır.

Ayrı ayrı isimlerle anılan bu tür kuruluşları kendi bünyesinde birleştiren fütüvvet anlayışı zaman içerisinde, bir meslek ve sanata bağlı bulunması gerekli olmayan, içlerinde tasavvuf erbabının ve öteki tarikat birliklerinin de yer aldığı çeşitli kuruluşların ahlaki kurallar ve yiğitlik nitelikleri ile donatılarak belirli zamanlarda ve belli amaçlar için bir araya toplanabilen bir kurumun adı olmuştur.⁷⁹

IX. yy. sonlarına doğru Nasır Lidinillah tahta geçtiği zaman, Abbasoğulları'nın egemenlik alanı çokta büyük sayılmayacak bir bölgeyi kapsıyordu. Bu küçük bölge ekonomi ve güvenlik bakımından düzensiz, dengesiz ve karışık bir durumdaydı. Nasır, o zamanlar İslam dünyasının birçok yerinde yaygın olan ve beğenilen bir kurum olan fütüvveti düzene sokup başkanlığını ele alarak, ülkesinin ve yaşadığı bölgenin politik durumu bu vesile ile güçlendirmek istiyordu. Abbasi halifesi Nasır Lidinillah, o sırada o bölgede fetaların başı olan Abdülcebbar adındaki bir fütüvvetçi elinden, 1182 yılında fütüvvet elbisesi giyerek düzenlenen bir törenle fütüvvete girdi. Onu bu teşkilata girmeye ve ona yeni bir düzen vermeye yönlendiren sebepler, yalnızca içerisinde bulunulan bu güvensizlik durumunu önleme düşüncesi değil, bununla birlikte kendi bölgesi sınırları içindeki politik ve siyasi durumun da yeterince kritik olmasıydı.⁸⁰

Nasır, ilk iş olarak fütüvvet kurallarını bir tüzükte derleyip bir örgüt kurarak ülkenin gençlerini, ileri gelen kişilerini, yurt içindeki ve yurt dışındaki yöneticileri ve idarecileri bu örgüte katmak istiyordu. Bu işi sistemleştirecek ve durumu en iyi

⁷⁸ Anadol, *Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, s. 10. Bkz. Pırlanta, *Ayyarlar*, s. 59-84.

⁷⁹ Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s. 11.

⁸⁰ Anadol, *Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, s. 12.

yöntemle yönlendirecek kişi de yanında, elinin altındaydı. Bu, o çağın büyük tasavvuf bilgini Şahabüddin Ebu Hafs Ömer es-Suhreverdi'nin ta kendisiydi. Suhreverdi İslami devrin teşekkülünden beri bütün sufilerin, tasavvuf üzerine yazdıkları eserlerde geniş yer verdikleri fütüvvet konusu ile çok ilgileniyor, o, tasavvufa daha büyük önem veriyor, hatta bir eserinde fütüvvetin tasavvufun bir parçası olduğunu söylüyordu.⁸¹

Fütüvvetçilik, Halife Nasır Lidinillah'ın bu kuruma başkanlık edip Sühreverdi ile işbirliği yapmasından sonra büyük bir önem kazandı. Bu süreçten sonra fütüvvetname yazma geleneği yaygınlaşarak, farklı kişiler tarafından birçok fütüvvetname yazıldı.⁸²

Neşet Çağatay'ın da belirttiğine göre Nasır Lidinillah zamanında, Şahabüddin Ebu Hafs Ömer es-Sühreverdi tarafından ele alındığı sırada açık olarak ifade edilmekle beraber, daha evvel, fütüvvetten bahseden eserlerin en eskisinden, Sühreverdi'ye gelinceye kadar, hepsinde fütüvvet hakkında fikirlerini beyan edenler, bu konuda eserler kaleme alanlar büyük bir çoğunlukla tasavvuf erbabındandır. Ebu Hafs Ömer es-Sühreverdi'nin, fütüvvetin, tasavvufun bir cüzü olduğu konusundaki sözleri, ilk devirlere ait bu bilgilerle karşılaştırılınca, fütüvvetin kaynağının, tasavvufla sıkı sıkıya alakalı ve hatta onunla müşterek olduğu neticesine varılabilir.⁸³

Ahi olma şartları, ana ilkeler bakımından fütüvvet anlayışından ayrılır. Ahi olmanın ilk şartı adayın fütüvvetin gerektirdiği meziyet ve sıfatlara sahip olmasının yanı sıra bir meslek ya da sanat sahibi olma zorunluluğudur. Hâlbuki fütüvvette meslek ve sanat sahibi olmak gibi bir zaruret yoktur. İşte bu sebeplerledir ki; ahilik, Anadolu'da XIII. yüzyılda kurulup belli bir süre içinde, belli kurallarla işlemiş esnaf ve sanatkârlar birliğini ifade etmektedir.⁸⁴

Ahiliğin ahlaki ve terbiye ile ilgili ilkelerini, daha önce tasavvufçuların geliştirip sistematize ettiği fütüvvetnamelerden aldığı şüphesizdir. Ama ne fütüvvet

⁸¹ Çağatay, *Ahilik Nedir*, s. 13.

⁸² Çağatay, *Ahilik Nedir*, s. 14.

⁸³ Neşet Çağatay, *Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1952, s. 62-63.

⁸⁴ Anadol, *Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, s. 61.

gelişerek ahilik haline gelmiştir ne de ahilik, fütüvvetin halk arasındaki yaygın şeklidir.⁸⁵

XIII. yy.'da Anadolu'daki fütüvvet mensupları kendilerini “ahi” olarak isimlendirmeleri ile fütüvvet teşkilatından ayrılmış oldular.⁸⁶ O zamana kadar fütüvvet kuralları diye bilinen, övülen güzel huylara, Anadolu'daki Türk sanat ve meslek erbabının ortak ilkeleri ve davranışları olarak “ahilik” adı altında yepyeni bir kuruluş ortaya çıkmış oldu. Bu ahilik, bütün Anadolu'yu, ele geçirilişinden sonra Kırım'ı ve Balkanlar'ı da içine alan ve köylere kadar yayılan bir oluşum halinde örgütlendi.⁸⁷

XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu'da kurumsallaşmaya başlayan ahilik teşkilatı farklı şekillerde ve farklı formlarda XX. yüzyıla kadar varlığını devam ettirmiştir. Ahilik, genel anlamda Osmanlı Devleti'nde XX. yüzyıla kadar sürmüş, esnaf ve sanatkâr başta olmak üzere tüm kesimlere doğruluğu, dürüstlüğü, topluma hizmeti öğütleyen, adil davranmayı, hoşgörüyü, insanlara karşı diğergam davranmayı önde tutan Ahi Evran adıyla bilinen Şeyh Nas'ruddin el-Hoyi (1175-1262) tarafından oluşturulan esnaf ve sanatkârlar teşkilatıdır.⁸⁸

Ahiliğin Anadolu'da ortaya çıkması, teşkilatlanması ve kurumlaşmasını, Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya göç ederek burasını Türkleştirmeleri, İslamlaştırmaları ve bu arada Anadolu'yu kendilerine yurt edinmeleri vakası ve süreci kapsamında daha iyi anlamak mümkün olmaktadır. XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'ya gelmeye başlayan Türklerin büyük bölümü göçebe olarak yaşıyordu. Bu bakımdan Türklerin Anadolu'ya gelip yerleşmeleri, aynı zamanda onların göçebelikten yerleşik hayata geçiş sürecini de içine almaktadır. Ahilik, bu intikal süreci içerisinde ortaya çıkmış, Türklere özgü bir kurumdur. Zira büyük çoğunluğu atlı göçebelerden oluşan Türkler Anadolu'ya gelip de yavaş yavaş yerleşik hayata geçmeye başladığında, Anadolu'nun ticari ve üretim hayatı Türk olmayan yerli halkın, yani gayr-i Müslümlerin elindeydi ve bu durum uzun süre bu şekilde devam etmişti. XIII. yüzyılın başlarındaki büyük Moğol istilası, Anadolu'ya yeni göç dalgalarını da beraberinde getirmiş oldu. Üstelik bu sırada göçebelerin yanı sıra, Orta

⁸⁵ Anadol, *Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, s. 61.

⁸⁶ Anadol, *Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, s. 46.

⁸⁷ Anadol, *Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, s. 46.

⁸⁸ Recep Özdemir, “Ahilikte Dolaylı ve Dolaysız Ahlak kuralları”, *Ahilikte İş ve Ticaret Ahlakı Sempozyumu*, 2018, s. 60.

Asya ve İran'dan azımsanmayacak miktarda esnaf, sanatkâr ve tüccarlar da gelerek Anadolu'ya yerleştiler. Bu durum Anadolu'da Türklerin göçebelikten yerleşik hayata geçişini ve şehirleşme faaliyetlerini oldukça hızlandırdı. Anadolu'da yeni oluşan esnaf ve sanatkârlar zümresinin gerek yerlilere karşı menfaatinin korunması ve gerekse de Moğol saldırısına karşı savunma ihtiyacı onların örgütlenmelerini gerekli kıldı. İşte Ahilik bu ihtiyaç ve durumların ortaya çıkardığı gerekli bir teşkilat ve kurum olarak kendini göstermektedir. Bu kurum manevi ve ahlaki normlarını ve ideallerini, geleneksel Türk ahlakının, İslam dininin, tasavvufun ve özellikle de daha önceden İslam dünyasında benzer kuruluşlar arasında yaygın ve muteber olan fütüvvetnamelerin muhtevasıyla yoğurmak suretiyle elde etmiş ve bu arada ona Türklüğe mahsus milli bir damgayı da vurmayı başarmıştır.⁸⁹

Bu gelişmeler sonrasında ahilik Anadolu merkezlerinde daha güçlenmiş, dönemin genel eğitimine ve Anadolu'nun manevi muhitindeki fikri cereyanlara uyum sağlayarak biraz da tasavvufî bir renge bürünmüştür. Bir taraftan esnaf oluşumlarına girerek, onlardan kuvvet aldığı gibi, kendisi de onları destekleyip güçlendirmiş, diğer taraftan da şehirlerden köylere kadar yayılarak, alpler teşkilatıyla da, yani toprak sahibi sipahilerle de iyi ilişkiler sağlamıştır. XIII. yy'ın ikinci yarısından XIV. Asra kadar, Anadolu'da bir takım büyük devlet adamlarının, kadıların, müderrislerin, muallimlerin, muhtelif tarikatlara mensup şeyhlerin, büyük tüccarların fütüvvet teşkilatına dâhil olduklarını görüyoruz ki; bu, teşkilatın sosyal değerinin yükseldiğini gösterir.⁹⁰

Ahilik, esnaf ve sanatkâr birliği olma kimliğini henüz Selçuklular döneminden itibaren az çok göstermekle birlikte, tam manasıyla bir esnaf birliği halini almaya başlaması XIV. yüzyıldan itibaren gerçekleşmiştir. Kurum asıl fonksiyonuna XV. yüzyılda erişmiş; XVI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise özellikle Anadolu şehirlerindeki ticari ve üretim faaliyetlerin, değişen uluslararası ekonomik ve ticari ilişkilere bağlı olarak daralmasının etkisi ile statik bir yapıya evrilmiştir.⁹¹

Fatih Sultan Mehmet döneminden başlayarak esnaf birliklerinin idari işlerini düzenlemeye yönelik teşkilat, XVIII. yüzyıldan itibaren “Gedik” düzeyindeki lonca

⁸⁹ Günay, “Dini Sosyal Bir Kurum Olarak Ahilik”, s. 71-72.

⁹⁰ Anadol, *Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, s. 47.

⁹¹ Güldane Gündüzöz, “Fütüvvetnâmelerde Örnek İnsan Modeli”, *II. Uluslararası Hacı Bacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*, 2017, s. 285.

kimliğine bürünmüş ve bu haliyle Osmanlı'nın son dönemlerine kadar varlığını sürdürebilmiştir.⁹²

Ahi birliklerinin XVII. yy'dan itibaren çözülmeye ve çökmeye başladığı görülür. Avrupa'nın büyük sanayi ile fabrikalarda üretilenler; yerli küçük sanatlarla, yöresel el tezgâhlarının yerini alınca, fütüvvetin meydana getirdiği esnaf teşkilatı gittikçe eski önemini yitirerek sönmeye başladı. Esnaf ve sanatkârların kendi aralarında oluşturduğu yardımlaşma ve dayanışma disiplini gittikçe kayboldu. Kapitülasyon imtiyazları, çözülmeyi ve yıpranmayı giderek hızlandırdı.⁹³

Tanzimat'tan sonraki dönemde loncaların gedik ve iltizam usullerinin yeni şart ve ihtiyaçlara cevap verecek şekilde düzenlenmesi için bazı çalışmalar yapıldı. 1860'da Mithat Paşa, gedikler için yeni bir nizamname hazırlattı. Başlıca amacı ve hedefi esnafı yeniden teşkilatlandırmak olan İstanbul Ticaret Odası 1879'da bu amaçlar doğrultusunda açıldı. 1909'da, İkinci Meşrutiyet döneminde, "esnaf cemiyetleri talimatnamesi" çıkarıldı. Bundan sonra esnaf, kendi arasında dernekler meydana getirmeye başladı. 1910'da Ticaret ve Sanayi Odaları için yeni nizamnameler yapıldı. 1913'de ise gedik ve lonca usulü tamamen kaldırıldı.⁹⁴

1.4. FÜTÜVVETNAMELERİN OLUŞTURDUĞU KİŞİLİK: AHİLİK

"Ahi" kelimesinin kaynağı hakkında iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan biri, kelimenin Arapça "kardeşim" demek olan "ahi" kelimesinden, İkincisi ise, Divanı Lügatit Türk ve Atabetü'l Hakayık gibi kaynaklarda geçen ve "eli açık, cömert" anlamlarına gelen Türkçe "akı" kelimesinden geldiği görüşüdür. Ahi kelimesinin Türkçe kökenli olduğunu ileri sürenlerin görüşüne göre, "akı" kelimesi Türkçede çok görülen bir ses olayı olan (k>h) değişimi ile "ahi" şekline dönüşmüş ve nihayet "ahi" olmuştur.⁹⁵ Türkler İslamiyet'e girdikten sonra akı anlamında olmak üzere ahi sözcüğü kullanmaya başlamıştır. Bu kurum üyeleri "ahi" sözcüğünü Arapça'daki

⁹² Gündüzöz, "Fütüvvetnâmelerde Örnek İnsan Modeli", s. 286.

⁹³ Anadol, *Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, s. 116.

⁹⁴ Anadol, *Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, s. 117.

⁹⁵ Kösal, *Ahi Evran ve Ahilik*, s. 49.

anlamı ile değil, Türkçe karşılığı olan ‘eli açık, cömert’ şeklini esas alarak onursal bir ünvan olarak kullanırlar.⁹⁶

Kaynağını Arapça olarak ele aldığımızda, ahi kelimesinin sözlük anlamı “kardeşim” demektir. Terim anlamı, belli devrede esnaf ve sanatkârlar birliğini ifade eder. Örgüt anlamı ise: M. XIII. yüzyılın ilk yarısından başlamak suretiyle XX. yüzyılın başlarına dek Anadolu şehir, kasaba ve hatta köylerindeki esnaf ve sanatkârlar kuruluşlarının eleman yetiştirme, işleyiş ve kontrollerini düzenleyen bir kurum olarak tanımlanabilir.⁹⁷ Kaynağını Türkçe olarak ele aldığımızda, terim olarak, eli açık, konuksever ve yiğit anlamına gelir.⁹⁸

Kalbi Allah'a, kapısı 72 millete açık olan, mürüvvet ve merhamet üzeri olup cömertliği esas alan, ahlakı ana sermaye edip akıl yolunda yürüyen, ilim isteyen ve ilmi ile amel edip yararlı çalışmayı elden bırakmayan kişiler ahilerdir.⁹⁹

Nasır Lidinillah’ın kırk beş yıllık uzun yönetimi sırasında geliştirip resmi bir görünüm vererek örgütlendirdiği fütüvvetçilik, XIII. yüzyılın ortalarına doğru yepyeni bir gelişme gösterdi. O zamana dek fütüvvet kuralları diye bilinen, övülen güzel huylara, Türk misafirperverliğinin de eklenmesi ile Anadolu'daki Türk sanat ve meslek erbabının ortak ilkeleri ve davranışları olarak “ahilik” adı altında iyi bir kuruluş ortaya çıktı. Bu Ahilik, Anadolu'yu ele geçirişlerinden sonra Kırım’ı ve Balkanlar’ı da içine alan ve köylere dek yayılan bir kurum biçiminde örgütlendi.¹⁰⁰

Ahilik kurumu farklı kişiler tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır, örnek verecek olursak; Ahilik, Moğol saldırıları yüzünden Türkistan'dan Anadolu'ya gelen Türkler ’in kurduğu ve örgütledikleri bir kurumdur. Diğer yandan, o zamana dek başka yerlerde bu denli gelişmiş ve üyelerinin, hiçbir karşılık beklemeden yardım etmeyi kendilerine amaç edinen başka bir kurum da yoktur.¹⁰¹

Türk fütüvvet hareketi olarak da nitelendirilen ahilik, XIII. yüzyılda kurulup XX. yüzyıla kadar Anadolu'nun bütün şehir ve köylerinde yaşayan Türk toplumunda

⁹⁶ Çağatay, *Ahilik Nedir*, s. 22.

⁹⁷ Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s. 3.

⁹⁸ Çağatay, *Ahilik Nedir*, s. 22.

⁹⁹ Ekinci, *Ahilik*, s. 49.

¹⁰⁰ Çağatay, *Ahilik Nedir*, s. 16.

¹⁰¹ Çağatay, *Ahilik Nedir*, s. 22.

varlığını kesintisiz bir biçimde sürdürmüştür. Anadolu'da yaşayan Türk insanı birlik ve beraberliğini, refah ve düzenini sağlayacak ve halkın maddi ve manevi ihtiyaçlarına cevap verebilecek tarzda örgütlenmiştir.¹⁰²

Ahilik, XIII. yüzyıldan XX. yüzyıla dek Anadolu'daki esnaf, sanatkâr ve meslek sahiplerine verilen bir addır.¹⁰³

Ahilik, Türk-İslam Medeniyetine ait hem dünyevi hem de uhrevi bir sistemdir. Selçuklu ve Osmanlı döneminde sosyo-ekonomik hayatı derinden etkilemiştir.¹⁰⁴

Ahilik müessesesinin, toplumdaki sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel dengenin sağlanabilmesi için olayların getirdiği tarihi bir zorunluluk sonucunda ortaya çıktığını söyleyebiliriz.¹⁰⁵

Ahi teşkilatları diğer tarikatlarla birlikte hareket ederek cami, han, hamam, tekke-zaviye ve vakıflar kurarak mimari alanda da Türkleşme ve İslamlaşmaya katkı sağlamışlardır.¹⁰⁶

Ahilik, İslam dünyasında Abbasi halifesi Nasır Lidinillah tarafından kurumlaştırılan “fütüvvet” kurumunun Anadolu'da XIII. yüzyıldan itibaren milli ve yerli unsurlarla donanmış bir şeklidir.¹⁰⁷

Ahilik, Türk esnafın hayat anlayışına ve dünya görüşüne uygun olması sebebiyle daha çok esnaf arasında gelişmiş olmakla birlikte esnaf dışında da çeşitli meslek erbabını bünyesinde barındıran, Ahi Evran-ı Veli önderliğinde Anadolu'da güç ve önem kazanan, Anadolu dışında Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslar'a kadar yayılan sivil bir yapılanmanın adıdır.¹⁰⁸

¹⁰² Ekinci, *Ahilik*, s. 22.

¹⁰³ Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s. 3.

¹⁰⁴ Erşahin Ahmet Ayhün, “Anadolu’ya Müslüman Türk Mayası: Âhilik Teşkilatı”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi*, C. IV, S. 6, 2017, s. 84.

¹⁰⁵ Ayhün, “Anadolu’ya Müslüman Türk Mayası: Âhilik Teşkilatı”, s. 86.

¹⁰⁶ Ayhün, “Anadolu’ya Müslüman Türk Mayası: Âhilik Teşkilatı”, s. 97.

¹⁰⁷ Ekinci, *Ahilik*, s. 21.

¹⁰⁸ Ekinci, *Ahilik*, s. 21.

Ahilik, temel kaynakları olan fütüvvetnamelerde yer alan insani erdem prensipleri benimsemek ve savunmak esasına dayalı, bireylerin kişilik ve ahlâk bakımından da donanımlarını amaçlayan bir “insanlık kurumu”dur.¹⁰⁹

Ahilik, amaç ve çalışma tarzı bakımından topluma hizmet sevdası ve aşkı ile bir tür özel yönetmelik sayılabilecek ahi şecerename ve fütüvvetnameleri ile belirlenmiştir. İş, meslek, ahlak disiplini ve şeyh, usta, kalfa, çırak, yamak hiyerarşisi doğrultusunda çalışmayı bir tür ibadet kabul eden, sınai, ticari, askeri, ekonomik, toplumsal, eğitsel ve kültürel faaliyetlerde bulunan bir sivil toplum kuruluşudur.¹¹⁰

Ahi birlikleri zengin ile fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, millet ile devlet, kısaca toplumun bütün fert ve kurumları arasında iyi ilişkiler kurarak herkesin huzur içinde yaşamasını sağlamaya çalışan bir kuruluştur.¹¹¹

İbn Battuta seyahatnamesinde ahilerden şu şöyle söz etmektedir: “Onlar, Anadolu'ya yerleşmiş Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, köy, kasaba ve şehirlerde bulunmaktadır. Şehirlerine gelen yabancıları misafir etme, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini ve konaklayacakları yeri sağlama, onları eşkıyanın ve vurguncuların ellerinden kurtarma, şu veya bu sebeple haydutlara katılanları temizleme gibi konularda bunların eşine dünyada rastlanmaz.”¹¹²

Ahilik, bir yandan tek tek fertlerin ahlaki erdemler bakımından donanımlarını sağlayan, onları iyi birer birey yapmayı amaçlayan, öte yandan da bireylerin oluşturduğu aileden millete ve hatta topyekûn insanlık âlemine varıncaya kadar bütün toplumsal yapıların huzurlu, müreffeh, barış ve esenlik içinde yaşamalarını hedef kılan bir insanlık kurumudur.¹¹³

Ahiler Fütüvvet meslekine salık olup, senetlerini Hz. Ali vasıtasıyla Hz Peygamber'e kadar götürürler ve diğer sufilerin hırkalarına karşılık fütüvvet şalvarı giyerlerdi; içlerinde birçok kadılar, müderrisler de bulunan Ahilik Teşkilatı herhangi

¹⁰⁹ Kösal, *Ahi Evran ve Ahilik*, s. 52.

¹¹⁰ Ekinci, *Ahilik*, s. 22.

¹¹¹ M.Akif Kılavuz, “Ahilik Kurumunda Din ve Ahlak Eğitimi Anlayışı”, *I. Ahi Evran-ı veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, C. II, 2005, s. 615.

¹¹² İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, çev. A. Sait Aykut, C. I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, s. 404.

¹¹³ Ekinci, *Ahilik*, s. 22.

bir esnaf topluluğu değil, o teşkilat üzerine istinad eden, akideleri o vasıta ile yayan bir tarikat sayılabilir.¹¹⁴

Farklı şekillerde ifade edilen ahilik kurumu aslında ortak bir ilkeyi hedef almaktadır. İnsanları dini, sosyal, kültürel, ekonomik anlamda toplumu kalkındırmaya çalışmak. Bunu da düşünce ve medeniyet tarihinden kopmadan, ahlaki prensipler çerçevesinde yapmaktır.

Ahilik gerek yapılanma modeli, gerekse inanç ve değerler sistemi bakımından çok yönlü bir yapı arz eder. Ahiliğin bu cepheleri, başka bir ifade ile kaynak ve işlevleri kısaca dini-tasavvufi, siyasi-askeri, sosyal ve kültürel olarak sınıflandırılabilir. Ahiliğin sosyal ve kültürel cephesi daha çok ahlakla ilgilidir. Ahilik prensipleri bireysel değil, toplumsaldır.¹¹⁵

Ahiliğin, kurum olarak en belirgin özelliği, konukseverlik, yardımseverlik, doğruluk bir sanat ya da meslek sahibi olmak, üyelerini gündüz tezgâh ve atölyelerde iş başında, geceleri Ahi zaviyelerinde sosyal ve ahlaki yönlerde eğitmek ve bilinçlendirmektir.¹¹⁶

Eski Türk akılık ve alplik geleneğinin bir devamı olarak Arap fütüvveti ve İran civanmertliği senteziyle Selçuklular döneminden itibaren kurumsal varlığını sürdüren Ahilik, Anadolu’da dinî, tasavvufî, askerî, siyasi, idari, kültürel, mesleki ve ekonomik olmak üzere pek çok fonksiyon icra etmiştir.¹¹⁷ Bu fonksiyonların pratikte uygulanışı, temelinde insana hizmet etme meramı yatan, asrının en ileri düzeyde teşekkül etmiş sivil toplum kuruluşu, meslek eğitimi yüksekokulu, vakıf ve yardımlaşma müessesesi, hayriyye cemiyeti, tasavvuf ocağı, gönüllü savunma ordusu olarak tarihe geçmiştir.¹¹⁸

Ahilik, Anadolu Türk toplumunda varlığını köylere kadar sürdürmüştür. Toplumun birlik ve beraberliğini, refah ve düzenini, halkın maddi ve manevi ihtiyaçlarına cevap verebilecek tarzda örgütlemiştir.¹¹⁹ Kişinin manevi ihtiyaçlarına

¹¹⁴ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s. 211-213.

¹¹⁵ Ekinci, *Ahilik*, s. 22-23.

¹¹⁶ Çağatay, *Ahilik Nedir*, s. 41.

¹¹⁷ Gündüzöz, “Fütüvvetnâmelerde Örnek İnsan Modeli”, s. 284.

¹¹⁸ İnaltekin, “Toplumsal Ahlak Bağlamında Ahilik Teşkilatının Fütüvvet, Edep ve Erkan İlkeleri”, s. 449.

¹¹⁹ Öztürk, “Günümüz Dünyasında Hacı Bayram-ı Veli ‘yi Anlamak ve Ahilik Felsefesi”, s. 269.

cevap verirken ahlaki ilke olarak fütüvvetin ilkelerini benimsemiştir. Fütüvvetin yanı sıra, İslam tasavvufunun, Batınilığın, Melamiliğin, İslam'dan önceki eski Türk inançları, kültürü ve ahlakının, Anadolu'nun o dönemdeki siyasi, tarihi, ekonomik, kültürel, sosyal ve dini şartlarının etkileri olmuştur. Bu bakımdan da, Anadolu'daki Ahiliği, bütün bu etkileşimlerin ve bunların sonucunda Anadolu'ya göçmüş bulunan Müslüman Türklerin Anadolu'da uğradığı dini, sosyal, siyasi, kültürel vs. değişim ve dönüşümlerin birleşimlerinin bir sonucu olarak görmek gerekecektir. Bütün bu etkilenmelere rağmen, yine de hemen ifade etmek gerekir ki, Anadolu'da Müslüman Türklerin arasında oluşan dini-sosyal birlikler olarak Ahi Cemaatleri ve dini toplumsal bir kurum olarak Ahilik, kendine has özellikleri ile ötekilerden ayrılmakta; Anadolu'da Türklere mahsus orijinal bir müessese olarak kendini göstermektedir.¹²⁰

Maddi ihtiyaçlara cevap vermesi açısından bakacak olursak Ahi birlikleri, Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Türkmenler arasında yer alan çok sayıdaki sanatkâra iş bulmak, bu kişilerin Anadolu'daki yerli Bizans sanatkârları ile rekabet edebilmesini sağlamak, üretilen malların kalitesini korumak, savaşlarda devletin silahlı kuvvetleri yanında ülkeyi savunmak, sanat ahlakını hâkim kılmak ve yerleşim bölgelerinde Türk-İslam kültürünü yaymak amacıyla kurulduğunu görmüş oluruz.¹²¹

Ahilik, dini toplumsal karakterini, belli bir ölçüde, menfaat birliğine dönüştükten sonra da korumuş; bu arada üretici ve tüketici ilişkisini ve bağlarını en iyi şekilde düzenlemeyi amaçlamıştır. Aynı şekilde, teşkilatın iç bünyesini sağlamlaştırmak ve sisteme dinamizm sağlamak amacıyla, hiyerarşik yapının tüm statüleri ve bunların arasındaki ilişkiler de dini-ahlaki temele göre oluşturulmuş ve düzenlenmiştir. Böylece yamak-çırak, kalfa-usta ilişkileri, baba-evlat veya şeyh-mürîd ilişkilerinde olduğu üzere, karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı kutsal bir anlama bürünmüş; bu durum sanatın ve mesleğin sağlam ahlaki-dini temellere dayanmasına ve güçlenmesine imkân vermiştir. Esasen Ahiliğe kabul şartları arasında bizzat iyi ahlaklılık, yardımseverlik ve cömertlik yer almaktaydı.¹²²

Ahinin cömert olması, dünyaya bağlanmaması, kendi emeğiyle geçinmesi, alçak gönüllülük etmesi, cimrilikten kaçınması, namazını kazaya bırakmaması, hayâ

¹²⁰ Günay, “Dini Sosyal Bir Kurum Olarak Ahilik”, s. 70.

¹²¹ Kılavuz, “Ahilik Kurumunda Din ve Ahlak Eğitimi Anlayışı”, s. 615.

¹²² Günay, “Dini Sosyal Bir Kurum Olarak Ahilik”, s. 77.

ehli olması, helal yemesi, helalinden geçinmesi, helalinden kazanması ve bir sanatı, bir işi olması gerekir.¹²³ Bunlar gibi ahlaki ilkelerin uygulanabilmesi için tâbi olunan tasavvuf terbiyesi ve ulaşılabacak manevi olgunluk sonucu, önce kişinin kendi kendini kontrolü söz konusudur. Bunun kâfi gelmediği durumlarda ise, Ahi teşkilatının güçlü iç disiplini ve sosyal baskı ile sayılan ilkelerin yaşanır hale gelmesi mümkün olmuştur.¹²⁴

Ahilik teşkilatında yetişen genç, İslam'ın Anadolu'ya yayılmasında büyük görevler üstlenmiştir. Bunun için genç kuşakları toplumun önderleri haline getirmek, onları olağanüstü el becerisine malik, maharetli, sanatkâr, üstün ahlak ve meziyetle donatılmış, savaşta olağanüstü savunma kabiliyeti olan, toplumun örnek ve önder insanları olarak yetiştirmelerini sağlamak, Ahiliğin temel gayesi ve ilkesi olmuştur.¹²⁵ Bu gaye ve ilkenin ışığında, bünyesinde alperenlere de yer veren ahi teşkilatı, bir yandan fetih ve gaza hamlelerini kolaylaştıran, ordunun ikmal ve lojistik ihtiyaçlarını temin eden askeri bir teşekkül, diğer yandan da şehir, kasaba ve hatta köylerde sanat erbabını ve çalışanları himayesine alarak bu kuruluşların işleyiş, elaman yetiştirme, istihdam ve kontrolünü manevi bir atmosferde düzenleyen, iskân ve imar işlerini tanzim eden bir esnaf tarikatı olmuştur.¹²⁶

Ahilik, toplumu sosyal, kültürel, iktisadi, ahlaki, askeri ve dini alanlarda yapılandırmaya çalışmıştır. Bunun için hiyerarşi düzeni içinde ilkeli, mert, yiğit, atılgan, cömert ve becerikli bir gençlik yetiştirilmesini hedeflemiştir. Ahilik teşkilatı ile tasavvuf ehli arasında sıkı bir bağ kurulmuş ve böylece bu teşkilatlar manevi değerlerle iktisadi gücü bütünleştirmiş, nefsin terbiyesi ile uhrevi hayatı, ahlaki değerleri sosyal hayata uygulayarak dünyevi hayatı güzelleştirmek istemiştir. Ahilik, kişiye mesleğinde ve ahlaki davranışlarında yüksek fazilet ve saygınlık kazandırmıştır.¹²⁷

Ahilik ve tarikatlara şekil açısından bakıldığında , “Hiyerarşik yapı” belirgin bir farklılık göstermektedir. Tarikatların içe dönük, merkeziyetçi ve teslimiyetçi

¹²³ Gölpınarlı, Burgazi ve Fütüvvetnamesi, s. 86.

¹²⁴ Demirci, “Ahilik’te Tasavvufi Boyut Fütüvvet”, s. 90.

¹²⁵ İnaltekin, “Toplumsal Ahlak Bağlamında Ahilik Teşkilatının Fütüvvet, Edep ve Erkan İlkeleri”, s. 452.

¹²⁶ Gündüz, “Fütüvvet, Melamet ve Ahilik ya da Tasavvufi Düşünce Dünya Anlayışı”, s. 47.

¹²⁷ İnaltekin, “Toplumsal Ahlak Bağlamında Ahilik Teşkilatının Fütüvvet, Edep ve Erkan İlkeleri”, s. 455.

yapısına karşılık Ahi, yaşanan hayatın tam ortasında yer alır. Yaşamak ve yaşatmak için üretmek, ürettiğini hak, insaf ve adalet ölçüleri içinde yaymak ile mükellef olan ahi için ahilik, gözü kapalı teslim olunacak bir inanış veya fikir sistemi değil; aklın daima devrede olduğu, ahlak ve sanatın bütünleştiği “liyakat” esasına dayalı bir değerler bütünü olduğu görülür. Ahiliğin başlı başına bir tarikat olmadığı, çok farklı tasavvufi zümrelere mensup kimselerin Ahi ocaklarına mensubiyetleri oldukları görülmüştür. Ahiliğin tasavvuf ve tarikatlarla ilişkisi olmakla birlikte başlı başına bir tarikat olmadığına işaret edilmektedir.¹²⁸

Klasik Osmanlı zihniyeti ve İslam'ın ahlak prensiplerine göre ideal insan, toplum yararını kendi çıkarından üstün tutan kanaatkâr fakat girişimci bir insandır. Osmanlı toplum ve ekonomisini önemli ölçüde yönlendiren Ahiler bu insan tipinin somut örnekleri olmuştur. Ahiliğin ve Ahi müesseselerinin günlük hayata geçirdiği ve detaylarını yukarıda verdiğimiz hizmet anlayışı dayanışmacı bir toplum oluşturmayı hedef almıştır. Ahilerin Bektaşilik, Melamilik, Halvetilik ve Mevlevilik gibi farklı tarikatlar içinde yer almaları ahiliğin bireysel bir tarikat olmadığını ortaya koyarken, eldeki veriler bunların kurmuş oldukları zaviyelerin yarı dini, yarı iktisadi, sosyal bir oluşum olduklarını yansıtmaktadır. Arşiv kayıtlarında varlıkları ve kısmen de olsa faaliyetleri Osmanlı'nın son zamanlarına kadar devam ettiği görülen ahi zaviyeleri, devletin kuruluşunda ve gelişmesinde siyasi, askeri ve özellikle iktisadi açıdan oldukça etkili olmuşlar ve sosyal hayatın belli bir düzen içerisinde ilerleyişine katkıda bulunmuşlardır.¹²⁹

Zaviye vakıflarına dair Defter-i Hâkânî kayıtları üzerinde yapılan araştırmalarda kadınların da Ahi teşkilatında görev aldıkları tespit edilmiştir. Belgelerde Kız Bacı, Ahi Ana, Ahi Fatma, Sakari Hatun ve Hacı Fatma adlı hanımların zaviye sahibi oldukları görülmektedir. Bu belgeler teşkilâtta liyakat sahibi kadınların kendi zaviyelerini açıp işlettiklerini ortaya koymaktadır. Bâciyân-ı Rûm adı verilen bu topluluk, Ahi teşkilatının kadınlar kolu olarak kabul edilmiştir. Bu hanımların dokumacılık, askerî faaliyetler ve âyende ve revendeye hizmet etme gibi hususlarda önemli katkıların olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁰ Bu kadın örgütleri, savaş sırasında

¹²⁸ Öztürk, “Günümüz Dünyasında Hacı Bayram-ı Veli ‘yi Anlamak ve Ahilik Felsefesi”, s. 270.

¹²⁹ Mehmet Topal-Kamil Çolak, “Osmanlı Devleti’nde Ahilik ve Ahi Zaviyeleri”, *Doğu – Batı Düşünce Dergisi*, S. 53, 2010, s. 176-177.

¹³⁰ Gündüzöz, “Fütüvvetnâmelerde Örnek İnsan Modeli”, s. 285.

erkeklerle omuz omuza çarpıştılar ki bunlar, eski tarihimizin “Ahiyan-1 Rum, Bacıyan-1 Rum, Abdalan-1 Rum, Gaziyan-1 Rum” diye savaşlarda başarılı dillere destan olmuş dört savaşçı sınıftan biridirler.¹³¹

XVII. yy.’dan itibaren Osmanlılarda ahilik, yavaş yavaş mistik karakterini kaybetmeye başlamıştır. Bunun en önemli sebepleri arasında gayr-i müslim tebaanın çoğalması sayılmalıdır. Ahi olabilmek için ilk şartın Müslüman olunması gerektiği bilinmektedir. Bir bakıma Müslüman olmayan esnaf olamazdı. Giderek genişleyen Osmanlı toplum yapısında gayr-i müslim tebaa ile bunlara mensup sanat erbabının hızla çoğalması bu kuralın işlerliğini zayıflatmış ve nihayet araya önce gedik sonra da esnaf birliği anlamında loncaların girmesiyle Ahilik anlayışı zayıflamıştır. Ne var ki ahilikten kalan mistik bazı işler şekli de olsa loncalarda devam etmiştir. Nitekim yakın zamanlara kadar İstanbul’da Kapalıçarşı’nın her sabah arşı şeyhinin besmele çekmesi, dua etmesi ve gülbang okuması ile icra edilen açılış törenine çarşıda çalışan gayr-i müslim esnafın da iştirak ettiğİ ve “âmin” dediğİ bilinmektedir.¹³² Buradan da anlaşılacağı üzere Ahilik teşkilatı sosyo-ekonomik olduğı kadar, sosyo-kültürel açıdan da en önemli sivil toplum kuruluşu olarak tarihe geçmiştir. Ahilik, sosyal hayatın dengelenmesi, toplumsal ahlakın tesisi, devletin kalkınması ve ferdin refah içinde yaşaması olarak özetlenebilir.¹³³

Bu konuda yazı yazan batılı bilginler Ahilerin, ahlaki ve sosyal yaşam kurallarının toplandığı “fütüvvetname” adlı eserlere bakarak ahiliğİ, fütüvvetle aynı nitelikte görmüş ve almışlardır. Oysaki fütüvvetnamelerdeki bu kurallar teorik ve kuru kurallardır. Ahilik ise, sanat ve meslek kişİlerinin her türlü çalışmalarını, gereksinimlerini düzenleyen fonksiyonel, pratik ve toplum içinde yaşayan canlı bir kurumdur; yani, sadece fütüvvetnamelerdeki kuru ve teorik kuralları yandaşlarına öğreten bir örgüt değildir.¹³⁴

Fütüvvet, ahilikten önce ortaya çıkmış bir kuruluştur. Ancak fütüvvet, daha çok kişİsel erdemlere ve askeri niteliklere önem verdiğİ halde ahilik, ilk sıralarda yani XIII. yüzyılın başlarından Osmanlıların askeri ve yönetim kurullarını düzene sokmasına dek

¹³¹ ağatay, *Ahilik Nedir*, s. 46.

¹³² Gündüz, “Fütüvvet, Melamet ve Ahilik ya da Tasavvufi Düşüncede Dünya Anlayışı”, s. 48.

¹³³ İnaltekin, “Toplumsal Ahlak Bağlamında Ahilik Teşkilatının Fütüvvet, Edep ve Erkan İlkeleri”, s. 447.

¹³⁴ ağatay, *Ahilik Nedir*, s. 1.

hem esnaf ve sanatkârlar korporasyonu gibi hem de devlet askeri güçleri yanında, Abbasiler yönetimindeki fütüvvetçiler gibi onlara yardımcı olarak görev yapmış bir kuruluştur.¹³⁵

Anadolu'daki ahilik, doğudaki fütüvvete benzer bir kuruluş halinde faaliyette bulunuyordu. Başka bir deyişle bu kuruluş, ahilik adı ile bilinen biçimini almadan önce Anadolu'da fütüvvet örgütü halinde faaliyette bulunuyordu. Bu nedenle, fütüvvetin kökeni ve niteliği anlaşılmadan ahilik anlaşılamaz. Çünkü fütüvvet, sonradan Anadolu'da yeni bir nitelik kazanarak ahilik adı ile anılmaya başlanmışsa da bu yeni biçimdeki ahilik, temel kurallarını fütüvvetten aldığından ilk sıralarda bir süre fütüvvet-ahi kuruluşu halinde faaliyet göstermiş olmalıdır.¹³⁶

Ahilikte bireysel, toplumsal ve yaratıcı ile olan ilişkiye bir bütün olarak bakmak gerekir. Tek yönlü bir bakış ahiliğin tam olarak kavranmasını ve ahlak ilkelerinin kapsayıcılığını yitirmesine sebep olur.

Daha önce değindiğimiz gibi ahiliğin ahlaki ve terbiyevi prensipleri, daha önce tasavvufçuların geliştirip formülleştirdiği fütüvvetnamelerden aldığı şüphesizdir. Ama ne fütüvvet gelişerek ahilik haline gelmiş, ne de ahilik fütüvvetin halk arasındaki yaygın şeklidir. Zaten fütüvvet de tek bir ulusun malı bir kuruluş değildir; bunun gelişmesi şu şekilde olmuştur: Her ulusun toplum olarak veya birey olarak başkalarına karşı kendisine özgü bir davranışı vardır. Güvenlik, taşıma ve haber alma araçlarının yetersiz ilkel olduğu çağlarda bu değer ölçülerinin çerçevesi kurallar can güvenliğine saygı demek olan yiğitlik, eli açıklık, soyluluk ve konukseverlik de toplanır ve gelişir. Bu hasretler, ciddiyet, içtenlik ve köklülük bakımlarından her ulusa göre farklılık gösterir. Bu alanda en üstün seviyeye Türklerin ulaşmış olduğunu görüyoruz. Özellikle Arap bilginleri, ahlak üzerine yazdıkları eserlerde bunu açıkça belirtiyorlar. Örneğin Kuşeyri, risalesinde Cüneyd-i Bağdadi'den naklen “fütüvvet Şam'da, lisan Irak'ta ve doğruluk Horasan'dadır” diyor.¹³⁷

Ahilikten önceki fütüvvetnamelerde nitelikleri anlatılan fütüvvetçilik, ahilikten önce ortaya çıkmış bir kuruluştur. Ancak fütüvvetçilik, daha kişisel erdemlere ve askeri niteliklere önem verdiği halde ahi birlikleri bugünkü anlamda tam bir sivil

¹³⁵ Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s. 3.

¹³⁶ Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s. 4.

¹³⁷ Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s. 53.

toplum kuruluşudur. Mümkün olduğu kadar askeri faaliyetlerden uzak kalmış, ancak orduya lojistik destek sağlamışlardır. Ahi birliklerinde toplumculuk bireyciliğin önündedir.¹³⁸

Bu hususlar dikkate alındığında, ahi birlikleri ile fütüvvetin aynı kuruluşlar olduğunu söylemek mümkün değildir. Ne fütüvvetçilik gelişerek ahilik haline gelmiştir ne de ahilik fütüvvetçiliğin halk arasındaki yaygın şeklidir. Çünkü ahi olabilmek için kişinin kuvvetlerde belirtilen meziyet ve sıfatlara haiz olmasının yanında, bir iş ve meslek sahibi olma şartı da aranmaktaydı. Hâlbuki fütüvvetçi olabilmek için iş veya meslek sahibi olma şartı yoktu. Bu yönüyle ahilik diğer tarikatlardan da ayrılmaktadır.¹³⁹

Ahilerin, fütüvvetnameleri, ufak tefek değişikliklerle ve eklemelerle kendilerinin tüzük olarak aldıkları doğrudur ama iki kurumun nitelikleri ayrıdır. İyi ahlakın, konukseverliğin, yardımseverliğin ve sanatın birleşimi olan ahilik, fütüvvetçilikten tamamıyla ayrı özelliktedir.¹⁴⁰

Ahiler, fütüvvetnameleri, üyelerinin sosyal ve manevi yönlerini eğitmek için kullanmışlardır. İlk fütüvvetnamelerde, Ahiliğin ana ilkeleri olan bir sanat ya da mesleğe bağlı olmak ve onların bu yönlerini geliştirmeleri gibi konular yoktur. Bunlar meslek ve sanata ait törenler, kurallar, Türklerin İran bölgesinde bulundukları sırada yazılmış Farsça fütüvvetnamelerle, Anadolu'ya geldikten sonra burada yazılmış Türkçe fütüvvetnamelerde yer almış bulunmaktadır.¹⁴¹

Ahiliğin üç şeyi açık, üç şeyi kapalı olmalı. Kapalı olan üç şey, 1-Elin, hırsızlık, zorbalık ve kötülük etmemek için, 2-Dilin, yalan, iftira, koğuculuk, dedikodu, küfür ve hakaret etmemek için, 3-Belin başkalarının namusuna, onuruna dokunmamak için. Açık olacak öteki üç şey, 1-Eli açık olacak, düşkünlere yardım için. 2-Kapısı açık olacak, konukluğa ya da bir şey isteyenler için. 3-Sofrası açık olacak, yoksullara, muhtaçlara yemek yedirmek için.¹⁴²

¹³⁸ Ekinci, *Ahilik*, s. 8.

¹³⁹ Ekinci, *Ahilik*, s. 84.

¹⁴⁰ Çağatay, *Ahilik Nedir*, s. 17.

¹⁴¹ Çağatay, *Ahilik Nedir*, s. 41.

¹⁴² Çağatay, *Ahilik Nedir*, s. 46.

Ahi Kurumunun ahlak kuralları, fütüvvetnamelerde yer almıştır. Fütüvvetnameler, sonradan türlü kuruluşlar, mezhep ve tarikatlarca benimsenmiş ve bunlardan her biri bu kurallara kendi ilkeleri doğrultusunda düzenlemişlerdir. Yani o kurallardan bazı şeyler çıkarmış bazı şeyler de ilave etmişlerdi.¹⁴³

Ahilikle fütüvvet tamamen aynı şey olmamakla beraber, fütüvvetin ahiliğe kaynaklık eden en önemli kurum olduğu şüphesizdir.¹⁴⁴

Fütüvvetnameler incelendiğinde; ahiliğin mesleki yönden yeterli bir esnaf yetiştirmenin yanında, esnafların ahlaken de sağlam olmalarına, toplum içinde davranışları ile beğenilen, güvenilir insan intıbaı yaratmalarına çok önem verildiği görülmektedir. Bu yönüyle ahilik Türk töresiyle İslamiyet'in ahlaki prensiplerini kaynaştıran orijinal bir Türk kurumudur. Aynı zamanda hem mesleki hem de ahlaki eğitimin yapıldığı ahi zaviyelerde davranış kuralları, yani kuralları da öğretiliyordu. fütüvvetnamelerde görgü kurallarında “iyi ahlak, nezaket, zarafet, güzel terbiye” kazandırdığından “edep” olarak söz edilmektedir.¹⁴⁵

Bunlarla birlikte, hangi dönemde olursa olsun, ahiliğin sadece “ilkeler” boyutunda değil, gerek teşkilatlanma ve gerekse törensel işleyişte temel başvuru kaynakları bu fütüvvetnameler olmuştur.¹⁴⁶

Sağlam bir toplum yapısına kavuşmanın, toplumun ahlaki değerlere sınımsız bağlanmasıyla mümkündür. İster ticaret, ister kalkınma, ister askeri güç, ister devlet yönetimi her ne olursa olsun, ancak İslam ahlakı üzere olduğunda ayakta kalabileceği, aksi halde mühleti uzun sürmeyecektir. Ahililer, en üstün varlığın insan, en güzel ahlakın da yine insanda olacağına inanmış, bunun için güzel ahlak, edep ve erkân prensiplerini benimsemiştir.¹⁴⁷

Ahilik kurumu üzerinde ciddi araştırmalar yapan batılı oryantalistler bu kurumunun temelini doğuda İslamiyet'ten sonra Araplar arasında gelişmiş olan fütüvvet teşkilatına dayandırırılar. Anadolu'daki Türklerin fütüvvet teşkilatını İslam

¹⁴³ Çağatay, *Ahilik Nedir*, s. 47.

¹⁴⁴ Kösal, *Ahi Evran ve Ahilik*, s. 59.

¹⁴⁵ Ekinci, *Ahilik*, s. 49-50.

¹⁴⁶ Kösal, *Ahi Evran ve Ahilik*, s. 61.

¹⁴⁷ İnaltekin, “Toplumsal Ahlak Bağlamında Ahilik Teşkilatının Fütüvvet, Edep ve Erkan İlkeleri”, s. 454.

ahlakı ve Türk geleneklerine uygun bir hüviyete geçirerek ahilik adı altında Türk – İslam medeniyetine uygun bir halde yeni bir form olarak ortaya çıkardıklarını savunmaktadırlar. Ekici ve Çağatay'ın düşüncelerine göre ise bu bilgi yeterince doğru değildir. Zira fütüvvet ve ahilik yukarıda çokça zikrettiğimiz birtakım hususlar bakımından birbirinden ayrılmaktadır. Tarihsel süreç olarak da farklılıklar söz konusudur. Anadolu'da ahiliğin oluşumunda, İslam dünyasında görülen fütüvvetin yanı sıra, İslam tasavvufunun, batınilığın, melamilğin, İslam'dan önceki eski Türk inançları, kültürü ve ahlakının, Anadolu'nun o dönemdeki siyasi, tarihi, ekonomik, kültürel, sosyal ve dini şartlarının etkileri olmuştur. Bu bakımdan da, Anadolu'daki ahiliği, bütün bu etkileşimlerin ve bunların sonucunda Anadolu'ya göç etmiş bulunan Müslüman Türklerin Anadolu'da uğradığı dini, sosyal, siyasi, kültürel vb. değişim ve dönüşümlerin bileşimlerinin bir sonucu olarak görmek gerekecektir.¹⁴⁸ Fakat farklılıklar olsa da Ahilik, fütüvvet anlayışının ilkelerinden faydalanmıştır. Ahililiği fütüvvetten keskin çizgilerle ayırmak mümkün değildir.

¹⁴⁸ Kösal, *Ahi Evran ve Ahilik*, s. 57-58.

2. BÖLÜM

AHLAK FELSEFESİ AÇISINDAN FÜTÜVVETNAMELER

Bu bölümde ahlak felsefesi, İslam Ahlak felsefesi ve fütüvvet anlayışı Ebü Abdurrahman Muhammed b. es-Sülemi'nin “Kitabü'l-Fütüvve”si, Abdulgani Muhammed b. Alauddin el-Hüseyni er-Radavi'nin “Fütüvvetname-i Kebir” ve “Fütüvvetname-i Tarikat”ı, Yahya b. Halil Çoban Feta-l-Burgazi'nin “Fütüvvetname”si, Şeyh Eşref b. Ahmed'in “Fütüvvetname”si esas alınarak tanım, kavram, ilke, kaynak ve muhteva açısından karşılaştırılacaktır. Ayrıca eğitim, ekonomi ve Fütüvvet/Ahilik anlayışının yeniden inşası konuları da değerlendirilecektir.

2.1. TANIM AÇISINDAN

İnsanlık âlemi bir değerler âlemidir. Değer hükümlerinin, başka bir ifadeyle iyi-kötü anlayışının bulunmadığı, bazı davranışların kabul görüp bazılarının da yerilmediği hiçbir insan topluluğu düşünülemez. Kötü toplum, ne kadar kötü olursa olsun, iyilik fikrinin tamamen ortadan kalktığı; erdemlerin, insanların zihninden ve hayatından silinip yok olduğu toplum değildir. Çünkü insanlarda ahlak fikri din fikri kadar eski, köklü ve yaygındır.¹⁴⁹ Din kadar köklü ve yaygın olan ahlak anlayışının mahiyetinin tam olarak anlaşılması, bu fikrin hayata uygulanmasında son derece önemlidir.

Ahlak, Arapçada “yaratma”, “yaratılış” ve “yaratılmış” gibi anlamlara gelen, “halk” ile aynı kökten olan “hulk” veya “huluk” sözcüklerinin çoğul halidir. “Ahlak” sözcüğü Kuran'da geçmeyip, “huluk” kelimesi biri adet ve gelenek, diğeri de ahlak ve huy anlamında olmak üzere iki ayette bulunmaktadır.¹⁵⁰

Ahlak, insanın yaratılışındaki kötülük yönünün temizlenmesi, kontrol altına alınması ve iyilik yönünün geliştirilmesi, bu sayede insanlar arasındaki ilişkilerin olumlu bir şekilde sürdürülmesi için, ilahi lütuf ve insani tecrübelerle oluşturulan, erdemli düşünsel ve duygusal huylar, yararlı davranışsal ve eylemsel etkinliklerin

¹⁴⁹ Mustafa Çağrı, *Ana Hatlarıyla İslam Ahlakı*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2018, s. 31.

¹⁵⁰ Çağrı, *İslam Ahlakı*, s. 15.

gerçekleşmesine yönelik değerlerdir.¹⁵¹ Her ahlaki değer, ilke ve kural, ne kadar ferdi gibi görünürse görünsün, aynı zamanda içtimaidir. Ahlak kaideleri, başlangıçta ferdi ilgilendirir görünse bile, onların doğuşunda hem ferdi yüksek bir insani şahsiyete ulaştırma, hem de mutlaka içtimai bir fayda mülahazası vardır.¹⁵²

Ahlak, insanda gelip geçici bir hal olmayıp onun manevi yapısında yerleşen, bir meleke halini alan istidat ve kabiliyetler bütünüdür. Ancak ahlak, sadece iyi huylar ve kabiliyetler manasına gelmez. Kelimenin asıl manası ile iyi ve kötü huyların hepsine birden ahlak denir.¹⁵³ Çünkü insan doğası itibariyle hem iyilik hem de kötülük yapmaya eğilimlidir, bu eğilimi gerçekleştirmek için de seçme ve yapma özgürlüğüne ve sorumluluğuna sahiptir.¹⁵⁴ Dolayısıyla ahlak, iradenin seçme gücü yönünden doğar. Bu seçme gücüne sahip irade ise, nefsi, hayır ve şerre götürecektir.¹⁵⁵ Seçimin sonucunda kişi akla ve dine uygun olanı (adalet, cömertlik, yardımseverlik, iffet vb.) tercih ediyorsa ona “iyi ahlaklı”, eğer akla ve dine uygun olmayanı (zulüm, cimrilik, bencillik, iffetsizlik vb.) tercih ediyorsa ona “kötü ahlaklı” denilir. O zaman ahlaksız insan yoktur diyebiliriz.

Sonuç olarak ahlak sadece iradeli davranışlarla ilgilenir. Çünkü ahlak mükellef kılar ve sorumlu tutar; irade dışı davranışlar ise sorumluluğu gerektirmez.¹⁵⁶

Kâtip Çelebi'nin naklettiği bir tarife göre “Ahlak ilmi, faziletler ve reziletler ilmi olup bu ilim, nefsi faziletlerle bezeme ve reziletlerden kurtarma yolunu gösterir.”¹⁵⁷

Ahlak, insanda oluşması özlenen ve istenen yüksek ruhi ve manevi vasıfların, istidatların ortak ifadesidir.¹⁵⁸ Aynı zamanda ahlak nefsin düşünüp taşınmadan kendi fiillerini ortaya koymasını sağlayan durumdur. Bu durum ikiye ayrılır: Birincisi mizaçtan kaynaklanan tabii ahlaktır, ikincisi alışkanlık ve eğitimle kazanılan

¹⁵¹ Cafer Sadık Yaran, *İslam Ahlak Felsefesine Giriş*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul, 2018, s. 13.

¹⁵² Çağrı, *İslam Ahlakı*, s. 25.

¹⁵³ Çağrı, *İslam Ahlakı*, s. 17.

¹⁵⁴ Yaran, *İslam Ahlak Felsefesine Giriş*, s. 14.

¹⁵⁵ Hüsamettin Erdem, *Ahlak Felsefesi*, Er-Hür Yayınları, Konya, 2003, s. 14.

¹⁵⁶ Çağrı, *İslam Ahlakı*, s. 24.

¹⁵⁷ Çağrı, *İslam Ahlakı*, s. 19.

¹⁵⁸ Çağrı, *İslam Ahlakı*, s. 17.

ahlaktır.¹⁵⁹ İlk olarak bahsettiğimiz mizaçtan kaynaklanan tabii ahlak değişim ve gelişime çok fazla açık değilken alışkanlık ve eğitimle kazanılan ahlak değişime ve gelişime açıktır. Bu değişim olumlu yönde olabileceği gibi yaşanan çevre, edinilen arkadaşlar, aile arası ilişkiler gibi sebeplerden dolayı olumsuz yönde de değişim gösterebilir. Zaten arkadaş seçiminin önemi, yaşanan çevre seçiminin önemi, iyi bir ahlakla vasıflanmamız için fütüvvetname türü eserlerde sıkça zikredilen bir husustur.

İslam düşüncesine göre insan bir ruh ve beden varlığıdır. İnsan, beden sağlığını olduğu kadar ruh sağlığını korumak ve geliştirmek zorundadır.¹⁶⁰ Zira nasıl bedenimizin Allah'ın emaneti olduğunun bilincinde olarak onu dış etkenlerden ve zararlı alışkanlıklardan koruma gayretindeyseniz aynı şekilde ruhun da bize Allah'ın emaneti olduğunu bilerek ona zarar verebilecek düşünsel faaliyetlerden uzak durmalısınız.

Zekeriya er-Razi ahlak felsefesi ile ilgili eserinde tıp, fiziki ve fizyolojik hastalıkları konu edinen “bedeni tıp” ve ahlâkî hastalıkları konu edinen “ruhî tıp” olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Nasıl ki bedenin sağlığına kavuşması için bir takım işlemler gerekiyorsa ruhun da sağlığına kavuşması için nefsin kötülüklerden arındırılıp, faziletli bir yaşam için ahlaki ilkeler benimsetilmesi gerekir.¹⁶¹

Razi'den etkilenen Gazali'ye göre tıp “beden sağlığı ilmi” olduğu gibi ahlak da “ruh sağlığı ilmidir.” Bu ilim sayesinde insan, ruhunu kötü huylardan, rezilet hastalığından kurtarmak ve ruh sıhhati demek olan iyi huylar ve faziletlerle bezemek suretiyle ebedi olan ahiret hayatının kurtarma ve kazanma imkânı bulur.¹⁶² Yine Gazali'ye göre Allah, insanın bedenini tam, düzenli ve ölçülü yarattığı halde ahlakını geliştirmeyi onun kendi çabasına bırakmıştır. Bu çabada ahlaka dair bilgi sahibi olmanın önemli bir yeri vardır.¹⁶³ Bilgi sahibi olabilmek için işin felsefi boyutunu dikkate alarak derinlemesine inceleme yapılmalıdır.

¹⁵⁹ İbn Miskeveyh, *Ahlaki Olgunlaştırma*, çev. Abdulkadir Şener, Cihad Tunç, İsmet Kayaoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s. 36.

¹⁶⁰ Çağrı, *İslam Ahlakı*, s. 20.

¹⁶¹ Hüseyin Karaman, “Ebû Bekir Er-Râzî'nin Felsefesinin Kaynakları”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II*, S. 1, 2002, s. 43.

¹⁶² Çağrı, *İslam Ahlakı*, s. 19.

¹⁶³ Çağrı, *İslam Ahlakı*, s. 21.

Felsefe hem alemin sırlarını çözmeye, varlığı olabildiğince bütünlüğü ve derinliği ile kavramaya, böylece insanın muhtaç bulunduğu ve aramakta olduğu gerçeği yakalamaya çalışır; hem de nasıl davranmak gerektiğini, insana yaraşır hayat tarzının hangisi olduğunu göstermek ister. Çünkü üstün ve gerçekten insani hayatın neden ibaret olduğunu bilmek de insanın en zaruri ihtiyacı ve bitmeyen arayışıdır. Böylece ahlak, felsefenin belli başlı araştırma sahaları arasında yer alır. Bu yüzden Doğulu ve Batılı bütün filozoflar ahlak problemleri üzerinde düşünmüşler yani ahlak felsefesi yapmışlardır.¹⁶⁴

Ahlak felsefesi, felsefenin değerle ilgili yönünü oluşturan ve yaşam kurallarını inceleyen temel disiplin alanıdır. Doğruyu, yanlış, faydalıyı, zararlıyı, iyiyi, kötüyü kısaca olması gerekeni, insanların davranışlarını ve birbiriyle ilişkilerini araştıran değerler sistemidir.¹⁶⁵ Başka bir deyişle ahlakın temellerinin felsefi açıdan sorgulanmasına ve incelenmesine, ahlak üzerine felsefi kavram ve tekniklerle düşünülmesine ahlak felsefesi veya etik denir.¹⁶⁶

Ahlak Felsefesi her felsefe dalında olduğu gibi, felsefi bakış açısı denilen bakış açısının ahlak alanına, ahlakının temel sorunlarına, iddialarına yöneltilerek onları irdelenmesi, sorgulanması, çözümlemeler ve terkipler yapılarak üzerinde düşünülmesi ve onların dile getirilmesidir. Burada felsefenin yaptığı şey, ahlaki kavramlar, değerler, yargılar ve ahlakilik denilen durum üzerinde ortaya konulanı derinlemesine, detaylı, düzenli ve sistemli bir şekilde düşünme, sorgulama, tahlil ve terkipler yaparak dile getirme işidir.¹⁶⁷

Aynı zamanda ahlak felsefesi, ahlakın ve ahlaki davranışın ne olduğunu, ahlaki davranışın nasıl meydana geldiğini, insanların ne tür eylemlerde bulunması gerektiğini, bu davranışların kabul edilebilir olup olmadıklarını, insan davranışlarının dayandığı ilkeleri, iyi ve kötü davranışların sebeplerini, iyi ve kötü değerlerinin kaynağını, nasıl meydana geldiğini ve bunlara ne gibi bir anlam yüklendiğini araştırır. Ahlakın yapısını, özünü ve tabiatını araştıran Ahlak Felsefesi, iyi ve kötünün mahiyetini belirlemeye çalışır; olanla olması gerekenleri belirler. İnsan nasıl bir hayat

¹⁶⁴ Çağrııcı, *İslam Ahlakı*, s. 27.

¹⁶⁵ Kamil Sarıtaş, *Giritli Ali Aziz Efendi'de Felsefe*, Otorite Yayınları, Ankara, 2015, s. 172.

¹⁶⁶ Yaran, *İslam Ahlak Felsefesine Giriş*, s. 14.

¹⁶⁷ Erdem, *Ahlak Felsefesi*, s. 17.

yaşaması gerektiğini, faziletli bir yaşayışa götüren erdemli hareketlerin neler olduğunu ve ileride hangi kurallara göre yaşaması gerektiğini ortaya koymaya çalışır.¹⁶⁸

İslam ahlak felsefesi ise, Allah tarafından Hz. Muhammed'e bildirilmiş ve onun hayatında şekillenerek görünür hale gelmiş olan İslam dininin insanlığa sunmuş olduğu hayat tarzı ve bu hayat tarzının arkasında bulunan düşünce dünyasıdır.¹⁶⁹ İslam ahlak felsefesi, insanların dini, şahsi, ailevi ve içtimai yaşayışlarında uymaları gereken kaide ve kanunları belirler. Ahlak bir değerler ilmidir ve dolayısıyla ahlaki failin davranışlarına atfedilen değerlerin mahiyetini, ölçüsünü ve kaynağını araştırır; iyi fiilleri yapmayı ve kötü fiilleri terk etmeyi emreder. Böylece insanların mükellef bulundukları vazifeleri sıralar ve bunları ifa veya ihmal etmenin sonuçlarını araştır ve gösterir.¹⁷⁰

İslam ahlak felsefesinin gayesi, ahlak problemlerine dair sıradan bir nazariye ortaya koymak ve meraklı zihinleri tatmin etmek için kuru tartışmalara girişmek, kısaca, gerçek hayattan kopuk bir ahlak felsefesi yapmak değildir. İslam, ameli bakımdan insanların ahlak alanındaki ihtiyaçlarına cevap vermek, zaman içinde onları bu alandaki kusurlarının şuuruna vardırarak ve bu kusurları gidermelerine imkân hazırlamak, kısaca, ahlaki prensipleri en iyi ve en güvenilir şekilde hayata intikalini sağlamak ister.¹⁷¹

Ahlak felsefesinin gayesi ise, insan davranışlarını betimlemenin yanında; onları iyi-kötü, doğru-yanlış, gibi değer kriterleriyle değerlendirmektir.¹⁷²

Tusi, ahlak felsefesini, şeyleri oldukları gibi bilmek ve insan nefsinin yetkinliğe ulaştıracak şekilde, güç yetirebildiği ölçüde, işleri olması gerektiği gibi yerine getirmek olarak tanımlar. Buna göre felsefeyi iki kısma ayırmıştır: Biri, ilim, diğeri ameldir. İlim, insanın güç yetirebildiği ölçüde varlıkların gerekliklerini düşünmesi ve onlar hakkındaki hükümleri onaylamasıdır. Eylem ise insanı, güç yetirebildiği ölçüde

¹⁶⁸ Erdem, *Ahlak Felsefesi*, s. 18.

¹⁶⁹ Hüseyin Karaman, "İslam Ahlakının Kaynakları", *İslam Ahlak Esasları ve Felsefesi*, ed. Müfit Selim Saruhan, Grafiker yayınları, Ankara, 2013a, s. 43.

¹⁷⁰ Çağrı, *İslam Ahlakı*, s. 20.

¹⁷¹ Çağrı, *İslam Ahlakı*, s. 42.

¹⁷² Erdem, *Ahlak Felsefesi*, s. 19.

eksiklikten yetkinliğe götürme koşuluyla, düşüncüyü eylem haline getirmek için hareketleri tekrarlamak ve sanatlarla uğraşmaktır.¹⁷³

Tusi'nin ahlak felsefesi ile ilgili bu görüşünden yola çıkarak ahlak, ne sadece teorik bir takım kuru kurallardan ibarettir, ne de teorisi, ilkeleri ve prensipleri olmayan bir uygulamadan, pratikten ibarettir. O, bir yönüyle nazari, bir yönüyle de ameli, uygulamadır. O, akla dayanan bazı temellendirmelerle nazari (teorik) olmaktan, diğer taraftan, hayatı iyi bir şekilde sevk ve idare etmek için uygulaması gereken kaideleri, ilkeleri uyguladığı için pratik bir sanat olmaktadır.¹⁷⁴ Bu nedenle, ahlak, teori ile pratiği birleştiren bir ilimdir. Teori ile pratiği birleştiren, düşünülen ve yaşanan, kaidesi, kuralı olan, bu kaide ve kuralları hem koyan hem de uygulayan bir ilim; yaşanan ve uygulanan bir düşünce, hayat sentezidir.¹⁷⁵

Nazari ahlakta ahlak problemleri tahlil edilerek insanın ahlaki yaşayışına temel teşkil edecek genel prensipler, kaide ve kanunlar tespit edilir.¹⁷⁶ Pratik ahlakta ise Nazari ahlak ile belirlenen kurallar ve kaidelere uygun bir yaşam sürmek için gerekli olan faaliyetler uygulama alanında hayata geçirilir. İnsanın ahlaki açıdan daha kâmil ve olgun bir insan olması için gerekli teorik kurallar Ahlak felsefesi tarafından belirlenirken fütüvvet teşkilatı ve ahilik gibi kurumlar insanın, ahlaklı olabilmesi için nasıl yaşaması, neleri yapması, neleri terk etmesi gerektiğini, vazife ve sorumluluklarının nelerden ibaret olduğunu bilmesi için gerekli olan uygulama alanını oluşturmaktadır. Çünkü Ahlak ilmi tatbiki bir ilimdir; yani bu ilim sadece “bilmek” için değil, “yapmak” ve yaşamak için vardır.¹⁷⁷

Ahlak felsefesini ortaya koyduktan sonra, fütüvvetin tanımlarına geçebiliriz:

Fütüvvet; vefa, doğruluk, güven, eli açıklık, alçakgönüllülük, dostlara öğüt vericilik, tövbe, gücü yeterken bağışlamak ve alçak gönüllü olmak, yoksulken eli açık olmak, iftira ve gereksiz sözlerden kaçınmak, hırstan uzak olmak, Allah'ın emrini yerine getirmek, eli ve midesini haramdan alıkoymak, halkı incitmemektir.¹⁷⁸

¹⁷³ Nasiruddin Tusi, *Ahlak-ı Nasiri*, çev. Anar Gafarov, Zaur Şükürov, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 14.

¹⁷⁴ Erdem, *Ahlak Felsefesi*, s. 16.

¹⁷⁵ Erdem, *Ahlak Felsefesi*, s. 16.

¹⁷⁶ Çağrı, *İslam Ahlakı*, s. 21.

¹⁷⁷ Çağrı, *İslam Ahlakı*, s. 22.

¹⁷⁸ Çağatay, *Ahilik Nedir*, s. 99.

Fütüvvet; sorgulama yapmaksızın kendini feda etmek, cesaret göstermek, cömertlik yapmak, yiğitçe durmak, kardeşlik duygularıyla dayanışmak, toplumla kaynaşmak, dostlarını ve komşularını gözetmek, kendini değil halkı düşünmek, halkın derdiyle dertlenmek, nefsi için istediğini başkası için de istemek, başkasında kusur aramamak, ayıpları örtmek, nefesine düşman olmak, yoksulu kollamak, zengine durumunu söylememek, ailesinden önce arkadaşlarına acımak, misafiri ve onlara ikram etmeyi sevmek, doğru olmak, gönlü geniş olmak, bela gelince şikayet etmemek, iyilerle sohbet edip kötülere mesafeli olmak, kimseye düşman olmamak, kimseden mürüvvet ve ihsan beklemektir.¹⁷⁹

Fütüvvet; bilineni terk etmek, nefsin isteklerine sabretmek, halktan ümit kesmek, istemeden ve karşılık beklemeden vazgeçmek, fakirliği gizlemek, zenginlik ve utangaçlık göstermek,¹⁸⁰ nefis sıfatlarından temizlenmek, imandan sonra hidayette ilerlemek,¹⁸¹ safa, cömertlik, vefa ve hayâ göstermek, açıkta utanacağın şeyi gizlide yapmamak, üstün ahlaklı ve iç temiz olmak, halka rıza gözüyle, kendi nefesine kızma gözüyle bakmak, senden üstün olanın, aşağı olanın ve dengin olanın hakkını bilmek, bir kusur veya hatadan ya da bir yalandan dolayı ihvanından yüz çevirmemek, kerim katiplerden utanacağın bir işi yapmamak, yemek vermek, bol mal vermek, makbul güleç yüzlülük, iyi iffet (utanma) ve başkalarına eziyet etmemektir.¹⁸²

Fütüvvet; Allah'ın emirlerine uyma, güzel ibadet, her kötülüğü bırakma, zâhiren ve bâtinen, gizli ve açık ahlakın en güzeline sarılmadır. Her hal ve her vakit senden bir çeşit fütüvvet ister. Fütüvvetsiz hiçbir hal yoktur. Rabbine karşı kullanacağın fütüvvet var, peygamberine karşı kullanacağın fütüvvet var, ashabına karşı kullanacağın fütüvvet var, salih geçmişlere karşı kullanacağın fütüvvet var, şeyhlerine karşı kullanacağın fütüvvet var, ihvanına (dostlarına) karşı kullanacağın fütüvvet var ve yazarların en kerimi meleğine karşı kullanacağın fütüvvet var.¹⁸³ Görüldüğü gibi insanın hayatının her anında ve alanında uygulayacağın fütüvvet bulunmaktadır. Bu da demek oluyor ki her zaman ve her yerde ahlaki ilkeler uygulanmaktadır.

¹⁷⁹ Radavî, *Fütüvvetname-i Tarikat*, s. 15-16.

¹⁸⁰ Sülemi, *Tasavvufta Fütüvvet*, çev. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977, s. 56.

¹⁸¹ Torun, *Türkçe Fütüvvet-Nameler*, s. 42.

¹⁸² Sülemi, *Tasavvufta Fütüvvet*, s. 52-76.

¹⁸³ Sülemi, *Tasavvufta Fütüvvet*, s. 24.

Yukarıdaki bilgilere göre, fütüvvetin bir tek tanımı olmamakla birlikte, her bir tanım ahlaki içeriği ifade etmektedir. Tanımlarda genel olarak din başta olmak üzere bazen evrensel, bazen yerel ahlaki bakış açıları, bazen bireysel, bazen de toplumsal bakış açısı ön plandadır. Ancak her koşulda fütüvvetle ahlak arasında belirgin bir şekilde ilgi kurulmuştur.¹⁸⁴

Ahlak iyi, doğru ve güzel olan fiilin, davranış boyutuna dökülmesi sonucu alışkanlık ve meleke haline gelerek içselleştirilmesidir. Bu içselleştirme fütüvvet anlayışında da amaç edinilir. Ahlakın ve fütüvvetin tanımlarından hareket edilerek yapılan tanımlarda, davranışın konu, amaç ve süreç durumları dikkate alındığında, ahlakın konusu, amacı ve süreci ile fütüvvetin konusu, amacı ve süreci benzerlik gösterir. Bu benzerliğin temel nedeni, her ne kadar aynı kelimelerle tanımlanmasa da konularının ahlak olmasından kaynaklanır.¹⁸⁵

Fütüvvet, doğrulu baştan kabul edilen, ilahi ilkeler ışığında ahlakın nazari konuları hakkında bilgi verir ve bunları pratikte uygulamaya geçirir. Ahlak felsefesi ise ahlakın nazari konularını tartışma konusu eder, eleştirici ve sorgulayıcı bir tarzda ortaya koymaya çalışır. Çünkü ahlak felsefesinde ilke olarak doğruluğu baştan kabul edilen ahlaki bir kesinlik söz konusu değildir. Ayrıca ahlak felsefesinin pratikte uygulama sahası yoktur. Sonuç olarak fütüvvet anlayışı ve ahlak felsefesi teorik ve pratik açıdan olarak farklılık gösterir.

Ahlak felsefesi ve fütüvvet anlayışı sistematik açıdan da farklılık gösterir. Ahlak felsefesi ve İslam Ahlak felsefesi temel ahlak ilkelerini belirli bir çerçeveye bağlı kalarak ele alırken fütüvvet anlayışında, ahlak felsefesi ilkelerinde olduğu gibi herhangi bir çerçeveye sıkı sıkıya bağlı kalarak diğer çerçeveleri göz ardı etmez. Ahlak felsefesi ve İslam Ahlak Felsefesine göre çok daha genel geçer ve kapsamlıdır.

Son olarak, ahlak felsefesi, ahlaklılığın tanımını rasyonalist bir anlayışla, beşeri bir boyutta ele alırken, fütüvvet anlayışı ahlaklılığın tanımını Kuran ve Sünnet'e dayalı ilahi bir boyutta ele alır. Ahlakiliğe ilahi bir boyut kazandırılması onun yaptırım gücünü de artırır. Nitekim Kur'an yapılan iyiliğin de kötülüğün de en küçük ayrıntısına kadar önemli olduğunu belirtir ve her ikisinin de bir karşılığının olacağını söyleyerek

¹⁸⁴ Sarıtaş, "Ahlak Felsefesi Açısından Fütüvvet Düşüncesine Dair Genel Değerlendirmeler", s. 416.

¹⁸⁵ Sarıtaş, "Ahlak Felsefesi Açısından Fütüvvet Düşüncesine Dair Genel Değerlendirmeler", s. 416.

ahlaki eylemler için sarsılmaz bir temel, sağlam bir gerekçe ve ilahi yaptırma dayalı çok güçlü bir güdülenme sağlar.

2.2. TEMEL KAVRAMLAR AÇISINDAN

Her ilmin kendine özgü terminolojisi ve merkezi kavramları vardır. İlkçağ felsefesinde ahlak felsefesi açısından temel kavram ve erdem olarak bilgelik, cesaret, cömertlik ve adalet kelimeleri kullanılmıştır. Daha sonra İslam Ahlak felsefesinde dört temel erdeme yerine göre iffet kelimesi dahil edilmiştir. Şimdi fütüvvetnameler açısından temel erdemler ve kavramlar üzerinde durulacaktır.

2.2.1. Dostluk

Dostluk iki veya daha fazla kişinin, birbirini, kendinden daha çok düşünmesi olarak tanımlanabilir. Dostluğu daimi tutmak için sürekli iletişim halinde olmak, ilişki kurmak gerekir. Bu ilişkinin temelini ahlak ilkeleri oluşturmalıdır. İslam ahlak felsefesi yazarları da fütüvvet yazarları da dostluğu ahlaki temelde ele almıştır.

Aristoteles'in Nikomakhos'a Etik adlı eserinde dostluk kavramı ile ilgili zikredilenler şunlardır: Uygun şeyleri kabullenmemizi uygun olmayanı reddetmemizi sağlayan huy beğenilecek bir huydur. Bu durum dostlukla ilişkilendirilir.¹⁸⁶ Yoksulluk ya da kötü yazgının getirdiği durumlarda dostluğun değeri önemlidir. Genç kişiler yanlış yaptıklarında, yaşlılar verimsiz hale geldiklerinde, yetişkinler güzel işler yapmak istediklerinde dostluk gereklidir.¹⁸⁷ İnsanların aynı bakış açısına sahip olmaları tıpkı dostluk gibi bir şeydir. İyi insanlarla dostların aynı insanlar olduklarını düşünüyoruz.¹⁸⁸

Dost olduğumuz kişiler için iyilik ve güzellik istemeliyiz. Eğer bu düşünceleri her iki taraf birbiri için istemiyorsa dostluk söz konusu olamaz, o kişiye karşı sadece

¹⁸⁶ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Furkan Akderin, Say Yayınları, İstanbul, 2017, s. 98.

¹⁸⁷ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 171.

¹⁸⁸ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 171-172.

yakınlık hissediyoruzdur. Dost olabilmemiz için yakınlık hissettiğimiz kişinin de bize yakınlık hissetmesi gerekir. Ayrıca bu hislerin de açıkça söylenmesi gerekir.¹⁸⁹

Kişi yakınlık hissettiği kimseyle hemen dostluk kurmak istese de dostluk kısa sürede olgunlaşacak bir şey değildir.¹⁹⁰ Dostluk tercihlerimiz sonucunda meydana gelir ve karşılıklılık olmalıdır. Dostunuz için iyi ve güzel olanı tercih edip sevmeniz bir anlamda kendiniz için de aynı şeyi istemeniz demektir. İyi dostlar tercih ederseniz siz de iyi olursunuz.¹⁹¹

Dostlukta taraflardan biri üstün durumdaysa bunun sonucunda sevgi dengeli olmalıdır. Hangi taraf daha üstünse o taraf daha çok sevilmelidir. Eğer dostluk kişilerin değeri ile dengeliyse böylece dostluk arasında bir eşitlik sağlanmış olur.¹⁹² Çünkü dostlukta en önemli şey eşitliktir.¹⁹³

Dostluğun kaidesi sevilmek değil sevmektir. Şayet dostluğun kaidesi sevmekse ve dostlarını sevenleri onaylıyorsak dostluğun fazileti sevmektir denebilir.¹⁹⁴

Erdemli insanlar iyilik yapmak mecburiyetindedirler, çünkü bu erdemli yaşamının şartlarındandır. İnsanın diğer insanlardan önce, dostlarına iyilik yapması daha güzeldir. Bu durumda erdemli insanın iyilik yapacağı dostlar edinmesi gerekir. Kaderi kötü olan insanlar iyilik görmelidir, iyi bir kaderi olanlar ise bu kötü kaderli insanları bulup iyilik yapmak mecburiyetindedirler¹⁹⁵

Aristoteles tarafından ortaya konulan dostluk anlayışının temel çerçevesini belirleyen hususların başında dostluk kavramının sürekliliği gelmektedir. Dostluk hayatımızın herhangi bir sürecinden belirli bir dönemine kadar olan bir davranış değil, gençlikten ömrümüzün sonuna kadar sürmesi gereken bir yaşayış prensibidir. Bu yüzden dost seçimi Aristoteles'e göre ciddi bir iştir. Çünkü seçilen dost hayatımızın her aşamasında bizim yol göstericimiz olacaktır. Bir diğer önemli husus da dost seçme sürecindeki karşılıklılık ilkesidir. Kişi kendisi için istediğini dostu için istemedikçe gerçek dostluğa ulaşılmış olunmaz. Her isteyen ile de hiçbir çaba harcamadan dost

¹⁸⁹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 173.

¹⁹⁰ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 175.

¹⁹¹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 178.

¹⁹² Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 180.

¹⁹³ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 178.

¹⁹⁴ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 181.

¹⁹⁵ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 206.

olunamaz. Çünkü dostluk bir olgunlaşma sürecine muhtaçtır. Olgunlaşma süreci de emek ve sabır ister. Bu yüzden dostluğun özü sabır ve sebatır.

Sokrat’a göre dost, ister kan kardeşi, ister yabancı, ister çocuk, ister baba olsun, sen demek olan bir başkasıdır. Yeryüzündeki şeylerin hiç birisi mühim bir işte yardımına güvenilen bir dostun yerini tutmaz.¹⁹⁶

Galinos’a göre kusurlarından kurtulmak isteyen kişi, erdemli bir dost bulmalıdır. Uzun arkadaşlık sonunda kendisinin kusurlarını açıkça söylediği zaman onun gerçek dost olduğuna hükmedsin ve bir daha aynı kusurları işlemesin.¹⁹⁷

İbn Miskeveh’e göre dostluk, arkadaşında olan kusurları gizlemeden ona söylemektir. Çünkü bu bir hıyanet ve ona zarar verecek bir şeye göz yummaktır. Dostun, arkadaşının kusurlarını bildiği halde söylememesi, başkalarının onu kınamasına yol açması doğru değildir.¹⁹⁸

İnsanlardan ayrılıp uzaklaşan ve ahlaki faziletlerden yoksun olan kimsenin iffetli, adil, cömert ve yiğit olması mümkün değildir. Bu faziletleri uygulayabilmek için öncelikle bir dost edinilmelidir. İnsanlardan uzaklaşan kimseler, ancak, cansız ve ölü hükmündedir. Dağlara, çöllere çekilen kimseler de bunlardır.¹⁹⁹ Dostların mutlu olması, sadece samimiyetle davranma ve sıkı ilişkilerle gerçekleşir.²⁰⁰

Kınalızade’ye göre, akıllı ve zeki kimsenin kendi kusurlarını bilmeye çalışması, düşmanlarına kendi kusurlarını sorması, başkalarında kusur olarak görülen şeyleri öğrenmesi ve onların izlerinin kendisinde de olup olmadığını kontrol etmesi gerekir. Bilgili ve doğru sözlü bir dost kazanıp ona kusurlarını sormalıdır. Her ne kadar sende kusur yoktur dese de şartlanmayıp yine zorlamalıdır. Bazı ayıplarını işaret edince sevilmeli, içinden ve dışından şükretmeli, hiçbir acı belirtisi göstermemelidir. Zira insanlar kişiye düşmanlık etmesinden korktukları için ayıbını söylemekten çekinirler.²⁰¹

¹⁹⁶ Miskeveyh, *Ahlaki Olgunlaştırma*, s. 141.

¹⁹⁷ Miskeveyh, *Ahlaki Olgunlaştırma*, s. 168.

¹⁹⁸ Miskeveyh, *Ahlaki Olgunlaştırma*, s. 148.

¹⁹⁹ Miskeveyh, *Ahlaki Olgunlaştırma*, s. 151.

²⁰⁰ Miskeveyh, *Ahlaki Olgunlaştırma*, s. 158.

²⁰¹ Kınalızade Ali Çelebi, *Ahlak-ı Alai*, sad. Murat Demirkol, Fecr Yayınları, Ankara, 2016, s. 141.

Tusi'ye göre, Kişi yetkin ve erdemli bir dost seçmeli, onunla uzun bir zaman samimiyetten sonra ona şunu bildirmelidir: Gerçek dostluğun göstergesi, o şahsın nefsinin ayıplarını, onlardan kaçınması için bildirmeyi zorunlu bilmesidir. Bu konuda dostu ile bağını sağlamlaştırmalı ve “senin hiçbir ayıbını görmedim” dediğinde buna rıza göstermemelidir.²⁰²

Miskeveyh, Tusi ve Kınalızade'nin ahlak anlayışını oluşturan unsurlardan biri de dostluk ve dostlar ile olan münasebettir. Zira insanın yaşayışını ve ahlakını şekillendiren en önemli unsur yaşadığı çevre ve bu çevreyi oluşturan arkadaş grubudur. Asırlardır dilimize pelesenk olmuş “Bana arkadaşını söyle sana kim olduğunu söyleyeyim” sözünün çıkış noktasının onların belirlediği ahlaki ilkelerin bir sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Yukarıda ismi zikredilen ve İslam ahlak felsefesinin öncülerinden olan bu âlimler, kişilerin ahlaklı birer birey olarak yaşamlarını idame ettirebilmeleri için eserlerinde sosyal hayatı düzenleyici bir takım kurallar belirlemişlerdir. Bu kuralların başında öncelikle dost seçimi gelmektedir. Seçilen dostun gerek yaşayış gerekse inanç bakımından dürüst, iffetli, güvenilir, cömert ve yardımseverlik gibi hasletleri bünyesinde barındırması önemlidir. Bir diğer nokta da seçilen dost ile aramızda oluşturacağımız ülfet ve muhabbettir. Bunun devamını ve sürekliliğini sağlamak için samimiyetle, anlayışla, sabır ve sevgi ile dostluğun temellerini atıp bu şekilde sürdürmeye gayret etmemiz gerekmektedir. Dostluk üzerine zikredilen eserlerde birçok önemli husus bulunmakla beraber gözlemlediğimiz kadarıyla üzerinde ısrar ile durulan noktanın dostun eksiklerinin ona söylenmesi gerektiği hususu olduğunu görürüz. Dost, kişi için adeta bir ayna gibi olup, kusurlu dahi olsa ona eksiklerini, ayıplarını ve hatalarını söylemekten kaçınmamalı ve dostluğun vermiş olduğu samimiyet ile bunu şeffaflıkla dile getirebilmelidir. Hataları kendisine söylenen dost da bunu olgunlukla karşılayarak kendisine kusurlarını söyleyebilen bir dostu olduğu için memnuniyet duymalıdır. Çünkü dostun eksikliği kişinin kendi eksikliğidir. Eksikliğini bilmeyen kendini bilemez.

Sülemi'nin dostlukla ilgili tespitine gelince, dostlarla şakalaşma, onların ihtiyaçlarını karşılamak; dostların hatalarını aramaktan vazgeçmek; dostlara yardım etmek; onlara uymak, eski sevgiyi korumak, günah olmayan hususlarda dostlarını idare etmek; dostlarını ve komşularını gözetmek; kendi ailesinden önce arkadaşlarına

²⁰² Tusi, *Ahlak-ı Nasiri*, s. 146.

acımak; malında, dostlarının kendi malları gibi tasarruf etmesine müsaade etmek; dostlara şefkatli ve onlara karşı zarif davranmak; Allah için sevmek, birbirine gidip gelmek; bir kusur işledikleri zaman dostların kusurlarını yüzlerine vurmaman, günah işledikleri zaman onlar için tövbe etmek; dostuna, gerek sevdiği gerek sevmediği hususlarda muhalif olmamak; dostları bağışlamak ve onları azarlamamak; dostlara gittiği veya onlar kendisine geldiği zaman serbest olmak; kişi dostlarından, arkadaşlarından çıkacak kusurları hoş karşılamak, mallarından dolayı onlara kin beslememek; dünya yüzünden dostuna bozulmamak; Allah ile sırrını (içini) güzel yapmak, nefsin için sevdiğini dostların için de sevmek, hatta onları kendine tercih etmek; arkadaşlarının, dostlarının kendisine açtığı sırları saklamak onlara hıyanet etmemek; dostların cefasını iyilikle ve özür dileyerek kabul etmek; malını dostlara harcamak; dostlarını özür dilemek zorunda bırakmamak; dostlarının yanında yaptığın iyiliği unutmak ve onların kadirlerini bilmek; eski sevgiyi korumak; belaya düşmemek için kötü arkadaşlardan sakınmak; hiçbir zaman dostunu unutmamak; akrabadan ve başkalarından önce dostunun sözünü tutmak; dostunun şerifini kendi şerefine üstün tutmak, kendi zilletini onların zilletine tercih etmek; dostlarının yerilmesini dinlememek.²⁰³

Burgazi'nin dostluk kavramı ile ilgili tespitleri şunlardır: Kişi yoldaşını, dostunu kötü işlerden alıkoymalı ve ona vefa göstermelidir. Fütüvvet ehli kişinin hiç düşmanı olmamalı ve kıyamet gününde hiç kimsenin hakkı üzerinde olmamalıdır.²⁰⁴ Allah'a peygambere ve evliyalara yakın olmak, yaratılanların hiçbirini incitmemek, dostuna karşı özverili davranmak ve dostundan gelenlere karşı gözsüz, dilsiz ve sağır olmaktır.²⁰⁵ Fütüvvet ehli dostunun kusurlarını örter, onlar hakkında iftira ve gıybet etmez.²⁰⁶

Eşref b. Ahmed'in fütüvvetnamesinde dostluk şu şekilde anlatılmaktadır: Allah'ın dışındaki canlı ve cansız bütün varlıklar ve kişinin edindiği dostlar, insanoğlunu gerçek dostla ulaştıran bir vasıta veya sebepten ibarettir. İnsanoğlu, kendi varlığını ortadan kaldırdığı zaman, yaratıcısı ile baş başa kalır.²⁰⁷ Bütün insanlara ve

²⁰³ Sülemi, *Tasavvıfta Fütüvvet*, s. 25-81.

²⁰⁴ Gölpınarlı, Burgazi ve Fütüvvetnamesi, s. 121-21b.

²⁰⁵ Gölpınarlı, Burgazi ve Fütüvvetnamesi, s. 121-22a.

²⁰⁶ Gölpınarlı, Burgazi ve Fütüvvetnamesi, s. 122-23b.

²⁰⁷ İznikli Eşref Bin Ahmed, *Fütüvvet-Name (İyilik Kitabı)*, haz. Mustafa Güneş, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 26.

varlıklara karşı çok merhametli ve sevecen kişi olursan o zaman pek çok dost ve arkadaş bulabilirsin. Bütün varlıkların sevgi ve saygısına erişebilmek için öncelikle onların karşılıksız sevilmesi gerekir.²⁰⁸

Ahlak felsefesi kitaplarındaki tespitler ve fütüvvetnamelerden hareketle dostluk kavramının ahlak felsefesinin temel kavramlarından biri olduğunu görebiliriz. Bundan dolayıdır ki ahlak ve dostluk kelimeleri kavramsal çerçeveden bakıldığında geçen süre zarfında hep yan yana anılmış, hep aynı minval üzere olmuşlardır. Şunu da belirtmekte fayda var ki, mekân ve zamana bağlı kalmaksızın kim bir dost edinmemizi salık verse o dostun en önemli özelliğinin ahlak olduğuna vurgu yapması, ahlaksız insanlarla dostluk yapılmaması gerektiğine dikkat çekmesi ahlakla dostluğun iç içe olduğunu göstermektedir. Ahlak felsefesinin teorik olarak ifade ettiği dostluk kavramını pratik olarak görebileceğimiz en önemli kurum fütüvvet teşkilatıdır. Zira ahlak ve dostluk, ahilik teşkilatının iki önemli kaidesini oluşturmaktadır.

Fütüvvetnameler teorik dostluk anlatımından ziyade pratik ilkeler çerçevesinde dostluğun nasıl olması gerektiğini ortaya koymuştur. Ayrıca ahlak felsefesi ile fütüvvetnamelerin verdiği bilgilerin temel amacının insanın bu dünyada ve ahirette en iyiye ve en güzele ulaşmış insan modeli oluşturmak olması ikisinin ortak ve nihai amacını oluşturmaktadır. Farklılık arzeden noktasi kaynaklarının farklı kanallardan beslenmesidir. Diğer bir nokta ise belirlenen ilkelerin, ideal insan modeli oluştururken uygulanma aşamasında farklılık göstermesi yani ahlak felsefesinin seçtiği yolun teoriye dayalı, fütüvvetnamelerin ise pratiğe dayalı oluşudur.

2.2.2. Yardımlaşma

Yardımlaşma İslam Ahlakının üzerinde çokça durduğu ve gerek Kuran'ı Kerim'de gerekse hadisi şeriflerde tavsiye edilen ve emredilen bir husustur. Yardımseverlik, başkalarının yardımına muhtaç olan insanlar için sahip olunması gereken toplumsal erdemlerden biridir. Yardımlaşma deyince sadece ekonomik ve

²⁰⁸ Eşref b. Ahmed, *Fütüvvet-Name*, s. 105.

parasal açıdan yardım etmek akla gelmemelidir. Yardım akla gelebilecek her konuda olabilecek olduğundan dolayı yardımseverlik, geniş kapsamlı bir erdemdir.²⁰⁹

Yardımseverlik erdeminin de birçok yan ve alt erdemi vardır: iyilikseverlik, ihsan, infak, ikram, helal kazanç, hayırda yarış, dostluk, kardeşlik, yakınlarla ilgilenme, iyiliği emr ve kötülükten nehy, birlik ve beraberlik, misafirperverlik, cömertlik ve kanaatkârlık.²¹⁰

Kültürümüzde yardımlaşmayı seven kişiye cömert denir. Cömertlik para konusunda orta yolu bulmadır. Savurgan ya da cimri olmak orta yolun uç kısımlarıdır. Yani eksiğiniz veya fazlanız olması anlamına gelir. Para harcamaya eli varmayıp parasını çok önemseyenlere cimri, her şeyi fazla ve boşa harcayan tutumsuz kişiye savurgan denir. Erdemli insan birçok konuda iyi olduğu gibi zenginliği de en iyi şekilde kullanır, para harcamada uçlarda değil orta yoldadır.²¹¹

Çoğunlukla bir şeyi vermek almaktan daha zordur. Bundan dolayıdır veren el alan elden üstündür sözü zamanla atasözü değeri kazanmıştır. Başkalarına ait olan şeyleri almak istemeyiz çünkü zaten onlar bize ait değildir ve onlara karşı bir alışıklığımız yoktur fakat elimizde olana karşı bir alışıklığımız vardır. Ve ondan gönüllü veya gönülsüz uzaklaşma düşüncesi bizi olumsuz yönde etkiler. Fakat bunu Allah rızası için yapıyor olmak ve karşılığını yalnızca O'ndan beklemek yaptığımız yardımdan keyif almamızı sağlar.

Yardımlaşmanın en önemli dışavurum şekillerinden olan cömertlik elinde olanı olduğu gibi herkese vermek değil, uygun zamanda, miktarda ve şekilde munasip olan kişilere vermektir. Verirken de mutlu olup üzülmemektir.²¹² Zira kişi her konuda olduğu gibi maddi konularda da itidalli davranmalı, israf ve savurganlıktan kaçınılmalıdır.

²⁰⁹ Hüseyin Karaman, "İslam Ahlakında Temel Erdemler", *İslam Ahlak Esasları ve Felsefesi*, ed. Müfit Selim Saruhan, Grafiker yayınları, Ankara, 2013b, s. 209.

²¹⁰ Karaman, "İslam Ahlakında Temel Erdemler", s. 209.

²¹¹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 81.

²¹² Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 82.

Muhteşemlik, konusu para konularıyla ilgili bir erdemdir. Muhteşem insanın özelliği küçük küçük ve belirli ölçüde para harcamak değil, büyük şeylerde para harcamaktır.²¹³

Muhteşem insanlar daha az harcama yapmak adına ne yapacaklarından çok, en güzel ve en iyi şekilde nasıl harcama yapacaklarını hesap ederler. Muhteşem olanın belirleyicisi büyüklüktür. Böyle insanlar büyük harcamalar yapmak suretiyle muhteşem sonuçlar elde etme gayretindedirler.²¹⁴ Çok zengin olan bir Müslüman için mükemmeliyet göstergesi camiye sadaka vermek değil imkânı varsa cami yaptırmaktır.

İhtiyacı en çok olan kimse, en fakir olandır. Nitekim insanların en zengini de ihtiyacı en az olandır. Bunun içindir ki zenginlerin en zengini Allah'tır. Zira onun hiçbir şeye ihtiyacı yoktur.²¹⁵ Fakat bu zenginliğin yanında en cömert olan da odur ki kulları için sayısız nimetler ve imkânlar yaratmıştır.

Fütüvvet anlayışı ziyafet vermek, misafirine güzel ikramda bulunmayı gerektirir.²¹⁶ Tabi bu da imkânlar ölçüsünde olmalıdır. Elindeki avucundaki tüm sermaye ile ziyafet vermek ve aile bireylerinin rızkını bu yolla infak etmeye çalışmak pek doğru bir yol değildir. Komşusu açken tok yatan bizden değildir hadisi şerifince bir parça ekmeği varken onu ikram ediyor olabilmek ve bunu yapan cömert insanlar yetiştirmek fütüvvet anlayışının temel prensiplerindendir.

Sülemi'nin fütüvvetnamesinde yardımlaşma ile ilgili şu ifadelere yer verilmiştir:

Kişinin malından asıl kendisine kalanın, elinde tuttuğu değil, sarf ettiği olduğunu bilmesi,²¹⁷ yardımlaşmayı karşıdaki talep etmeden, yardım edilmesi gerektiğini dile getirmeden yapması, kişinin fakirlere lütufta bulunması, şereflilerden utanması,²¹⁸ gözü tok ve gönlü geniş olması, garipleri sevmesi ve onların isteklerini

²¹³ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 87.

²¹⁴ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 88.

²¹⁵ Miskeveyh, *Ahlaki Olgunlaştırma*, s. 161.

²¹⁶ Sülemi, *Tasavvufta Fütüvvet*, s. 30.

²¹⁷ Sülemi, *Tasavvufta Fütüvvet*, s. 30.

²¹⁸ Sülemi, *Tasavvufta Fütüvvet*, s. 68.

yerine getirmesi,²¹⁹ verebileceği şeyi verip cimrilik etmemesi,²²⁰ iyiliği devam ettirmesi, yardımları sürdürmesi, zira sonunda vermemek, ilkin verilenleri de hiçe çıkarır.²²¹

Aynı husus için Burgazi'nin fütüvvetnamesinde şu ifadeler yer verilmiştir: biri kapısından içeri giren kimsenin karnını doyursun ve konuştuğu zaman candan konuşsun, güler yüzlü olsun, hiçbir zaman konuksuz yemek yemesin. Yemeğin karşılığı yemekten önce bismillah sonra elhamdülillah demesidir. Çünkü bizi rızıklandıran ve nimetlerini bizden esirgemeyen Allah'a teşekkürün bir göstergesidir besmele. Ahiler kendi yoldaşına iyi bir şekilde yol gösterebilir ve iyi kişilerle yoldaş olsunlar. Bilmediklerini bilenlerden öğrensinler ve iyi insanlara uysunlar. Her daim hizmet içinde olmak, kendisinin fedakârlık edip karşısındakinden böyle bir şey beklememektir. Fütüvvet ehli olarak şayet dünyada cömertsen ahirette de cömertsindir. Ahinin iki dünyada da cömert olması gerekir, yani dünyada ne kadar cömert olursa, ahirette de o kadar cömert olur.²²²

İznikli Eşref b. Ahmed'in Fütüvvetname isimli eserinde cömertlik şu şekilde anlatılmaktadır; hak sofrasından, hem yiyeyim hem de muhtaç kimselere yedireyim.²²³ Cömert insan eğer biri kendisinden bir şey isterse, muhtaç kimseye verir ve verdiği için de hiç üzülmez. Cömert bir kişi, bilgisini de ehlinden veya ihtiyaç sahiplerinden hiçbir şekilde esirgemez; layık olanlar ve ihtiyacı olanlar daima onun bilgisinden istifade ederler. Cömert bir insan vermeyi bir ibadet olarak algılar ve bunun bir arınma vesilesi olabileceğini düşünür. Zaten İslam medeniyetinin en önemli özelliği almayı değil de vermeyi öncelikle esas olarak kabul etmesidir.²²⁴

Razavi ise Fütüvvet-Name-i Kebir'inde kişinin elinin iş tutması ve malını hiç kimseden sakınmaması gerektiğini ifade etmiştir.²²⁵

Ahlak-ı Nasiri isimli kitabında Nasiruddin Tusi, İnsanların işinin döngüsü (işleyişi), birbirlerine yardımdadır ve yardım, birbirlerinin önemli işleriyle denklige ve

²¹⁹ Sülemi, *Tasavvufta Fütüvvet*, s. 29.

²²⁰ Sülemi, *Tasavvufta Fütüvvet*, s. 57.

²²¹ Sülemi, *Tasavvufta Fütüvvet*, s. 80.

²²² Gölpınarlı, Burgazi ve Fütüvvetnamesi, s. 117-124.

²²³ Eşref b. Ahmed, *Fütüvvet-Name*, s. 75.

²²⁴ Eşref b. Ahmed, *Fütüvvet-Name*, s. 106.

²²⁵ Razavi, *Fütüvvet-Name-i Kebir*, s. 212.

eşitliğe göre meşgul olduğu zaman gerçekleşir, o halde kararların farklılığından ortaya çıkan sanatların farklılığı düzenin gereğidir. Çünkü eğer türün tamamı bir sanata gitseydi dediğimiz birinci sakınca geri gelirdi.²²⁶

Ahlak Felsefesi ve Fütüvvetnamelerde zikredilen yardımlaşma kavramı belli noktalarda farklılık göstermekle birlikte konunun genelinde bir benzerlik söz konusudur. Göze çarpan en önemli farklılığın ahlak felsefesinin yardımlaşma konusunda belli başlı yöntemler ve metotlar belirleyerek yardımlaşma kavramını sistematize etme yoluna gitmesiyeğin fütüvvetnamelerin belirli bir metot çerçevesinde değil de kişilerin yaşayışlarına direkt etki eden bir tarzda, sistemsiz bir şekilde konuyu ele almasıdır. Ahlak felsefesi eserlerinin ve fütüvvetnamelerin neredeyse tamamında toplumun menfaatleri gözetilerek kişiyi merkeze alan bir anlayışla yardımlaşmanın gerekleri ve önemi vurgulanmıştır. Vurgulanan bu hususların başında kişinin gösterişe gerek duymadan kalbi ve hissi duygularıyla maddi ve manevi yaptığı yardımları karşılık beklemeden gerçekleştirmesi, insanlara karşı her zaman cömert ve eli açık olması, yardımlaşma sırasında savurganlıktan kaçınması, yardımlaşmaya öncelikle yakın çevreden başlaması, yardımlaşırken karşıdakinin duygularını zedelemekten, onurunu kırmamaya önem verilmelidir.

Fütüvvetnamelerde yardımlaşmanın genel amacı toplumun inşasını sağlamanın yanı sıra yapılan yardımın karşılığını kişiden değil Allah'tan beklemek ve Allah rızasını kazanmaktır. Fakat ahlak felsefesinde yardımlaşmanın amacı ahlak kuralları gereğince toplumda huzuru sağlamak ve ahlaki değerleri yaşatma gayretidir.

2.2.3. Doğruluk

Bireyin ahlaklı olmasının temelinde doğruluk yatar. Çünkü doğru olmayan bir şeyden erdemli, iyi, güzel bir sonuç elde etmek mümkün değildir. İslam ahlak felsefesi eserlerinde ve fütüvvetnamelerde doğruluk konusu üzerinde sıklıkla durulmuştur.

Yalancı insanlar kendisinde olmayan şeyleri ya da bir onur için gerekli olan şeyler kendisinde varmış gibi gösterenlerdir. Doğru insanlar, doğru söylediklerinde bir

²²⁶ Tusi, *Ahlak-ı Nasiri*, s. 238.

hatayı gösterenler ya da bir konuda adaletsizliğin farkındalığını oluşturanlar değildir. Herhangi bir önemi olmadığı zamanlarda da dürüstlüğünü koruyabilenlerdir.²²⁷

Fütüvvet ehlinden olan kişi asla doğruluktan ayrılmaz, doğruluğa kul olur, doğruların söz ve davranışları, daima edepli ve belli bir nizam içindedir.²²⁸

Doğru yolda yürüyenler için ahirette ne zahmet, ne kaygı ve ne de bir korku vardır.²²⁹ Doğruluk dünyada olumlu yönde etki edip, insanlarla olan ilişkilerimizi sağlıklı sürdürebilmemizi sağlarken aynı zamanda da ahirette de mutlu olmamızı sağlar.

Doğru olan bir kimsenin her yaptığı iş ve davranış, insanlar tarafından kabul görür.²³⁰ Ahlak felsefesinin amacı da insanlar arasındaki iletişimi sağlamlaştırmak ve kabul görmektir.

Doğrulukla ilgili şunu da söyleyecek olursak, günümüzde kişinin dış görünüşüne fazlaca önem verip iç güzelliğini göz ardı etmesine tepki göstermek adına fütüvvette geçen şu sözleri zikretmek yeterli olsa gerekir: Gönül ülkesi ihlas, samimiyet ve doğrulukla doldu; bunun için sakal bırakmak olmazsa olmaz bir vazife değildir; önemli olan doğru yolu bulabilmek ve bu yolda ihlaslı yürüyebilmektir.²³¹

Fütüvvetnamelerde geçen doğrulukla ilgili ifadeleri şu şekilde sıralayabiliriz: Herhalde doğru olmak,²³² emaneti ödemek, salihlerin elbisesine bürünmeden önce içini düzeltmek,²³³ doğruluğa yapışmak, hallere güvenmemek, iyilerle sohbet edip şerlilerle sohbet etmekten kaçınmak²³⁴ içki içmemek, gammazlıkta bulunmamak, münafıklık etmemek, ululanmamak, gönlüne kötülük getirmemek, haset etmemek, kin gütmek, vaadinde durmak, yalan söylememek, hainlik etmemek, halka kötü gözle bakmamak, ayıp örtmek, nekeslik etmemek, gıybet etmemek, hırsızlık etmemek, haram yememek,²³⁵ kibirli olmamak, temiz ve namuslu olmak, zinadan uzak kalmak, batılı terk edip hakka dönmek, hak ile batılı ayırt etmek, şehvetten uzak durmak,

²²⁷ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 100.

²²⁸ Eşref b. Ahmed, *Fütüvvet-Name*, s. 35.

²²⁹ Eşref b. Ahmed, *Fütüvvet-Name*, s. 54.

²³⁰ Eşref b. Ahmed, *Fütüvvet-Name*, s. 59.

²³¹ Eşref b. Ahmed, *Fütüvvet-Name*, s. 45.

²³² Sülemi, *Tasavvufi Fütüvvet*, s. 25-28.

²³³ Sülemi, *Tasavvufi Fütüvvet*, s. 30.

²³⁴ Sülemi, *Tasavvufi Fütüvvet*, s. 46.

²³⁵ Gölpınarlı, Burgazi ve Fütüvvetnamesi, s. 86.

haramdan sakınıp helalden talep etmek, edep ve hayâ sahibi olmak,²³⁶ şeriatta dürüst, doğru, güvenilir olmak, tarikatta itibarlı ve yüce olmak, hakikatten haberdar olmak,²³⁷ yalan söylememek.²³⁸

Fütüvvetnamelerde ve ahlak felsefesi eserlerinde geçen doğruluk kavramını sadece doğru sözlü olmak şeklinde sınırlandırmak kavramın tam manasıyla ifade ettiği şeyi anlamamıza engel olacaktır. Zira doğruluk kavramı sadece sözün değil, kişinin hayatının her alanını doğru bir çizgide sürdürmesini ifade etmektedir. Ahlak felsefesi ve fütüvvet anlayışı bu konuya aynı perspektiften bakmaktadır. Her iki anlayış da ahlaki değer olan doğruluk kavramını hayatın şekillendirici unsuru olarak kabul etmiş ve bu doğrultuda bir yaşam sürmek için çaba sarf etmiştir.

2.2.4. Adalet

Adalet kelimesi sözlüklerde, davranış ve hükümde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek, herkese verilmesi lazım olanı vermek, eşit olmak, eşit kılmak, gibi manalara gelmektedir. Kuran-ı Kerim ve hadislerde ise adalet sözcüğü, genellikle düzen, denge, denklik, eşitlik, gerçeğe uygun hükmetme, doğru yolu izleme, takvaya yönelme ve tarafsızlık gibi manalarda kullanılmıştır.²³⁹

Adalet, en geniş manasıyla, hak sahibine hakkını tam anlamıyla vermektir. Ferdi ve sosyal yapıda dirlik ve düzeni, hakkaniyet ve eşitlik ilkelerine uygun yaşamayı sağlayan ahlaki erdemdir. Yetki sahibinin elinden geldiğince adaletle davranmasının ve hak sahibine hakkını tam olarak vermesinin kötülükleri önleyeceği, huzurlu ve güvenli bir ortamın oluşmasına katkıda bulunacağı apaçık ortadadır.²⁴⁰

Ahlak felsefesi adaleti gerçekleştirmeyi temel erdemlerden biri kabul eder. Ayrıca bu erdem diğer insanlarla olan ilişkileri düzenlediği için en önemli erdemdir. Çünkü adalet bütün erdemleri kendisine toplar.²⁴¹

²³⁶ Gölpınarlı, Burgazi ve Fütüvvetnamesi, s. 117-132.

²³⁷ Razavî, *Fütüvvet-Name-i Kebir*, s. 273.

²³⁸ Radavî, *Fütüvvet-Name-i Kebir*, s. 243-47a.

²³⁹ Karaman, a.g.e., 2013b, s. 208.

²⁴⁰ Karaman, “İslam Ahlakında Temel Erdemler”, s. 208.

²⁴¹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 107.

Para iki taraf arasında ölçü ve eşitliği sağlar. O halde para adaleti gerçekleştiren sessiz bir araçtır. Aristo şöyle der; en büyük kanun yüce Tanrı'dan gelen kanundur. Hâkim de onun katından gelen ikinci bir kanundur. Para ise üçüncü kanundur. Tanrı'nın kanunu bütün kanunlar için örnek teşkil eder. Yani önce hukuk, sonra hâkim, üçüncü olarak da para Tanrı'nın kanununa uyar.²⁴² Ahlak felsefesi üzerine eserler veren Aristo'nun bu tezi günümüzde maalesef ki geçerliliğini yitirmiştir. Artık para kişiler arasındaki en büyük adaletsizliğe sebep olmaktadır. Aristo'nun para konusundaki felsefesinin haklılık payı olmakla birlikte fütüvvetteki yardımlaşma bilinci ile de bu adaleti sağlayabiliriz.

Aristo adaleti üç kısmı ayırır: Birincisi Tanrı'ya karşı olan adalet. Bize nimetler veren Allah'a karşı insanların gerçekleştirmesi gereken bir ödevin olmaması mümkün değildir. İkincisi insanlar arasında olan adalet. Bu da hakları yerine getirme, yöneticilere saygılı davranma, emanete hıyanet etmeme ve bütün ilişkilerde merhametli olmadır. Üçüncüsü insanların ölmüşlerinin haklarını yerine getirmede gösterdikleri adalet. Bu da ölmüşlerin borçlarını ödeme ve vasiyetini yerine getirme gibi şeylerden oluşur.²⁴³ Hayatımızın her safhasında gerçekleştirmemiz gereken adaleti Aristo üç kısımda özetlemektedir. İbn Miskeveyh de adaleti şu üç yerde bulur: Malların ve şereflerin dağıtımında, alım-satım ve değişim gibi irade ile yapılan işlerde, haksızlık ve tecavüz bulunan şeylerde.²⁴⁴

Platon'a göre insanı iyi yapan, erdemden, doğruluktan ve adaletten başkası değildir. Eserlerinde insanı iyi kılanın erdem olduğu, bir şeye iyi denmesinin onda erdem bulunmasından kaynaklandığı, adaletin iyilik ve mutluluk, adaletsizliğinse kötülük ve mutsuzluk olduğu söylenir.²⁴⁵

Adalet, bir anlamda da her hak sahibine hakkını hak ettiği kadar vermektir.²⁴⁶ Hakkın yerini bulması ahlak felsefesinde olduğu kadar, fütüvvet anlayışının da temel ilkelerindendir.

²⁴² Miskeveyh, *Ahlaki Olgunlaştırma*, s. 105.

²⁴³ Miskeveyh, *Ahlaki Olgunlaştırma*, s. 108.

²⁴⁴ Miskeveyh, *Ahlaki Olgunlaştırma*, s. 104.

²⁴⁵ Serdar Uslu, "Platon", *İlkçağ Felsefesi*, ed. Serdar Uslu, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 2012, s. 115.

²⁴⁶ Yaran, *İslam Ahlak Felsefesine Giriş*, s. 91.

Adaletli davranmak haksızlık yapmanın ve haksızlığa uğramanın ortasıdır, çünkü bu iki durundan biri fazla olma hali ise diğeri eksik olma halidir.²⁴⁷ Bunun için adaletsizliğin bulunduğu yerde haksızlık olur, ancak haksızlığın bulunduğu yerde adaletsizlik olmayabilir.²⁴⁸

Haklı olan orantılı olandır, haksız olan orantısızdır. İyi insanın kötü insanı aldatması ile kötü insanın iyi insanı aldatması arasında bir fark söz konusu değildir. Yasalar şu işleyen iyi mi kötü mü olduğuna bakmaz, çünkü önemli olan suçtur ve buna göre ceza verirler²⁴⁹

Doğruluk adildir ve adaletten daha iyidir, çünkü adalet hata yapsa da doğruluk doğruyu her zaman ve her yerde bulur.²⁵⁰ Sonucunun ne olacağını tam olarak kestiremediğimizde ya da kafamızda herhangi bir kötülük planlamıyorsak buna hata deriz.²⁵¹ Bir konuda insanları düşündüğünüz şeye inandırmaya çalışıyorsanız sadece doğru söylemeniz yeterli olmaz, hatanın kaynağını, sebebini ve yerini de açıklamanız gerekir. Bir şeyin hangi sebeple hatalı olduğunu açıklarsanız söylediğiniz doğrunun da doğruluk payı o oranda artar.²⁵²

Fütüvetnamelerde zikredilen adaletle ilgili ifadeler şunlardır; insanların sana nasıl işlem yapmalarını istiyorsan o şekilde onlara işlem yapmak, zenginin, fakiri hiçbir sebeple hizmetinde kullanmaması, insanın gazaptan son derece kaçınması, hizmet etmede, vermede kimseyi ötekenden ayırmamak, ayırım yapmamak, komşuluk hakkını korumak,²⁵³ doğru yola çaba sarf etmek, halkı incitmemek, halkından intikam almamak ve bir kimseye zulüm ve eziyet etmemek, fakirleri küçük görmemek, hak olan tarıkata kötü bakmamak, ²⁵⁴ münafıklık etmemek, vaadinde durmak, ²⁵⁵ hak ile batılı ayırt etmek.²⁵⁶

Düşünce tarihine baktığımızda adaletin ahlak filozofları tarafından temel erdemlerin başında söylendiği görülür. İslam düşünürleri, adaleti diğer temel

²⁴⁷ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 116.

²⁴⁸ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 117.

²⁴⁹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 108.

²⁵⁰ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 126.

²⁵¹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 120.

²⁵² Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 168.

²⁵³ Sülemi, *Tasavvufi Fütüvvet*, s. 33-89.

²⁵⁴ Radavi, *Fütüvvetname-i Tarikat*, s. 30-4a,4b.

²⁵⁵ Gölpınarlı, Burgazi ve Fütüvvetnamesi, s. 86.

²⁵⁶ Gölpınarlı, Burgazi ve Fütüvvetnamesi, s. 121-21b.

erdemlerin uyumlu bir sonucu olarak kabul etmişlerdir. Platon'dan itibaren devam eden ve İslam ahlakçıları tarafından bazı değişikliklerle benimsenen görüşe göre, insan nefsinin düşünme/bilgi, öfke ve şehvet gücü şeklindeki üç temel gücünden hikmet, şecaat ve iffet diye üç fazilet doğar. Bu üç faziletin gerçekleşmesiyle de hepsini içine alan dördüncü bir fazilet ortaya çıkar ki, bu “adalet”tir. İslam Ahlak literatüründe, ilk üç faziletten her biri zaman zaman farklı terimlerle ifade edildiği halde, dördüncü fazilet daima adalet olarak isimlendirilmiştir.²⁵⁷

Ahlak felsefesi ve İslam ahlak felsefesinde adalet kavramı temel erdemlerin başı olarak zikredilmiştir. Adalet; hikmet, şecaat ve iffet ile beslenen bir erdem olduğu için kapsayıcı yönü bu anlayışta ağır basmaktadır. Müstakil olarak adalet kavramına çok fazla anlam yükleyemeyeceğimiz için onu kendini oluşturan ve anlamlandıran diğer alt erdemlerle birlikte ele almak gerekmektedir. Çünkü ahlak felsefesinde çatı kavram olarak ele alınan adalet terimi erdemlerin tasnifi aşamasında bahsettiğimiz diğer alt erdemlerle birlikte zikredilerek kapsayıcı yönü ön plana çıkarılmıştır. Fakat fütüvvetnamelerdeki kavramlar yan erdemler ve alt erdemler olarak sınıflandırılmaya tabi tutulmadığı içi adalet kavramı ahlak felsefesinden farklı olarak müstakil bir şekilde ele alınmıştır. Ahlak felsefesi ve fütüvvetnameler arasındaki temel farklardan olan erdemlerin teorik ve pratik yönlerinin ele alınması hususu adalet kavramında da kendini göstermektedir. Nitekim ahlak felsefesi eserleri adaleti literatürde oluğu gibi inceleyip tasnife tabi tutarken fütüvvetnameler sosyal hayat odaklı olarak adalet kavramının insanlar arasında oluşturduğu etkileri ve bu etkilerin sonuçlarını ön plana çıkarmaktadır. Tüm bu söylediklerimizden çıkaracağımız sonuç; adalet kavramının ister teorik yönden ele alınsın isterse pratik yönden ortaya koyulsun, temel amacının insanlar arasındaki eksikliği hissedilen güven ortamı ve huzurun tahsis edilmesi hususunda sağlayacağı yarardır. Çünkü diğer ahlaki ilkelerin, erdemlerin ve değerlerin oluşabilmesi için adaletin tam manasıyla sağlanıp uygulanması gerekmektedir.

2.3. TEMEL İLKELER AÇISINDAN

Bir kişiye ahlaklı diyebilmek için, öncelikle toplum tarafından kabul görmüş, uygulamada herhangi bir sorun çıkmamış, kişilerin sağlıklı bir şekilde iletişim

²⁵⁷ Karaman, “İslam Ahlakında Temel Erdemler”, s. 208.

kurulmasını sağlamış ilkelerin belirlenmesi ve uygulanması gerekmektedir. Ahlak felsefesinde, İslam ahlak felsefesinde ve fütüvvetteki bu ilkeler benzerlik göstermektedirler. Sistematığında ise farklılıklar vardır. Ahlak felsefesinde bu ilkeler belirli bir sistemde, belli başlıklar altında ele alınırken fütüvvetnamelerde daha gelişigüzel, emreder şekilde ifade edilmiştir.

Ahlak felsefesinin hangi ilkeleri ele aldığını görmek için Aristoteles'in eserine, İslam ahlak felsefesinin hangi ilkeleri ele aldığını görmek için Nasiruddin Tusi, İbn Miskeveyh ve Kınalızade Ali Çelebi'nin eserlerine, fütüvvetin hangi ilkeleri ele aldığını görmek için Sülemi, Burgazi, Radavi, Şeyh Eşref b. Ahmed'in fütüvvetnameleri ele alınacaktır.

Sülemi'nin fütüvvetnamesinde geçen ilkeler: güvenilen kimsenin evine davetsiz gitmek, önüne getirilen yemekte kusur bulmamak, güzel ahlak sahibi olmak, ülfet etmek, kaynaşmak, bir şeyi yerken edebe riayet etmek, misafiri ve ziyafet vermeyi sevmek, herhalde doğru olmak, emaneti ödemek, salihlerin elbisesine bürünmeden önce içini düzeltmek, Allah'ın velilerini sevmek suretiyle Allah'ın sevgisini kendisine çekmeye çalışmak, kesin tevekküle ermeden çalışmaktan geri durup oturmamak, insanların sana nasıl işlem yapmalarını istiyorsan o şekilde onlara işlem yapmak, başkalarının kusurlarını bırakıp kendi kusurlarınla meşgul olmak, bela gelince şikayet etmemek, gönül hoşluğuyla karşılamak, fakirliğe sarılmak, onunla sevinmek, tam kul olabilmek için bütün kainattan ve içinde bulunan her şeyden hür olmak doğruluğa yapışmak, hallere güvenmemek, iyilerle sohbet edip şerlilerle sohbet etmekten kaçınmak, kendisine geleni kabul etmek gelmeyen peşine düşmemek, zengin, fakiri hiçbir sebeple hizmetinde kullanmaması, kanaat etmek, aza razı olmak, dışın ve için adabını korumak, kerem sahibi olmak, Kerem; gelmeye gitmek, vermeyene vermek kötülük edene iyilik etmektir.²⁵⁸

Güzel sohbet etmek ve sohbet edebini güzelce yerine getirmek, Sohbetin edebi: Kendinden üstün olana hürmetle, kendine denk olana muvafakat ve ülfetle, kendinden aşağı olana şefkat ve merhametle, ana-babaya tevazu ve itaatle, çocuklara merhamet ve güzel terbiye ile, kadına idare ile, akrabalara iyilik ve ziyaret etmekle, ihvana doğru sevgi ve sevgiye engel halleri savmakla, komşulara eziyetten el çekmekle, bütün

²⁵⁸ Sülemi, *Tasavvufta Fütüvvet*, s. 25-57.

insanlara güleç yüzlülük ve el açıklığı ile, fakirlere haklarına hürmet ve kadirlerini bilmekle, zenginlere ihtiyaç göstermemekle, bilginlere işaret ettikleri şeyleri kabul etmekle, evliyaya boyun büküp itaat etmek ve inkarı bırakmakla sohbet etmek.²⁵⁹

Kendini beğenme duygusunu içinden çıkarmak, güzel ahlakı kullanmak, insanın bulunduğu vakti geçmiş ve gelecek düşüncesi ile meşgul etmemesi, kulun sırrını ve batınını dışından çok gözetmesi, Allah ile yalnız kaldığı zamanlarda edebe uymak, dışını ve içini gözetmek, kulun efendisini bütün mal ve mülküne üstün tutması, sevgiyi misli ile karşılamak, insanın gazaptan son derece kaçınması, vakitlerin adabını korumak, insanın dininde kendisinden üstün ile dünyasında kendisinden aşağı ile sohbet etmek, Allah'ın kendisi için düzenlediği hükme sabretmesi, büyükler çağırdıkları zaman yahut yanlarında bulundukları zaman küçüklerin işlerini yapmaları ve misafirlere gönül hoşluğu ile hizmet etmeleri, hizmet etmede, vermede kimseyi ötekenden ayırmamak, ayırım yapmamak, zahirde güzel ahlakı kullanmak, batında halleri düzeltmek, kulun, fütüvvetin ağır yüklerini yüklenmeden fütüvvet şartlarını yerine getirmeden fetalar elbisesine bürünmemek, kişinin kulağını kötü söz işitmekten, dilini kötü söz konuşmaktan koruması, komşuluk hakkını korumak, zaman bozulduğu sırada insanın uzlete çekilmek, dini gözetmek, sünnete uymak.²⁶⁰

Burgazi'nin fütüvvetnamesinde yer alan ilkeler: içki içmemek, gımmazlıkta bulunmamak, münafıklık etmemek, ululanmamak, gönlüne kötülük getirmemek, haset etmemek, kin gütmemek, vaadinde durmak, yalan söylememek, hainlik etmemek, halka kötü gözle bakmamak, ayıp örtmek, nekeslik etmemek, gıybet etmemek, hırsızlık etmemek, haram yememek,²⁶¹ kibirli olmamak, temiz ve namuslu olmak, zinadan uzak kalmak, batılı terk edip hakka dönmek, hak ile batılı ayırt etmek, şehvetten uzak durmak, haramdan sakınıp helalden talep etmek, edep ve haya sahibi olmak.²⁶²

Radavi'nin fütüvvetnamesindeki ilkeler: Hizmet etmek, izzetle oturmak, hikmetle söylemek,²⁶³ hayır işlere ayak basmak, daire-i zikre meşgul olmak, dünyayı terk etmek, nefsin istek ve arzularına uymamak, haktan korku içinde olmak, haktan

²⁵⁹ Sülemini, *Tasavvufta Fütüvvet*, s. 60-61.

²⁶⁰ Sülemini, *Tasavvufta Fütüvvet*, s. 61-93.

²⁶¹ Gölpınarlı, Burgazi ve Fütüvvetnamesi, s. 86.

²⁶² Gölpınarlı, Burgazi ve Fütüvvetnamesi, s. 117-132.

²⁶³ Razavi, *Fütüvvet-Name-i Kebir*, s. 274.

ümidini kesmemek,²⁶⁴ şeriatla dürüst, doğru, güvenilir olmak, tarikatla itibarlı ve yüce olmak, hakikatten haberdar olmak,²⁶⁵

Marifetin makamlarından olan edeple yoluna gitmek, nefsini terbiye etmek, zulüm ve cefaya tahammül etmek, şeyhine sıdkla hizmet etmek, Allah'tan havf etmek ve her yerde hakkı açık bir şekilde görmek, haline göre cömert olmak, nefsi yumuşak olmak, salihleri/iyileri ziyaret etmek, visale çalışmak, nefsinin hakir görmek, halkı üstün görmek, toprak gibi mütevazı olmak, yetmiş iki millete iyi gözle bakmak, önüne gelen yemeği saygısızlık etmemek ve doğru yola çaba sarf etmek, halkı incitmemek, halkından intikam almamak ve bir kimseye zulüm ve eziyet etmemek, fakirleri küçük görmemek, hak olan tarikatla kötü bakmamak, daima Hakk'a duada bulunmak, her işe ibret nazarıyla bakmak ve ilme gayret etmek.²⁶⁶

Dünya hevasından ilişkisini/alakasını kesmek, Allah ile arasında cereyan eden muameleyi korumak, her sözünü hikmetli bir şekilde söylemek²⁶⁷ yalan söylememek, haram yememek, gözle gördüğünü eteğinle örtmek, beş vakit namazı kılmak, kendi nefsin için ne istersen mümin kardeşine de onu istemek, dilden şahadet kelimesini eksik etmemek, elin sürekli olarak cömertlikte olması ve ayağın ibadette olması.²⁶⁸

İbn Miskeveyh'in Ahlak-ı Olgunlaştırma adlı eserindeki ilkeler; utanma, sükunet, sabır, cömertlik, hür olma, kanaat, yumuşak huyluluk, düzenlilik, iyi hal, barışseverlik, ağırbaşlılık, kötülüklerden sakınma, nefis büyüklüğü, gözü peklik, büyük himmet sahibi olmak, sebat, sabır, yumuşaklık, sükunet, yüreklilik, sıkıntıya katlanma, dostluk, iyi muamele, bir şeyi güzelce yerine getirmek, sevgi, kötülüğe iyilikle karşılık vermek, dindarlık, kin gütmemek, düşmanlıkları terk etmek, Müslüman için yararlı olmayan her sözü terk etmek,²⁶⁹ dengeli ve ölçülü olmak.²⁷⁰

Kınalızade Ali Çelebi'nin Ahlak-ı Ala'i adlı eserindeki ilkeler: Tevhidin araştırma mertebesine ulaşması için metafizik hakkında düşünmek ve tefekkür etmek, Cenabı Hakk'ın rablığını ikrar etmek, ihsanını itiraf etmek ve onu gücü yettiğince

²⁶⁴ Razavi, *Fütüvvet-Name-i Kebir*, s. 244.

²⁶⁵ Razavi, *Fütüvvet-Name-i Kebir*, s. 273.

²⁶⁶ Radavi, *Fütüvvet-Name-i Kebir*, s. 30-4a,4b.

²⁶⁷ Radavi, *Fütüvvet-Name-i Kebir*, s. 61-1b.

²⁶⁸ Radavi, *Fütüvvet-Name-i Kebir*, s. 243-47a.

²⁶⁹ Miskeveyh, *Ahlakı Olgunlaştırma*, s. 25-29.

²⁷⁰ Miskeveyh, *Ahlakı Olgunlaştırma*, s. 114.

övmek, namaz kılmak, oruç tutmak, mabet ve mescitlere hizmet etmek, cömertçe sadaka vermek, nefsini temizleyip arındırarak ilim ve bilgilerle aydınlatmak, başkasına hizmet etmek, hikmet öğretmek, hidayet yoluna yöneltmek, dünya ve ahiret işlerinde yardım ederek yaklaşmak, Hakk'a inanmak, doğru söylemek ve salih amel işlemek.²⁷¹

Nasiruddin Tusi'nin *Ahlak-ı Nasiri* adlı eserinde geçen ilkeler: Hırs, tamah ve kötülükleri işlemekten uzak durmak, adaleti sağlamak, zulümden kaçınmak, utanç verici şeylerden kaçınmak, düşkünlükten kaçınmak,²⁷² sevgi şerefine kaybetmemek, karşılıklı ilişkilerde sevgi ile davranmak, insafli olmak, muhalefet etmeden düzen sağlamak,²⁷³ Hak Teala'nın hakkından olan şeyleri yerine getirmek ve en üstün yolu takip etmek, büyüklerine saygılı davranmak, emanetleri geri vermek, insan ilişkilerde insafli davranmak,²⁷⁴

Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik* adlı eserindeki ilkeler: bilge olmak, doğru kararlar almak, akli başında olmak, cömert olmak, ölçülü davranmak,²⁷⁵ birbirinin hatalarını da düzelterek birbirini daha iyi insanlar yapmak,²⁷⁶ eylemlerin aklederek ve kuşku duymadan yapmak,²⁷⁷ zarar verici şeylerden uzak durmak, utanılacak şeyler yapmamak, acılara katlanmak, insanları hoşnut kılmaya çalışmak, güzele ve iyi olana uygun bir şekilde yaşamak, insanlarla seviyelerine göre ilişkide bulunmak,²⁷⁸ her zaman bilginin peşinde olmak ve bilgisizlikten kaçınmak.²⁷⁹

Ahlak felsefesi, felsefenin temel sorunlarından en yüksek iyi ve doğru eylemi gerçekleştirmeyi amaçlar. Bu amaç gerçekleşirken, akıl, irade, özgürlük, sorumluluk, ahlak yasası ve yaptırım gibi öğeler önemli rol oynar. Prensip olarak baştan kabul edilen doğrular bulunmamaktadır. Doğrulara tartışarak, mantıki ve düşünce yoluyla ulaşılmak istenir. Ahlaki tartışmalar aklı ve mantıkî ilkeler üzerine kurulur. Fütüvvet anlayışında da ahlak felsefesinde olduğu gibi, en yüksek iyi ve doğru eylemin yapılması amaçlanır. Ancak ahlakın ortaya konulması sürecinde gerekli olan akıl, irade, özgürlük, sorumluluk, ahlak yasası ve yaptırım öğelerinin her biri fütüvvete ve

²⁷¹ Kınalızade, *Ahlak-ı Alai*, s. 120.

²⁷² Tusi, *Ahlak-ı Nasiri*, s. 193-194.

²⁷³ Tusi, *Ahlak-ı Nasiri*, s. 129.

²⁷⁴ Tusi, *Ahlak-ı Nasiri*, s. 119.

²⁷⁵ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 40.

²⁷⁶ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 212.

²⁷⁷ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 46.

²⁷⁸ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 99.

²⁷⁹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 151.

fütüvvetin şekillendiği tasavvuf ilminin verilerine özgü olarak algılanır. Örneğin ahlak felsefesine hiçbir zorlama olmaksızın özgür irade ile iyiyi yapmak ahlakilik iken, fütüvvet anlayışında özgürlük Allah'a Allah'ın istediği şekilde kul olmakla ilişkilendirilir.²⁸⁰

Fütüvvetnamelerdeki ilkelere bakıldığında tarifi yapılan bu ilkelerin daha çok eyleme dönük taraflarıyla ele alındığı, bu nedenle olması gerekeni ifade ettiği dikkat çekmektedir. Bu durum, fütüvvet ilkelerinin hayatla iç içe olduğunu açıkça ifade etmektedir. Fütüvvet ehli bunu yaparken, ahlak felsefesi ilkelerinde olduğu gibi herhangi bir temel çerçeveye sıkı sıkıya bağlı kalarak diğer çerçeveleri göz ardı etmez. Ahlak felsefesi ve İslam Ahlak Felsefesine göre çok daha kapsamlıdır.

Fütüvvetnamelerdeki ilkeleri genellemek pek mümkün değildir. Çünkü ilkelerin sayıca çok olması temel ilke oluşturmakta durumu zorlaştırmaktadır. Bunun için de fütüvvetnamelerdeki ilkelerin akılda kalmasını sağlamak pek kolay değildir.

Fütüvvetnamelerdeki ilkeler Ahlak felsefesindeki ilkeler gibi sistematik değildir. Çünkü Ahlak felsefesindeki ilkeler temel erdemler ve yan erdemler olarak belirli bir sınıflandırmaya gidilmiştir. Ancak, araştırmacılar tarafından henüz tam olarak araştırılmamış olan fütüvvet ilkelerinin temel erdem ve yan erdem şeklinde bir sınıflandırılmadığını görmekteyiz.

Fütüvvetnamelerde geçen ilkeler genel anlamda Kur'an ve Hadise dayanmakla beraber, tasavvufi anlayış, gelenek ve göreneklerden alınan ilkeler de bulunmaktadır. Fütüvvetnamelerdeki ilkeler ahlaki, dini ve sosyal hayatın merkezinde ve neredeyse İslami ilkelerin tamamını içermektedir. Bu anlamda davranış biçimi olarak Kur'an ve sünneti örnek alır fakat onlar gibi teorik bir ahlak sunmaz. Çünkü bu ilkeler hayatın için hemen uygulamaya geçirilir, hatta ilkelerin bir kısmı kişilerin yaşayış şekline de çıkarılır.

Ahlak felsefesi ilkeleri, herhangi bir zorlama olmadan kişilerin irade ve değer yargıları önemsenerek belirlenir. Eylemler gerçekleştirilirken Ahlak felsefesi akla, rasyonelliğe, realiteye ve felsefi bakış açısına dikkat ederken, İslam Ahlak felsefesi ve fütüvvet geleneği, tasavvufi ahlak dini dikkate alır, ilahi yaptırımını önemser ve bu

²⁸⁰ Sarıtaş, “Ahlak Felsefesi Açısından Fütüvvet Düşüncesine Dair Genel Değerlendirmeler”, s. 420.

yaptırımın oluşturduğu ahiret düşüncesini de odaklanır. Bahsedilen konulardan hareketle İslam ahlak felsefesi ve fütüvvet anlayışının ahlak felsefesinden farklı olarak ifade edildiği sonucunu çıkarabiliriz.

2.4. MUHTEVA (İÇERİK) AÇISINDAN

Ahlak, insanın Yaratan’la, insanla, toplumla, duayla ve kendisiyle olan bütün ilişkilerini düzenleyen ve bu ilişki neticesinde de “kendi olmasını” sağlayan, insana özgü bir duyuş, düşünüş ve yaşayıştır.²⁸¹

Ahlak, felsefi ve tasavvufi düşünüşün en önemli teorik ve pratik alanlarından. Felsefenin ahlak konusuyla ilgilenmesi sonucu, ahlak nazariyat (teori) ve amel (pratik) olarak iki kısma ayrılmıştır.²⁸²

Bizim kudret ve irademizin etkili olmadığı dışsal varlıklardan bahseden birinci kısma teorik felsefe denir. Çünkü onun tahsil yöntemi araştırma ve düşünme ile sınırlıdır. Bundan dolayı tahsil yöntemini nispetle teorik felsefe diye şöhret bulmuştur. Bizim kudret ve irademizin müdahalesi sabit olan ve bunlar olmaksızın varlığı mümkün olmayan şeylerden bahseden ikinci kısma pratik felsefe denir. Amelin şeklinden bahsettiği için ameli nispet edilmiştir.²⁸³

Pratik felsefe, insanların eylem ve işlerinden, hangisinin yapılması insani nefse hakiki mutluluk ve yetkinlik kazandıran iyi iş, hangisinin taşınması dünyevi eksiklik ve uhrevi mutsuzluğa yol açan kötü iş olduğunu dikkate alarak bahseden ilimdir. Böylece eylem türleri ve iş çeşitleri bilinir, belirlenir ve anlaşılır. İnsan nefsi iyi işleri yapmakla süslenir, kötü işlerden kaçınmakla temizlenir. Aynı şekilde düşünen nefsin birinci tür eylemlerle ilişkili ve uyumlu olma anlamında arındırılmasını ve ikinci tür eylemlerden kaçınma ve ayrılma anlamında kirletilmesini bilir.²⁸⁴ Öyleyse pratik felsefenin gayesi sadece bilgi değil, aynı zamanda eylemleri güzelleştirme ve işleri yetkinleştirilmelidir.²⁸⁵ Fütüvvetnamelerde ve İslam ahlak felsefesi kitaplarında

²⁸¹ Kamil Sarıtaş, *Abdürrahim Karahisari’de Tasavvuf Felsefesi*, Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 2015, s. 160.

²⁸² Sarıtaş, *Abdürrahim Karahisari’de Tasavvuf Felsefesi*, s. 161.

²⁸³ Kınalızade, *Ahlak-ı Alai*, s. 40.

²⁸⁴ Kınalızade, *Ahlak-ı Alai*, s. 40.

²⁸⁵ Kınalızade, *Ahlak-ı Alai*, s. 41.

bahsedilen ve sistematize edilmeye çalışılan kurallar işin teorik kısmına girmektedir. Teorinin önemini de göz ardı edemeyiz. İnsanın fiillerinde tutarlı hareket emesini ve bu tutarlılığın kriterlerini belirleyen hususlar eserlerin teorik bölümünde zikredilmektedir. Kişinin bilmeden kendi kendine doğru amele ulaşması zordur. Yüce Allah'ın vahiy yoluyla insanlara kitaplar gönderip peygamberler vasıtası ile de bu teorik bilgileri ameli olarak insanlara gösterip kavratmaya çalışması da bu durum için bir yol gösterici olabilir. Fütüvvet ehlinin ve ahilik teşkilatının işleyiş düzeni de yazılan ahlak felsefesi ve fütüvvetname türü eserlerdeki teorik bilgileri pratiğe dönüştürüp bunun da bir yaşam düzeni haline gelmesini sağlamaktır.

Bir insandan bir tek şahıs olması itibariyle çıkan ve şahıs olmadan düşünülemeyeceği açık olan fiiller ve işlerdir. Bu kategoriden bahseden pratik felsefeye ahlak ilmi denir. Zira onda her şahsın huyundan, iyi olmak ve övünmek, kötü olmamak ve yerilmemek için nasıl davranması gerektiği yönüyle bahsedilir. Burada türün fertleri ile ilişki içinde olmak göz önünde bulundurulmaz. Mesela, bir insanın tek başına ve evsiz barksız da olsa halim, cömert ve iffetli olması; öfkeli, cimri ve hafifmeşrep olmaması gerekir.²⁸⁶ Ahlak öyle bir şeydir ki onun yokluğu halinde insanda var olan tüm güzel hasletler ve huylar izale olur, bir önemi kalmaz. Kişi zengin olabilir, varlıklı olabilir veya çok bilgili olabilir fakat ahlaklı değilse bunların hepsi ikinci plana itilir. Bir mecliste kendinden bahsedildiğinde ne zenginliği nede bilgisi ilk zikredilen husus olur. Tartıda hile yapmak, komşusunun malına ve rızıkına göz dikmek, yalan söylemek ahilikte bir esnafın ahlaksız olduğunun göstergesidir. Böyle insanlar derhal ve kati suretle toplumdan uzaklaştırılır, ahilik teşkilatından kovulur ve artık sözüne itibar edilmezdi. Ahlaklı olmanın bu denli önem kazandığı toplumda insana kazandırılmaya çalışılan ilk özelliklerden biridir ahlak.

Merkezi terim olarak “varlığı” kullanan; varlığın farklı alanları olduğunu, dolayısıyla farklı konuları, amaçları ve başlangıç noktaları olan farklı bilim dallarının var olmasının son derece doğal olduğunu savunan Aristoteles, buna göre bilimleri üçe ayırır: poetik, Pratik ve teorik bilimler.²⁸⁷

²⁸⁶ Kınalızade, *Ahlak-ı Alai*, s. 43.

²⁸⁷ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 12.

Pratik bilimler, bilgiyi bizatihi kendisi için değil, eylem için bir kılavuz bir araç olarak ister. Pratik felsefenin kapsamı içine giren disiplinler siyaset felsefesi ve etikdir.²⁸⁸

İnsan nefsinin mutluluğu iki şey ile gerçekleşir ve hakiki mutlu bu iki dereceye ulaşan kimsedir. Birisi, doğru bilgileri ve sahih inançlara elde etmektir. Bu erdem teorik felsefe vasıtası ile kazanılır. Diğeri, güzel huylar ve iyi işler ile süslenmek ve kötü huylar ve çirkin işlerden uzak durmaktır. Bu hal pratik felsefe tahsil etmekle gerçekleşir ve ilmin gereğini yapmakla kolaylaşır.²⁸⁹ Pratik felsefeyi elde etmek için de sahaya inmek gerekir. Yaparak yaşayarak, örnek alarak ve sosyal çevre ile ilişki içerisinde olarak kazanılır. Ahilik teşkilatı bu özelliğiyle adeta pratik felsefe atölyesidir. Öğretmen öğrenci ilişkisinden ziyade usta çırak ilişkisine dayalı bir öğretim faaliyeti içerisinde olunması teorik bilginin pratiğe dökülmesi açısından daha verimli ve daha etkili sonuçlar vermektedir. Tabi bu noktada usta-çırak arasındaki duygusal bağı da göz önüne almakta fayda var. Zira hiçbir bilgi sevmeden ve değer vermeden içselleştirilmez. Öğreten ve öğrenen arasındaki bu gönül bağı iletişimin daha sağlıklı gerçekleşip öğrenmelerin kalıcı hale gelmesine vesile olmaktadır.

Teorik kuvvenin yetkinliği, onun (insanın) arzusunun bilgilerin algılanmasına ve ilimlerin elde edilmesine yönelik olup böylece, bu arzunun gereği olarak güç ölçüsünce var olanların mertebelerini kuşatma ve onların gerçekliklerine muttali olmanın meydana gelmesidir.²⁹⁰

Pratik kuvvenin yetkinliği ise kendisine ait olan kuvve ve fiillerin, birbiriyle uygun olmaları ve uyuşmaları ve de birbirine baskınlık göstermemeleri şeklinde sıralanmaları ve düzenlenmelidir. Eylemsiz ilim zayi, ilimsiz eylem de muhaldir. Bundan dolayı ilim başlangıç, eylem tamam olmaktır. Her ikisinden bileşmiş olan yetkinlik, insanın varlığının amacı dediğimiz şeydir. Çünkü yetkinlik ile amaç anlamca birbirine yakındır ve her ikisi arasındaki fark, izafetle sabit olur; amaç henüz kuvve sınırında olandır; fiil sınırına geldiğinde yetkinlik olur.²⁹¹ Fütüvvet ehli kuvve halinde

²⁸⁸ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 12.

²⁸⁹ Kınalızade, *Ahlak-ı Alai*, s. 45.

²⁹⁰ Tusi, *Ahlak-ı Nasiri*, s. 49-50.

²⁹¹ Tusi, *Ahlak-ı Nasiri*, s. 50.

kendisinde var olan fikri ve zihni donanımları fiil sınırına getirerek uygulama alanında bu fiiliyatı göstermektedir.

Fütüvvetname'nin "edeb" bölümünde yemek yemek, su içmek, konuşmak, elbise giymek, eve girmek, çıkmak, yürümek, oturmak, alışveriş etmek, misafirlik, hasta ziyareti, mezar ziyareti, def-i hacet etmek, hamamda yıkanmak, yatakta yatmak gibi konular anlatılmaktadır.²⁹² Bu konular ahilik teşkilatına mensup insanların hayatlarını ahlak kurallarına göre düzenleme açısından önemlidir. Alt başlıklardan da anlaşılacağı üzere bu kurallar sosyal hayatı etkileyen, bireyin toplum içerisindeki yerini tayin eden kurallardır. Zira ahilik gibi teşkilatlarda halk ile iç içe olmak, sosyal hayata karışmak ve insanlarla etkileşimde bulunmak önemli bir husustur. Oturmasını kalkmasını bilmeyen, görgü kurallarından bihaber olan insanlar ahilik kurumunda kendilerine yer bulamazlar ve toplum tarafından kabul görmezlerdi.

Fütüvvetname'de tabiatın bütün olarak korunması anlayışını da görmekteyiz. Burgazi, yürüme adabını sayarken "canavarcıkları (böcekler) basmaya" diye okuyucusunu ikaz etmektedir. Başta insanlar olmak üzere tabiattaki bütün canlıların Allah'ın bir hikmeti olarak yaratıldığı, tasavvufta üzerinde çok durulan bir anlayıştır.²⁹³ Yaşayışlarını İslam ahlak kurallarına göre şekillendiren ahiler yaratılanı yaratandan ötürü severler ve yalnızca insana karşı değil bitkisiyle hayvanıyla tüm mahlûkata karşı merhametli olmaya gayret ederlerdi. Hatta sadece canlı varlıklar değil, cemadata karşı da bir saygı ve hürmet beslemek esastır. Örneğin abdest alırken suyu israf etmemeye çalışmak veya dükkânlarında kullanılan aletlere hürmetle yaklaşmak ahiliğin önem verdiği hususlardandır.

Dünyevi işler birer ibadete çevrilmiş, "dağ başında evliya yerine çarşı içinde evliya" anlayışı teşvik edilerek cüzdandaki veya eldeki dünya değil, vicdanlardaki ve gönüllerdeki dünya zihniyeti verilmeye çalışılmıştır. Fütüvvet ehli nezdinde; şalvar giydirme ve şedd kuşanmaya "tekml"; amele, "kadem"; ve ilme "nazar" adı verilmiş, kadem sahibini nazar sahibinden üstün tutarak bilineni ve öğretilenin pratiğe aktarılmasını istemişlerdir.²⁹⁴ Fütüvvet ehli bu noktada tasavvuf erbabından ayrılmaktadır. Çünkü fütüvvet çatısı altında tasavvuf erbabı gibi halktan soyutlanıp

²⁹² Pala, "Türk Kültür Tarihinin Bir Kaynağı Olarak Burgazi Fütüvvetnamesi", s. 189.

²⁹³ Pala, "Türk Kültür Tarihinin Bir Kaynağı Olarak Burgazi Fütüvvetnamesi", s. 189.

²⁹⁴ Gündüz, "Fütüvvet, Melamet ve Ahilik ya da Tasavvufi Düşüncede Dünya Anlayışı", s. 43.

hakka ulaşmaya çalışmak değil, halk ile bütünleşip hakka ulaşmak zihniyeti yaygındır. Kadem sahibinin nazar sahibinden üstün sayılması bu yüzdendir. Bilmek elbette önemlidir fakat bildiği ile amel etmek bilmekten daha üstündür. Bilmek sadece kişinin kendisini ilgilendiren bir durumdur ancak bildiği ile amel etmek toplumun diğer fertlerine de menfaat sağlayacağından daha efdal ve daha üstün kabul edilmiştir.

Fütüvvet ehli, bir olağanüstülük arayışından çok, ahlaki ideal arayışına önem vermektedir. Ancak fütüvvete dair bilgi veren ilk dönem eserlerin bu ideal arayışını yaşanabilir olandan hareketle ortaya koymuş olmaları da dikkat çekmektedir. Bu durum da ilk dönem fütüvvet hareketlerinin ütöpik bir çerçeve çizmediklerini, reel olandan hareket ettiklerini göstermektedir.²⁹⁵ Buda yazılan eserlerin sadece teoride kalmayıp pratiğe döküleceği öngörüsüyle yazıldığının bir göstergesidir.

İnsanlar bildikleri konular hakkında iyi kararlar verebilirler. Yani bir konuda eğitim almış bir insan hele de iyi bir eğitim aldıysa bu konu ile ilgili iyi kararlar verecektir. İşte bu nedenle genç bir insanın siyaset konusunda fazla becerisi olamaz, çünkü henüz yeterince tecrübe kazanmamıştır. Oysa biz burada tecrübelerden bahsediyoruz. Gençler isteklerinin peşinden giderler, herhangi bir şeyden yarar sağlamadıkları sürece ona kulak asmayacaklardır. Çünkü bu yaşlarda bilmekten çok eylemde bulunmak önemlidir. Yaşın genç olması ve karakterin henüz oturmamış olması doğru orantılıdır.²⁹⁶ Ağaç yaşken eğilir sözü doğrultusunda geleceğin yetişkinleri ve yön vericileri olarak görülen gençlere fütüvvet anlayışı içerisinde önemli yer verilmiş, aldıkları eğitim neticesinde sorumluluk sahibi ve toplumdaki rollerinin bilincinde olan bireyler olarak yetişmeleri sağlanmıştır.

Sülemi fütüvvetnamesinde kişinin kulluk adabına sarılmakla beraber halkın menfaatini gözetmesi gerektiğini²⁹⁷ halvet ve uzleti, halk ile karışıp sohbete tercih etmesi ve halka tenezzül etmemek yüzüsu döküp istenmemenin önemini,²⁹⁸ kişinin nefsiyle baş başa kalıp, insanlardan uzak durmasının, dinini de mürüvvetini koruyacağını,²⁹⁹ ifade ederek fütüvvet adabının genel kaidelerini sıralamıştır.

²⁹⁵ Erginli, “Bir Değerler Manzumesi Olarak Fütüvvet”, s. 109.

²⁹⁶ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, s. 23.

²⁹⁷ Sülemi, *Tasavvufta Fütüvvet*, s. 35.

²⁹⁸ Sülemi, *Tasavvufta Fütüvvet*, s. 53.

²⁹⁹ Sülemi, *Tasavvufta Fütüvvet*, s. 54.

Fütüvvet geleneğinin vaz' ettiği ahlak, ferdi ahiret hayatına hazırlayan, ona istikbalde huzuru vadeden bir davranış biçimi gibi görünebilir; hâlbuki bu ahlakla bezenen fertler aynı zamanda cemiyette bir istikrar unsuru vazifesi görmektedirler. Bundan dolayı fütüvvet ahlakı fertle olduğu kadar cemiyetle de yakından alakalıdır.³⁰⁰ Sosyal düzeni ayakta tutan bir takım prensipler vardır ki bu prensipler, cemiyetin geleceğe sağlıklı bir şekilde gidişini, ferdin bu cemiyet içerisinde huzurlu bir hayat sürmesini gaye edinmiştir. Bu prensiplerin kabulü ve reddi istikametine göre fert, huzur veya huzursuzluk duyar. Ferdin bu huzur veya huzursuzluk hali cemiyete de sirayet eder. Bu itibarla ilk bakışta ferdin mizacı ile alakalı olarak görülen bir ahlaki unsur, direkt olarak cemiyetle de alakalıdır.³⁰¹ Ahlak fertlerde tek başına müstakil olarak önemli görülmekle beraber asıl olan toplumun ahlak yapısının kuvvetlenmesidir. İslam ahlak felsefesi, bireyseliğin yanı sıra toplumcu bir yapıdadır. Aynı şekilde fütüvvetnameler de kendilerine toplumun tamamını oluşturan insanların ahlak yapısını iyileştirmeyi gaye edinmişlerdir.

Muhteva açısından Ahlak felsefesi teorik ve pratik olarak iki kısma ayrılır. Ahlak ilminde sadece bilmek yeterli değildir, aynı zamanda bilinen şeyi davranış boyutuna da geçirmek gerekmektedir. Ahlak felsefesinin pratik yönü bireysel ve toplumsal yöndür. İslam ahlak filozoflarının ahlak felsefelerinde bireysel ahlak, aile ahlakı ve devlet ahlakı bölümlerinde pratik yönün ağır bastığı görülür. Zikredilen bölümlerde geçen birçok ahlaki ilke muhtevası kısmen farklı olsa da fütüvvetnamelerde yer alır. Bu noktada ameli ahlak ve fütüvvet anlayışının içeriği birbirine benzemektedir.

Burada şu hususu da göz önünde bulundurmakta fayda var. Felsefi bakış açısından Ahlak felsefesi ile fütüvvet anlayışı farklılık göstermektedir. Ahlak felsefesi ve İslam ahlak felsefesi eserleri içerik olarak daha ayrıntılı, sistematik ve bütüncüdür. Fütüvvetnameler ise kendisine özgü olarak sistemsiz, ayrıntıya gitmeden, çoğunlukla tikel hükümlerle tümel yargılar şeklinde ortaya konmaktadır.

Fütüvvetnamelerde gereklilik ifade eden hükümler ortaya konur, sorunlar üzerinde durulur ve İslam'a özgü bir şekilde çözümler bulunmaya çalışılır. Birey, ameli anlamda en güzeli yapma arayışı içerisinde bırakılır, bilgi boyutunda ise arayış

³⁰⁰ Torun, *Türkçe Fütüvvet-Nameler*, s. 423.

³⁰¹ Torun, *Türkçe Fütüvvet-Nameler*, s. 423.

öğrenme değil bilinçlilik üzerinde yoğunlaşır. Ahlak felsefesinde ise hüküm cümlelerini arka arkaya sıralamak yerine, cevabı hür ve irade sahibi kişinin bulması istenir. Aslında ikisinde de arayış düşüncesi vardır ancak mahiyet itibariyle doğu ve batı düşüncesini yansıtırçasına farklılık gösterir.

2.5. TEMEL KAYNAKLAR AÇISINDAN

Fütüvvet anlayışının kaynağının esası büyük ölçüde Kuran ve Sünnete dayanmaktadır. Hz. Muhammed'in hayatının her alanında ahlaklı bir yaşayış söz konusudur ve onun uygulamaları bizlere fütüvvet sahibi kişinin nasıl yaşaması gerektiği konusunda yol gösterir. Kuran ayetlerinde feta kelimesi şu şekillerde geçer: Hz. İbrahim için (21/60), Hz. Musa'nın yol arkadaşı için (18/60, 62), Mısır kadınları Hz. Yusuf için (12/30); Hz. Yusuf'un zindan arkadaşları için (feteyan 12/36); Ashab-ı Keyf için (fitye 18/10, 13); Hz. Yusuf'un emrindeki adamları için (fityan 12/62); mümin cariyeler için (feteyat 4/25, 24/33).³⁰² Ayetlerde geçen kıssaları incelediğimizde bu kişilerin de yaşantıları ahlaki açıdan bizlere birer örnek oluşturduğunu görürüz. Ayrıca bu ayetlerden çıkaracağımız diğer bir sonuç da fütüvvetin kaynağında diğer peygamberlerin hayatlarının yani kıssaların da dikkate değer olduğudur.

Şeyh Eşref b. Ahmed'e göre fütüvvet ehli kişi ahlakın temelini Kuran ve sünnetten alır. Fütüvvet ehlinin aydınlatıcı bir mum veya meşale ile insanlara yol gösteren kimse olduğunu ve ışığı doğru kaynaktan yani kuran ve sünnetten almasını büyük önem arz ettiğini dile getirir. Ona göre insanoğlu ancak Kuran'ın emirlerini ve Hz Peygamber'in sünnetini yerine getirip onun yolunu takip ederek tam bir ahlak sahibi olursa kurtuluşa erebilir. Kuran emirlerini içtenlikle ve ihlasla yerine getirme isteği gönlünde yer etmeyen bir kimsenin ahlakı eksik kalır.³⁰³ Allah'ın emir ve yasaklarıyla hiç amel etmez ise; okuduklarını hayatına uygulamadığı için halk içinde ondan daha şaşkın, daha zavallı ve acınacak halde olan başka bir kimse yoktur.³⁰⁴ Çünkü fütüvvet sahibi kişi ahlakı teoride değil pratikte uygulayandır. Ahlak felsefesinde ise bu durum sadece nazari olarak ele alınıp ve eyleme dökülmemektedir.

³⁰² Akpınar, "Fütüvvet Ruhunun Dini Temelleri", s. 46.

³⁰³ Eşref b. Ahmed, *Fütüvvet-Name*, s. 45-49.

³⁰⁴ Eşref b. Ahmed, *Fütüvvet-Name*, s. 54.

Sonuç olarak Kuran ve sünnetle desteklenen ahlaki ilkeler eyleme geçirildiğinde insanlar birbirine yaklaşır, aralarındaki muhabbet artar.

Sülemi de fütüvvetnamesinde ahlaki ilkelerin temel kaynağını Kuran ve sünnete dayandırmıştır. O, fütüvvet yoluna giren kimsenin hakkın gözetimi, himayesi, idaresi ve koruması altında bulunduğunu, içi zikirle, dışı ibadetle ihya etmek gerektiğini, tövbeye sarılarak, sağlam bir irade ile tövbe ettiği şeye bir daha dönmemeye karar vermek suretiyle tövbeyi güzel yapmayı, tövbeye devam etmeyi ve tövbenin kabul edilmediğinden daima kuşku içinde bulunmayı, kulun her hususta Rabbine başvurmasını, yaratılanlara değil yalnız Allah'a güvenmesini, her işi Allah'a havale etmesini, dışta ve içte takvayı korumayı, Allah'ın yasaklarına saygıyı, iki dünyadan da hiçbir şeyin kişiyi Allah'tan meşgul etmemesini,³⁰⁵ dile getirerek Allah'la her an bir olmayı ifade etmiştir. Bu da kulun her davranışında bir gözetim içinde olduğunu hissederek ahlaki eylemlerini Allah'a dayandırması söz konudur.

Sülemi kuran ve sünnet dışında sahabelerin, mutasavvıfların, tarikat erbabı velilerin³⁰⁶ menkıbelerine yer vermiştir. Menkıbelerde sıklıkla ahlakın insan yaşamının her alanına uygulandığı gösterilmiştir. Dostunla muhabbet ederken, yemek yerken, alışveriş yaparken, yolculuk ederken hatta uyurken bile önemli olduğu vurgulanmıştır.

Radavi'nin fütüvvetnamesinde ahlakın üç kısmı olduğunu söyler: İlki Allah'ın emrini muhafaza etmek. İkincisi Resul'ün sünnetine riayet etmektir. Üçüncüsü ise ehlullah (Allah dostları) ile sohbet etmektir.³⁰⁷

Bu bilgilere göre fütüvvet anlayışının kaynağı Kuran, sünnet, peygamberler ve kıssaları, mutasavvıflar, veliler, tarikat erbaplarının menkıbeleridir.

Ahlak felsefesinin temelinde rasyonellik söz konusudur. Her şey akla dayandırılmaya çalışılır. İyi ve kötü, doğru ve yanlış, faydalı ve zararlı olanın akılla oluşturulacağı öne sürer.

Aristo şöyle der: “Kendisi insan olduğu halde, insanın gayretleri insani olmamalı, kendisi ölümlü olduğu halde, ölümlü canlının çabaları ile yetinmemelidir;

³⁰⁵ Sülemi, *Tasavvufta Fütüvvet*, s. 24-56.

³⁰⁶ Sülemi, *Tasavvufta Fütüvvet*, s. 34.

³⁰⁷ Radavi, *Fütüvvetname-i Tarikat*, s. 61-1b.

fakat insan bütün güçleriyle ahlaklı bir hayat yaşamaya yönelmelidir. İnsan bedence küçük olduğu halde, o, felsefe ile büyük ve akılla şerefli. Akıl, bütün yaratıkların üstünde yer alır. Çünkü akıl, her şeye hükmeden baş cevherdir.³⁰⁸ Aristo'nun bu görüşüne göre ahlak felsefesinin temelinde akli esas aldığı söylenebilir. Bunun yanında Antik-Yunan'ın düşünürlerinden olan Demokritos, Sokrates ve Platon'nun görüşlerinden faydalanmıştır.

İslam Ahlak felsefesinde ise Antik Yunan, Helenistik, İran ve Hind birikimi yanında Kuran, sünnet ve zamanla ortaya çıkan İslami ilimlerin verilerinden faydalanılmıştır. İslam Ahlak felsefesi de fütüvvet anlayışın her ikisi de Kuran ve sünneti kaynak edinme açısından benzerlik gösterir.³⁰⁹

Kaynak açısından fütüvvet anlayışı ile ahlak felsefesi farklılık gösterir. Bu farklılık fütüvvetin kaynak olarak Kuran ve sünneti temel alarak ahlaka ilahi bir boyut kazandırırken, ahlak felsefesinin rasyonelliği, Antik Yunan ve Helenistik filozofların görüşlerini kaynak edip ahlaka beşeri bir boyut kazandırmasından kaynaklanır.

2.6. EĞİTİM ANLAYIŞI AÇISINDAN

Ahilik çok yönlü bir kurumdur. Tarih içerisinde önemli bir eğitim kurumu olarak da varlığını göstermektedir. Ahiler; çocukların, gençlerin ve yetişkinlerin eğitilmesine öncelikle önem vermiş, insanlara eğitim hizmeti götürme konusunda "yaş"ı bir ölçü olarak almayıp,³¹⁰ eğitimin sadece gençlere yönelik değil, her yaştan insanın istifade edebileceği,³¹¹ yani eğitimi beşikten mezara kadar devam eden bir süreç olarak değerlendirmişlerdir. Ahi zaviyelerindeki eğitimin sadece gençlere yönelik olmayıp, her yaştan insanın faydalanabilmesi eğitim anlayışlarında "ruh yaşı"nın dikkate alındığını gösterir. Günümüzde "hayat boyu eğitim" şeklinde tanımlanan eğitim anlayışı yüzyıllar önce ahi birlikleri tarafından uygulanmıştır.³¹²

³⁰⁸ Miskeveyh, *Ahlakî Olgunlaştırma*, s. 153.

³⁰⁹ Sarıtaş, "Ahlak Felsefesi Açısından Fütüvvet Düşüncesine Dair Genel Değerlendirmeler", s. 417.

³¹⁰ Kadir Özköse, "Tasavvufî Öğretiler Bağlamında Ahilikte Şahsiyet Eğitimi", *Ahilik Uluslar Arası Sempozyumu Kalite Merkezli Bir Yaşam Bildiri Kitabı*, 2011, s. 193.

³¹¹ Kılavuz, "Ahilik Kurumunda Din ve Ahlak Eğitimi Anlayışı", s. 621.

³¹² Özköse, "Tasavvufî Öğretiler Bağlamında Ahilikte Şahsiyet Eğitimi", s. 193.

Ahiliğin öğretim metotlarından olan hayat boyu eğitim anlayışında her seviyedeki sosyal kurumların; eğitim vermek üzere teşkilatlanmaları; ekonomik kuruluşların, üretimi artırmaya önem verdikleri kadar, diğer konulardaki öğrenme faaliyetlerine de önem vermeleri, böylece sürekli öğrenen bir “bilgi toplumu” meydana getirmeleri esas alınmıştır. Sadece ekonomik sebeplerle dahi böyle bir eğitim anlayışının ne kadar gerekli olduğunu bugün çok iyi anlaşılmaktadır. Çünkü bir insanın sadece gençlik çağında öğrendiği bilgi ve becerilerle mesleğini hayatının sonuna kadar devam ettirmesi mümkün değildir. Teknoloji o kadar hızlı değişiyor ki; zamanın ilerlemesiyle bazı meslek alanlarında, bir yıl önceki bilgi yetersiz hale gelebiliyor. Bu hıza uyuyabilmek için ülkelerin öğrenme faaliyetlerini hayatları boyunca devam ettirmeleri gerekmektedir.³¹³

İşte ahilik eğitimi hayat boyu devam ettiğini kabul etmek suretiyle yüzyıllar ötesine ışık tutmuştur, ahi zaviyelerinde kırk yaşın üstündeki insanlara da okuma-yazma öğretilmiştir. Hatta bunlar arasında divan yazacak kadar olgunluğa ulaşanlar dahi vardır, ahi birlikleri üyelerini öğrenci ve eğitici olarak sürekli bir eğitim ortamında tutmuştur.³¹⁴

Ahi zaviyeleri ahlak eğitimi üzerine yoğunlaşmaktadırlar. Başlıca dayanağı İslam ahlak felsefesi ilkeleri olan bu prensipler geçmişten gelen, kültürel olarak kabul görmüş medeniyetimizin gelişimiyle filizlenen yazılı olmayan ilkelerden de etkilenmiştir.³¹⁵ Bu mekânlarda öğretilmeye çalışılan ahlak kuralları daha sonra da tüm toplumun ortak değerleri olarak hayata geçirilmeye gayret edilmiştir.³¹⁶

Ahi zaviyelerinde verilen eğitimde insan bir bütün olarak ele alınmış, ona yalnız dini, ahlaki ve içtimai bilgiler değil, aynı zamanda mesleki bilgileri de verilmiştir. İş başında yapılan eğitimin, iş dışında yapılan eğitimle her açıdan bütünleşmesi sağlanmıştır.³¹⁷

Edinilen bilgi birikiminin sanat alanlarında uygulanması ve toplumun ilim ve sanat imkânlarından faydalandırılması, ahiliğin kuruluş amaçlarından birisidir. İş ve sanat alanında ilimden faydalanma ve ilmi işe dönüştürme fikri, ahiliğin temel ilkesi

³¹³ Ekinci, *Ahilik*, s. 248-249.

³¹⁴ Ekinci, *Ahilik*, s. 249.

³¹⁵ Pala, “Türk Kültür Tarihinin Bir Kaynağı Olarak Burgazi Fütüvvetnamesi”, s. 188.

³¹⁶ Kılavuz, “Ahilik Kurumunda Din ve Ahlak Eğitimi Anlayışı”, s. 621.

³¹⁷ Özköse, “Tasavvufi Öğretiler Bağlamında Ahilikte Şahsiyet Eğitimi”, s. 196.

olmuştur.³¹⁸ İlimsiz bir toplum cehalet içerisindeki bir toplumdur. Bu cehalet örtüsünü yırtmak da ancak toplumun her kesiminin eğitimi ile mümkündür. Yönetenden yönetilene, esnafından sultanına kadar her yaşta ve her konumda insanlar eğitilmelidir. Bu eğitim de tek başına yeterli olmayıp edinilen bilgiler hayatın her alanında kullanılabilir ve istifade edilebilir olmalıdır. Bu sebeple ahiliğin temel eğitim amacı bilgiyi gündelik hayatta kullanılabilir kılmaktır.

Ahi zaviyelerindeki eğitim İslam'ın temel kaynağı olan Kuran ve Sünnet temellidir. Genel anlamda eğitimde Kur'an bilgisi, hadis ve tasavvufun yanı sıra İslam büyüklerinin hayatlarından örnekler verilmektedir.³¹⁹ Ayrıca teşkilata yeni giren gençlere okuma yazma, Türkçe, Farsça ve Arapça dillerinin öğretimi, güzel yazı yazma dersleri, musiki eğitimi, matematik ile toplum içerisinde yaşama kuralları, sosyal kurallar ve davranış kurallarını kapsayan bilgiler öğretilirdi.³²⁰

Zaviyelerde Ahi Evren'in kitapları yanında Ahiliğin Ahlak Nizamnamesi olarak bilinen Fütüvvetnameler de okutulurdu. Fütüvvetnameler ahiliğin adap, töre ve kaidelerini didaktik bir yöntemle açıklayan, İslam tasavvufunun geliştirdiği Kur'an ve Hadislere dayanan güzel ahlak ve ideal insan tipini belirleyen birincil kaynaklardır.³²¹

Ahilik kurumu Sülemi'nin fütüvvetnamesinde geçen "Allah halka ilmi mübah kıldı, velilerine marifeti, sufilerine mükâşefeyi, sevdiklerine de müşahedeyi ihsan etti. Ve bütün yaratıklarından gizlendi. İnsanlar ne zaman ki bildiklerini zannederlerse şaşarlar; kendilerine perdelerin açıldığını sandıkları zaman kör olurlar. O yüce Allah'ı tesbih ederim ki işi pek acayıptır, O'nun işinden daha acayip bir şey yoktur."³²² ifadesi ile ilim öğrenmenin tasavvufi boyutlarına dikkat çekmektedir. Bu husus aynı zamanda ahilik teşkilatı içerisinde yer alan kişilerin eğitim metodunu ahlaki açıdan temellendirmeye ve teşkilat içerisindeki eğitim anlayışını bu minvalde düzenlemeleri için insanlara yol gösterici olması açısından önemlidir.

Ahi zaviyelerindeki ahlak ve meslek eğitimi, belli usul ve adab kuralları çerçevesinde verilirdi. Muhatapların öğrenim seviyelerine ve yaşlarına göre bilgi aktarılırdı. Muhatabın seviyesi artarak olgunlaşması ilerledikçe verilen bilgi düzeyleri

³¹⁸ Özköse, "Tasavvufi Öğretiler Bağlamında Ahilikte Şahsiyet Eğitimi", s. 197.

³¹⁹ Pala, "Türk Kültür Tarihinin Bir Kaynağı Olarak Burgazi Fütüvvetnamesi", s. 188.

³²⁰ Kılavuz, "Ahilik Kurumunda Din ve Ahlak Eğitimi Anlayışı", s. 621.

³²¹ Kılavuz, "Ahilik Kurumunda Din ve Ahlak Eğitimi Anlayışı", s. 621.

³²² Sülemi, *Tasavvufta Fütüvvet*, s. 47.

de tedrici olarak artardı.³²³ Ahilik; eğitimi, hayat boyu süregelen bir faaliyet olarak görmüş ve mesleki eğitim ile genel eğitimi birbirini tamamlayan unsurlar olarak ele almış ve uygulamıştır.³²⁴

Eğitimin adab kısmında; yemek, içmek, su vermek, hizmet etmek, söz söylemek, elbise giymek, evden çıkmak, yolda, pazarda yürümek, bir şey satın almak, eve bir şey getirmek, eve girmek, oturmak, konukluğa çağırmak, konuk olmak, beyler katına varmak, hastanın halini, hatırını sormak, yasa gitmek, mezarlığa varmak, gezintiye gitmek, su dökmek, hamamda yıkanmak, hamamda hizmet etmek, hatta yatmak, kalkmak edepleri anlatılmaktadır.³²⁵ İnsanların hayatlarını adap kuralları üzerine oturtmadıkları, yaşamlarını bu doğrultuda şekillendirmedikleri sürece ne ahilik teşkilatı İslam ahlak kurallarını tam olarak eğitimde bir yöntem olarak benimsemiş olur ne de eğitime tabi tutulan kişiler yetiştirilmek istenen insan modeli ile benzerlik gösterebilirlerdi.

Ahilikte, meslek eğitimi ile ahlak eğitimi bir bütünlük içerisinde ele alınarak uygulanırdı. Bir başka ifade ile ahlak ve mesleki eğitimi birlikte verilirdi. Ahlak ve adap eğitimi, ahi birliklerinin tesis ettikleri ahi zaviyelerinde, mesleki eğitimde atölye ve dükkân gibi işyerlerinde öğretilirdi.³²⁶

Her kurumda ve teşkilatta olduğu gibi Ahilik teşkilatı da bünyesinde barındırdığı insanların sanatsal kabiliyetlerini ve yeteneklerini göz önünde bulundurmuş, gelecek nesillere aktarılacak üzere sanat ve sanatsal faaliyetlerin öğretilmesine önem vermiştir. Sanatın çeşitli dalları vardır. İnsanların yeteneklerine göre mesleğini bulup o konuda uzmanlaşması gerekir. Ahilikte bir mesleği eleman alırken veya yetiştirirken önce o kimse teste tabi tutulurdu. Çocuğun istidadı ve istekleri de dikkate alınarak seçim yapılırdı. Huy ve kabiliyetleri denenir, zekâ derecesi hakkında bilgi sahibi olunur ve çocuğun hangi mesleğe daha yatkın olacağı değerlendirirdi. Böylece çocuk için en uygun meslek seçimi yapılırdı.³²⁷

Gençlerin yeteneklerini sürekli geliştirmek için, güzel yazma, musiki dersleri, davranış kaideleri, askeri bilgi ve spor eğitimi dersleri konulmuştu. Zaviyelerde eski

³²³ Özköse, “Tasavvufi Öğretiler Bağlamında Ahilikte Şahsiyet Eğitimi”, s. 193.

³²⁴ Ekinci, *Ahilik*, s. 247.

³²⁵ Gölpınarlı, Burgazi ve Fütüvvetnamesi, s. 87.

³²⁶ Ekinci, *Ahilik*, s. 255.

³²⁷ Ekinci, *Ahilik*, s. 254.

Türk destanları, Kutadgu Bilig ve Ahi Evran'ın kitapları ve diğer fütüvvetnameler okutulurdu. Fütüvvetnameler bir bakıma İslam tasavvufunun geliştirdiği Kur'an ve hadislere dayanan güzel ahlak ve ideal insan modelini belirleyen kitaplardı. Bu eserler yalnız gençlerin değil toplumun tamamının uyması istenilen ahlaki kuralları içerirdi.³²⁸

Ahilik sisteminde gençlere ahlak ve sanat eğitimi birlikte veriliyordu. Ahlaka ait usul ve erkân kaideleri eğitim müfredatına göre düzenlenirdi. Gençlere yaşlarına ve öğrenim sürelerine göre verilecek bilgiler de önceden programlanmıştı. Zamanı gelmedikçe ne sanata ne de ahlaki kaideler ait bilgiler verildi. Ancak öğrenci olgunlaştıkça ve sanattaki yetenekleri arttıkça, bilgiler belirlenen ölçülerde artırılırdı.³²⁹

Eğitimin iş başında ve iş dışında olmak üzere iki ayrı yerde verilmesine karşın, her ikisi de birbirlerini tamamlar mahiyetteydi.³³⁰ Nitekim eğitimin yalnızca ameli boyutunu değil ahlaki boyutunu da göz önünde bulunduran ve kendisi de bu usullerle yetişmiş olan hocalar derslerinde eğitimi bir bütün olarak görmüş, bunun neticesinde de iş dışında aldıkları eğitimi iş başında uygulayabilecek kabiliyette öğrenciler yetiştirmişlerdir.

Ahilikteki benimsenen eğitim sistemi, bireyin bütün yönlerini olumlu yönde geliştirmeyi hedeflemektedir. Bireyin zihinsel gelişimi yanında sosyal, ruhsal, davranışsal ve bedensel yönlerden de gelişimini sağlamaktadır. Bireyin kişiliğinin bütünlük sağlamasını ve dengeli bir yapıya bürünmesini öncelemektedir. Bu çerçevede bireyin beden eğitimi görmesini ve silah kullanımının eğitimi de almaktaydı.³³¹ Kendisi de iyi bir güreşçi olan peygamber efendimizin (s.a.v.) Müslümanın beden eğitimine önem verdiğinin bilince olan ahilik teşkilatı yetiştirdiği insanların ahlaki gelişiminin yanında Platoncu gelenekte de olduğu gibi, bedeni gelişimine de büyük önem vermiştir. Bu kapsamda; okçuluk, güreş gibi sporlar da eğitimin bir parçası haline getirilmiştir.

Tamamen bir Türk Kurumu olduğunda şüphe olmayan ahilik, gençleri, yamaklık ve çıraklıktan ele alarak önce atölyelerde, tezgâh başında mesleki beceri ve

³²⁸ Ekinci, *Ahilik*, s. 255-256.

³²⁹ Ekinci, *Ahilik*, s. 259.

³³⁰ Özköse, "Tasavvufi Öğretiler Bağlamında Ahilikte Şahsiyet Eğitimi", s. 196.

³³¹ Özköse, "Tasavvufi Öğretiler Bağlamında Ahilikte Şahsiyet Eğitimi", s. 198.

yetenek ve ahlaki meziyetlerle donatıp zaviyelerde, askeri eğitim ile birlikte, toplumun her sınıf içinde her türlü davranışta, muamelede, falso yapmayacak, takdir ile karşılanacak terbiye ve olgunlukta yetiştirirlerdi.³³²

Bunlar için bir pir, yol ata, yol kardeşi tutma, belli sürelerle ve mesleğin belli kademelerinden geçme yoluyla gence sanat becerisi, ahlak ve terbiye öğretilir. Üstatlık (usta) derecesi elde edilip özgür olarak dükkân tezgâh sahibi olduğunda kazanılan paranın hilesiz hud'asız, alın teriyle ve helalinden kazanılması gerektiği benimsetilir. Sanatkâr her şeyden önce tuttuğu sanatın pirinin yani ilk başlatanın bir peygamber veya ulu bir kişi olduğu inancındadır.³³³

Ahilik yemini de ahiliğin önemli ritüellerinden biridir. Bir ibadet havası içinde gerçekleşen yemine Allah'ın adıyla başlanır: Bir ahi bu yemini etmekle kalmaz yeminin eğitimini de alır. O yeminde bahsi geçen her bir kelime her bir cümle kahraman ahimize çok büyük sorumluluk yüklemektedir. O yeminin şartlarını yerine getirmek herkesin harcı değildir, babayiğitlik ister yani ahi olmak o kadar kolay değildir. Ahilik yeminine baktığımız zaman burada verilen sözlerin kaynaklarının Kur'an ve Sünnete dayandığını, her birinin İslam ahlak esaslarının ana başlıkları olduğunu görebiliriz.³³⁴

Bir sivil toplum kuruluşu diyebileceğimiz ahilik teşkilatı, kendine özgü eğitim metoduyla Türk insanının iyi bir Müslüman ve üretici bir Müslüman olmasını sağlamıştır. Mesleğin geleceği açısından çırakların yetiştirilmesine de çok büyük önem verilmiştir. Yalnızca erkeklerin değil kadınların da kadınların da ha ya ta katılmalarında eğitim görmelerinde öncü olmuşlardır.³³⁵

Fütüvvet İslami ilim alanlarından içerik olarak tasavvuf ve tarikatlara girmektedir. Bu sebeple tarikatlarda var olan şeyh- mürit ilişkisinin bir benzeri ahilik için de geçerlidir. Burgazi'ye göre her Müslümanın bir şeyhi olması gerektir. Şeyhi olmayan, şeytana mürittir. Yiğit, ahi ve şeyh, üçü birdir. Yiğitlik, Fütüvvet yoluna girmek, ahilik yol yürümektir, şeyhlikse varılacak yere varmaktır.³³⁶

³³² Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s. 176.

³³³ Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s. 177.

³³⁴ Ayhün, "Anadolu'ya Müslüman Türk Mayası: Âhilik Teşkilatı", s. 91-92.

³³⁵ Ayhün, "Anadolu'ya Müslüman Türk Mayası: Âhilik Teşkilatı", s. 95.

³³⁶ Gölpınarlı, *Burgazi ve Fütüvvetnamesi*, s. 85.

Ahi her zaman eğitim içinde olmalıdır. Ahinin canı gönülden şeyhine kul olması gerekir, her sözünü dinlemeli, izinsiz hiçbir şey yapmamalı, şeyhinden korkmalı ve utanmalı, hizmet etmeli, sabırlı olmalı, yüz çevirmemeli, çünkü şeyhin yüz çeviren hakka yüz çevirmiş demektir. Ahi bütün şeyhleri sevmeli fakat tek bir şeyhi olmalı, birinden diğerine dönmek yoktur.³³⁷

Ahilik teşkilatında zaviyelerde verilen dersler alanında yetkili kişilerce verilirdi.³³⁸ Zaviyeler, Selçuklu Devleti zamanında kurulmaya başlanan ve Osmanlı döneminde de yapımı süren, yolculara ve misafirlere karşılıksız yiyecek, içecek ve yatacak yer temin eden “konuk evleri”ydi. Ahi zaviyelerinde konuk ağırlama hizmetleri yapıldığı gibi, gençlere yönelik eğitim hizmetleri de verilirdi. İşyerinde işi biten genç çıraklar, meslek eğitiminden sonra dini ve ahlaki eğitimi bu zaviyelerde görürdü. Diğer tarikat erbabının şeyhleri gibi ahiler de birer zaviyenin reisidirler. Ahi zaviyesi, fütüvvet erbabının bir kulübü, bir toplantı yeri olduğu gibi garipler de zaviyede konaklandığından aynı zamanda bir misafirhane mahiyetindedir. Mesleğin iktisadi hüviyeti bakımından zaviye, lonca merkezi vazifesini de görmektedir. Ayrıca fütüvvet erbabının Seyfi kolu düşünülürse ahi zaviyesi, bir spor kulübü karakterini de taşır.³³⁹ İbni Batuta’nın anlattığına göre büyük yerleşim bölgelerinde birden çok Ahi zaviyesi bulunabiliyordu. Ahi zaviyelerinin işlemesine katılanlar, sanat ve meslek için atölyeler ve tezgâhlarda yetiştirildiği gibi bilgi, ahlak, yönetim ve davranış bakımından eğitiliyordu.³⁴⁰ Zaviyelerin, Osmanlı Devleti’nin kuruluş sürecinden itibaren yolcuların ihtiyaçlarının karşılanması, iskân, ziraat ve güvenliğin temini gibi konularda etkin rol oynadığını söylemiştik. Bu işlevin gerçekleşmesi ise devlet adamları ile yardımseverlerin bu kurumlara tahsis ettikleri vakıflar sayesinde olmuştur. Çeşitli tasavvufi akımlara da ev sahipliği yapan bu kurumlar halkın dini ve ahlaki eğitimine de katkı sağlamışlardır. Osmanlı tarihi boyunca Eskişehir ve çevresinde kurulan zaviyeler de benzer faaliyetler yürüterek hem devletin, hem de bölgenin kalkınmasına büyük katkı sağlamışlardır. Zaviye görevlilerinin atanması ile gelir giderlerinin takibi konusunda devlet etkin rol oynamış, zaviyelerin yönetimine

³³⁷ Gölpınarlı, Burgazi ve Fütüvvetnamesi, s. 127-32b.

³³⁸ Özköse, “Tasavvufi Öğretiler Bağlamında Ahilikte Şahsiyet Eğitimi”, s. 196.

³³⁹ Gölpınarlı, “İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları”, s. 6-7.

³⁴⁰ Çağatay, *Ahilik Nedir*, s. 42.

ve sahip olduğu mülklere dışarıdan müdahale edildiği durumlarda bu girişimler engellenmiştir.³⁴¹

Yani zaviyeler toplum içerisindeki yeri açısından sadece yatıp dinlenen bir yer olmaktan ziyade eğitim öğretim faaliyetlerinin de sürdürüldüğü bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁴²

Ahilik içerisinde çocuk ve gençleri ilk terbiyeyi veren kişilere “Muallim Ahi” veya “Emir” denirdi. Ahi zaviyelerinde çocuk ve gençlere eğitim veren muallimler yanında, iş sahibi üstatlar, müderrisler, kadılar, hatipler ve yüksek devlet adamları gibi şehrin ileri gelenleri tarafından düzenli olarak dersler de verilirdi. Ahi zaviyelerinde verilen eğitim sadece gençlere yönelik olmayıp her yaştan insanların istifade edebileceği özellikteydi. Bu mekânlarda öğretilen ahlak kuralları, daha sonra da tüm toplumun ortak değerleri olarak hayata geçiriliyordu.³⁴³ Çünkü asıl amaç belirli bir kesime yönelik bir eğitim modeli oluşturmaktan ziyade toplumun her kesiminden insanların istifade edebileceği ve burada elde ettikleri bilgileri hayatlarının her alanında kullanabilecekleri bir ortam oluşturmaktır. Bunun neticesinde de Ahi teşkilatlarında eğitim alan gençler, öğrendiği mesleki, dini ve ahlaki kuralları tatbik ederek toplum içinde örnek şahsiyet olmuşlardır. Ayrıca bu tür bir eğitim sonucunda yetişen esnaf, dini ve ahlaki esasların eğitim öğretim yoluyla halka benimsetilip yaşatılmasına da katkı sağlamıştır.³⁴⁴

Eğitimin verildiği yerlerden biri de işyerleridir. İşyerinde sadece mesleki bilgiler değil, dini ve ahlaki eğitim de verilirdi. Öğretmen ahi, öğrenmesi için yanına verilen çırağa, mesleki bilgilerin yanı sıra, namaz, oruç gibi İslam'ın şartlarını öğretir, ahi, ahlak kurallarını kapsayan fütüvvetnamelerin belirttiği insanlık yöntemlerini de pratik olarak belirtildi. Ayrıca usta, o sanat dalında ki manevi liderleri, meşhur şahsiyetleri ve onların hayat hikâyelerini zaman zaman çocuğa aktararak, onun bu meslek grubunun bir üyesi olmasına yardımcı olurdu. Bu açıdan işe başlarken mesleğin pirinin saygıyla anılması, uyulması gereken kuralların başında gelirdi.

³⁴¹ Mehmet Topal-Kamil Çolak, “Eskişehir Zaviyelerine Dair Tespitler”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, S. 9, 2015, s. 67-68.

³⁴² Kösal, *Ahi Evran ve Ahilik*, s. 85-86.

³⁴³ Kösal, *Ahi Evran ve Ahilik*, s. 86.

³⁴⁴ Kösal, *Ahi Evran ve Ahilik*, s. 85.

Böylece manevi bir alanın denetimi ve himayesinde ekonomik hayat, ahilik çerçevesinde düzen altına alınmış olurdu.³⁴⁵

Ahi birliklerinin kendi gayelerine ve yukarıda kısaca açıklanan İslam eğitiminin prensiplerine uygun olarak kurdukları ve geliştirdikleri eğitim sisteminin karakteristik özelliklerini şöylece sıralamak mümkündür: Bu eğitim sisteminde; 1.İnsan bir bütün olarak ele alınmış; mesleki, dini, ahlaki ve içtimai bilgiler bir bütünlük içerisinde verilmiştir. 2.İş başında yapılan pratik eğitimin, iş dışında yapılan eğitim ile bütünleşmesini sağlanmıştır. 3.Eğitim belli bir noktada tamamlanan değil ömür boyu süren bir faaliyet olarak ele alınmıştır. 4.Köylere kadar varan bir teşkilat kurulmuştur. 5.Sistem ahilik prensiplerine uymayı kabul eden herkese açıktır. 6.Derslerin yetkili kişiler tarafından verilmesi esastır. 7.Eğitimden herkes ücretsiz olarak faydalanır.³⁴⁶

Fütüvvet ehlinde her öğrencinin bir mesleği öğrenmek için bir üstada bağlanması gerekirdi. Fütüvvetnamelerde üstada bağlanmanın gerekliliği “Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır.” sözüyle delillendirilirdi.³⁴⁷

Fütüvvet yoluna girmiş olan kişinin, ahisine, şeyhine kul olması, onun her sözünü kabul etmesi, ondan izin almadan hiç bir işte bulunmaması, hatta yanındayken tükürmemesi, sümkürmemesi, ahisini, Kâbe gibi tavaf etmesi, sabırlı olması, ahisinden dönmemesi lazımdır.³⁴⁸ Fütüvvet yoluna girmiş olan kişi, ahisinden, şeyhinden dönemez. Her ahiyi, her şeyhi sever, fakat kendi ahisinden, kendi şeyhinden edep, erkân öğrenir. Ahi, ona hizmet, edep, erkân öğretir, şeyhe ulaştırır, şeyh de onu, Tanrıya vasıl eder.³⁴⁹ Eğitici şeyhe bu kadar güven, toplum içerisindeki algıdan ziyade şeyhin ehil olmasıyla da ilgilidir.

Sülemi fütüvvetnamesinde ahisine olan şefkati ve bağlılığı şu şekilde ifade etmiştir: “Onları gördüğüm zaman bütün uzuvlarım göz olup da onları görmüyor diye onları kendi gözümden kıskanırım. Kulağım onların sözlerini işittiği zaman bütün vücudum kulak olup da onları işitmiyor diye onları kulağımdan kıskanırım.”³⁵⁰

³⁴⁵ Kösal, *Ahi Evran ve Ahilik*, s. 87-88.

³⁴⁶ Ekinci, *Ahilik*, s. 149-150.

³⁴⁷ Kösal, *Ahi Evran ve Ahilik*, s. 87.

³⁴⁸ Gölpınarlı, Burgazi ve Fütüvvetnamesi, s. 86-87.

³⁴⁹ Gölpınarlı, Burgazi ve Fütüvvetnamesi, s. 87.

³⁵⁰ Sülemi, *Tasavvufu Fütüvvet*, s. 71-72.

Sülemi'nin bu sözünden ahilik içerisindeki öğretici-öğrenen arasındaki ilişkinin samimiyetini ve bağlılığını görmekteyiz.

Fütüvvetnamede şeyhin niteliklerinden söz edilirken kamil olması, cömert olması, kapısının herkese açık olması, tatlı dilli olması, Allah'ın yarattıklarına merhametli olması ve kendisi için ne istemişse halk içinde aynı şeyi istemesi, dili ile halkı incitmemesi, elinden kimsenin incinmemesi, güzel ahlakıyla bilinmesi, kötü ahlaktan kaçınması, şer'i işlerde zahit olması ve şer'i işlere muhalif olan konularla ilgilenmemesi, âlim değilse bile ulemayı sevenlerden olması ve ilme talip olması gibi hasletler sıralanır. Bunlar içinde ilme ayrı bir yer verilir. Çünkü ilim ibadetler ve ona sahip olan hakkı batıldan ayırt eder; hayır ve şerri faydalı ve zararlı olanı bilir. İlimden kast edilenin de hilm ve lütuf, tevazu ve güzel ahlak olduğu ifade edilir. Kovulmuş şeytan ilmine mağrur olup tevazu etmediği için reddedilmiştir. Bu sebeple şeyh konumundaki kişinin halka karşı tevazu etmesi oldukça gerekli bir husustur.³⁵¹

Şeyh olmanın gerekleri: halka karşı inşafı olmalı, daima nefesine kahr eylemeli, salihlerin hizmetinde olmalı, eli altında olanlara merhametli olmalı, halka hayır ile nasihat etmeli, haline göre fakire karşı cömert olmalı, âlimlere karşı alçak gönüllü olmalı, düşmanına güzel ahlakla karşılık vermeli, cahilin yanında söylememeli aslında bir şey bilmez gibi davranmalı.³⁵²

Şeyhe lazım olan şudur ki şeriata amel olsun, tarikatta kâmil olsun, eli açık olsun, kapısı açık olsun, dilli tatlı olsun, Allah'ın yarattıklarına merhametli olsun ve kendisine ne dilerse halka da onu dilesin. Dili ile halkı incitmesin, elimden kimse incinmesin, güzel ahlakı ile bilinsin, kötü ahlaktan kaçınsın, hem de fâsık olmasın, şehri işlerde zahit olsun ve şer'i işlere muhalif olan konularla ilgilenmesin, tarikata elzem olmasın ve şeriatta suçlu olmasın. Eğer âlim olmazsa ulemaya sevenlerden olsun ve ilme talip olsun.³⁵³

Radavi Fütüvvetname-i Tarikat isimli eserinde ders veren şeyhlerin özelliklerini anlatırken şu hususlara dikkat çekmiştir. Bir kimse şeyh olsa mahfilde edep ile otursun ve edeple konuşsun. Ne zaman mahfilde otursa halk önünde keder verici söz söylemesin. Öyle bir duruma olduğunda mendiline tükürsün. Kakhaha ile

³⁵¹ Radavi, *Fütüvvetname-i Tarikat*, s. 31-35a.

³⁵² Radavi, *Fütüvvetname-i Tarikat*, s. 65-2b.

³⁵³ Radavi, *Fütüvvetname-i Tarikat*, s. 195-35a.

gölmesin, muhalif kelam etmesin, tarikata zıt bir şeydir. Organlarını muhalif hareketlerden korusun, her rast geldiği kişiye selam versin, büyüklere izzet etsin, küçüklere karşı merhametli olsun ve tüm halka tatlı dili ile konuşsun.³⁵⁴

Burgazi ‘İlmin iyi olanı edeb ve erkândır. Edep olmadan yola çıkılmaz. Şeyhin yanına aşk ile gelinmediğinde sıradan kişi kabul olunmaz.’³⁵⁵ Diyerek öğretici-öğrenen arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiği hususunu açıklamaktadır.

Eğitim konusunda bir diğer husus da babanın oğluna üstat olamayacağı gerçeğidir. Baba evladını aynı iş kolunda çalışıyor olsa bile bir başkasının yanına vermek zorundadır. Babanın oğula üstat olmamasındaki mantık, sanatın ve bekası bakımından oldukça zaruridir. Zira baba sanatta ne kadar kâmil olsa, evladına sevgi, merhamet vb. babalık hisleri ile yeteri kadar nüfus edemez, hatta sanat açısından bu hislerle bir takım tavizler verebilir. Bu ise sanata ihanettir. Günümüze gelene kadar birçok unsuru çözülmesine rağmen bu ilke sürdürülmüştür.³⁵⁶

Ahiler, düzenli eğitimle desteklenen bireyin, kendi gelişimine ve dolayısıyla toplumsal gelişime ve üretime daha fazla katkıda bulunabileceği gerçeğinin farkına varmışlardır.³⁵⁷ Burgazi fütüvvetnamesinde eğitimde mutlak bir disiplinin hâkim olması gerektiği kaydediliyor. Baba-oğul sevgisi yüzünden bu mutlak disiplinin bozulabileceği düşünülerek babanın, oğluna şeyh ve ahi olamayacağı da kaydediliyor.³⁵⁸ Yine bu fütüvvetnamede Ahinin bilgi sahibi olması, bilginleri sevmesi, beylerin, uluların kapısına gitmemesi, aksine, padişahın bile onun ayağına gelmesi gerektir.³⁵⁹ Zira bu eğitimlerin nihai amacı iyi bir insan yetiştirmenin yanında iyi bir gönül erbabı da yetiştirmek olduğundan, bilgi ve birikim arttıkça tevazu ve alçak gönüllülüğünde aynı oranda artması başlıca eğitim prensiplerindendir.

Ahilikte ustanın öğrencisine dini ve ahlaki değerleri öğretmesinde - fikirlerin, sembollerin ve doktrinal önerilerin tartışma yoluyla öğrenilmesinden ziyade- ilişkilere dayalı bir öğrenme anlayışının varlığına tanık oluyoruz. Bu tür öğrenme şeklinde öğrencilerin bir grup içinde olmalarıyla şekillenen sosyal çevre, ders konularının

³⁵⁴ Radavi, *Fütüvvetname-i Tarikat*, s. 199-36a.

³⁵⁵ Gölpınarlı, Burgazi ve Fütüvvetnamesi, s. 114-8a.

³⁵⁶ Torun, a.g.e., 1998, s.117.

³⁵⁷ Kılavuz, “Ahilik Kurumunda Din ve Ahlak Eğitimi Anlayışı”, s. 616.

³⁵⁸ Gölpınarlı, Burgazi ve Fütüvvetnamesi, s. 92.

³⁵⁹ Gölpınarlı, Burgazi ve Fütüvvetnamesi, s. 86.

öğrenilmesiyle meydana getirilen etkiden daha olumlu tesirler meydana getirebiliyordu. Böylece dini ve ahlaki değerler öğrenciyle birlikte ilişki içinde bulunmak suretiyle gerçekleştiriliyordu. Bu açıdan ilişkilere dayalı olarak öğrenilen bilgiler ve tecrübeler, bir konunun içeriğinin zihinde tutulmasıyla öğrenilen bilgilerden daha kalıcı olabiliyordu.³⁶⁰ İslam Ahlak Felsefesinde eğitimlerin ve öğrenmelerin bu denli sistematik ve hayata geçirilebilir olmamasına rağmen Fütüvvet ve Ahilik geleneğinde olumlu ve sürdürülebilir bir şekilde devam etmesi normal bir durumdur. Zira öğrenmeyi gerçekleştiren uzuvlar ne kadar fazla ise öğrenme o kadar kalıcı ve devamlı hale gelmektedir. Öğrenmenin sosyal ortamlarda ve yeri geldiğinde kendiliğinden gerçekleşmesi bu hususu bizim için yeterince anlaşılır kılmaktadır.

İnsan eğitiminin önemini kavrayan ahiler; ferdin ahlaki, dini ve mesleki bilgi ve becerilerini artırarak bireyi bu yönde yetiştirmeyi amaç edinmişlerdir. Onlar dünya ve ahirette mutlu olacak insan yetiştirmeye ve bireyleri bu noktaya ulaştıracak nitelikleri kazandırmaya çalışarak insanın mükemmelleşmesini eğitimin amaçlarından birisi haline getirmişlerdir.³⁶¹ Eğitilebilir durumda olan her bireye eğitim hizmetlerinin götürülmesi gerektiğine inanmışlardır. Bu açıdan ahiler kötü davranışlar ortaya koyan insanların da eğitilebileceğine inanan iyimser bir eğitim anlayışına sahip olmuşlardır.³⁶²

Türk milletinin oluşturduğu önemli kurumlardan biri olan Ahilik de geçmişte pek çok kültürel ve ahlaki değerün üretilmesine katkı sağlamıştır. Ahilik, bir meslek kurumu olması dolayısıyla ekonomik alanda değer oluşturan bir kurum olmasının yanında, bir eğitim kurumu olmasından dolayı da milli, manevi, ahlaki, sosyal ve eğitimle ilgili değerler de ortaya koymuştur.³⁶³ Ahiliğin uzun yıllar etkin bir kurum olarak hayatiyetini devam ettirmesinde eğitim politikasının önemli bir rolü vardır.³⁶⁴

Ahiler, hiyerarşik sistemleri içinde okul dışı eğitim ile okul içi eğitimi birbirinin tamamlayıcısı olarak görmüşler, böylece üretim faaliyetlerinin hizmet içi meslek eğitimi ile bütünleşmesini sağlayarak uygulamalı bir eğitim vermiş, diğer

³⁶⁰ Kılavuz, “Ahilik Kurumunda Din ve Ahlak Eğitimi Anlayışı”, s. 624.

³⁶¹ Kılavuz, “Ahilik Kurumunda Din ve Ahlak Eğitimi Anlayışı”, s. 616.

³⁶² Kılavuz, “Ahilik Kurumunda Din ve Ahlak Eğitimi Anlayışı”, s. 618.

³⁶³ H. Ömer Özden, “Türk Kültüründe Bir Değerler Eğitim Kurumu Olarak Ahilik”, *Uluslararası Sempozyum İnsani Değerlerin Yeniden İnşası Tebliğler*, C. III, 2015, s. 121.

³⁶⁴ Kılavuz, “Ahilik Kurumunda Din ve Ahlak Eğitimi Anlayışı”, s. 616.

tarafından da mensuplarını güçlü iç disiplin ve sosyal baskı sistemi ile kontrol altına almışlardır.³⁶⁵

Öğrenme ihtimali olmasına karşın öğrenmeyen, bunu umursamayanlar da ceza çekerler. Çünkü bir şeyler öğrenebilirlerdi.³⁶⁶ Düşüncesine sahip olmuşlar ve 'ilim her Müslümana farzdır' hadisinden hareketle öğrenme mesuliyetini kişilerin kendilerine yüklemişlerdir.

Öğretecek bir şeyleri bulunan herkesten eğitici olarak faydalanmak ve her fırsatta eğitim, yaptırmak, bu kurumun önemli bir özelliğidir. Eğitim sadece kişiyi geliştiren bir faaliyet olarak değil; aynı zamanda onu işyerine, büyüklerine ve topluma saygı duyup gönülden bağlanmasını sağlayan bir araç olarak da görülmekteydi.³⁶⁷

Ahilik, yüzyıllarca önce insanı bir bütün olarak ele almış sadece genel ve mesleki eğitimini değil, serbest zamanlarını değerlendirme faaliyetlerini de organize etmiştir. Yaren sohbetleri, mesleki toplantılar bütünleşmenin örnekleridir. Ahilik ekonomik, sosyal ve kültürel hayatı bir bütün olarak ele alıp insanları her yönüyle bunlara uyum sağlayacak şekilde yetiştirdiğinden; dış verimliliği son derece yüksek bir eğitim gerçekleştirmiştir.³⁶⁸ Sosyal hayatın şekillenmesine katkı sağlayıcı bir eğitim modeli benimsenmiş ve mekânlara bağlı kalmaksızın hayatın her anını eğitim zamanı, bulundukları yerleri de eğitim yuvası olarak görerek hayatlarında sosyal öğrenmelere ziyadesiyle yer vermişlerdir.

Ahilikte eğitim programlarının mesleki, ahlaki ve dini bilgileri içermesi dinin ve hayatın bütüncül bir bakış açısıyla ele alındığını ortaya koymaktadır. Ahilerin eğitimi bu biçimde ele alması, günlük hayatta karşılaşılan sorunların çoğuna çözüm getirme imkânı sağlamıştır. Bu açıdan ahilik yoluna gönül vermiş olanlar günlük hayatla ilgili motivasyonlarını ve ilgilerini hesaba kattığı eğitimsel çabalarda başarılı bir kurum olma özelliği kazanmıştır. Bu anlayış "dinin, insanların sadece Allah'la olan ilişkilerini düzenlemekle kalmadığı aynı zamanda insanların tabiatla, hayvanlarla ve diğer insanlarla ilişkilerini de düzenlediği" şeklindeki anlayış ile uyumluluk göstermektedir. Çünkü din, bireylerin yaşanılan hayatla ilgili tutum ve davranışlarının

³⁶⁵ Kösal, *Ahi Evran ve Ahilik*, s. 85.

³⁶⁶ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 65.

³⁶⁷ Ekinci, *Ahilik*, s. 249.

³⁶⁸ Ekinci, *Ahilik*, s. 251.

oluşmasını etkilemekte, günlük hayatta karşılaştıkları sorunlarına çözüm getirmektedir.³⁶⁹

Fütüvvet ehlinde manevi değerlerle maddi değerlere dayalı faziletler birlikte öğrenilir. Bu sebeple en maddi gibi görünen ekonomik ve ticari mesleklere bakıldığında bile bunlardan her birinin bir piri/öğretici lideri olduğu görülmektedir. Hem meslek, hem de sülük, yaşayan bir kişinin terbiyesi altında elde edilmektedir. Bugünkü eğitim anlayışlarının sıkça vurguladığı eğitimin yaşantıyla sıkı ilişkisi, tarihimizde gerek tasavvufi ve gerekse mesleki eğitimin bir üstat yardımıyla gerçekleşmesi esasına dayandırılmıştır. Böylelikle maddi ve manevi faziletler, görülerek ve yaşanarak tahsil edilmektedir.³⁷⁰

Fütüvvet anlayışının insandaki eksiklikleri gösteren ve onu ideal olana çağıran bir disiplin oluşuyla da tutarlılık arz etmektedir. Şu hâlde tasavvuf gibi fütüvvet de insana sorumluluklar açısından bakması itibarıyla modern yaklaşımlardan ayrılmaktadır.³⁷¹

Ahiliğin ortaya koyduğu eğitim anlayışı yüzyıllar ötesine ışık tutacak bir özelliğe sahiptir. Son zamanlarda ortaya çıkan eğitim anlayışları da bunu doğrulamaktadır. Ancak, bu zengin tarihi tecrübelerimizden yeterince istifade edebildiğimizi söylemek çok güçtür. Bugün ülkemizde basılan kitap sayısı gelişmiş ülkelere kıyas edilemeyecek kadar az ise; kütüphanelerimiz boş, kahvehanelerimiz dolu ise okuyan ve öğrenen bir toplum haline gelmemiş isek bunların sebebini ahiliğin geliştirdiği eğitim felsefesini tam olarak kavrayamamış ve uygulayamamış olmamızda aramalıyız. Ancak zaman geçmiş değildir. 21. yüzyılda çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmamız için, ahiliğin eğitim felsefesinin temel unsurlarını alıp zamanımıza uyarlamamız ve eğitimi hayat boyu devam eden bir hadise haline getirmemiz yeterlidir.³⁷²

Ahi ilim sahibi olmalı, ilmi yoksa talep edip öğrenmelidir. İlim isteyen kişiye cennet yolu açılır. Cahile fütüvvet değmez, cahillik katı ayıptır ve dünyada cahillikten katı bir ayıp yoktur. İlim kuran okumak, ahlak, lütuf, cömertlik, kerem, hayır ve şer

³⁶⁹ Kılavuz, “Ahilik Kurumunda Din ve Ahlak Eğitimi Anlayışı”, s. 619.

³⁷⁰ Erginli, “Bir Değerler Manzumesi Olarak Fütüvvet”, s. 110.

³⁷¹ Erginli, “Bir Değerler Manzumesi Olarak Fütüvvet”, s. 116.

³⁷² Ekinci, *Ahilik*, s. 251-252.

bilmektir.³⁷³ Bundan hareketle bir ahinin saydığımız tüm bu güzel hasletlere sahip olması ve çabası da ilim talep etmek ve o ilmin peşinden gitmek için sarf etmesi gerekir. Ahilikteki eğitimin, kişiyi ideal ölçülere yaklaştırabilme niteliği kadar, suçluların Ahi zaviyelerinde nasıl terbiye edilip topluma ve ekonomiye kazandırıldıklarını da göstermektedir.³⁷⁴

Teşkilat mensubunun hayat tarzı teşkilatta öğretilen dini-ahlaki kurallar doğrultusunda şekillenir. Böylece kişi, evrensel ahlak ve tevhit inancına bağlı, kendisini tanıma ve tanıtmaya yolunu bilen, kabiliyetlerini kullanabilen, insanlık fitratını koruyan şahsiyetli ve iyi insan olur. Ahi zaviyelerinde eğitim, medreselerden farklı olarak geniş bir perspektifte sunuluyordu. Talip kendisine uygun her mahfil, toplantı ve eğlenceye katılabilir ve buralarda yeni şeyler öğrenirdi. Bu usul, zaviyelerdeki terbiye-ahi ilişkisinin, medreselerdeki hoca-talebe ilişkisinden çok daha farklı bir boyutta gelişmesine sebep olmuştur.³⁷⁵

Ahi'nin birkaç iş veya birkaç sanatla değil, kabiliyetine en uygun tek iş veya ek bir sanatla uğraşmasının telkin edilmesi de ayrıca anlamlıdır. İnançta olması gereken tevhidine böylece sanat hayatına yansımaları düşünülmüş, dünyevi işlerde de başarının ancak enerji ve dikkatin yoğunlaşması veya tek yöne teksifi ile mümkün olabileceği ifade edilmeye çalışılmıştır.³⁷⁶

Razavi ise Fütüvvetname-i Kebir isimli eserinde; Şeyhin fetaya, tuğ, alem ve çerağı vermede izlediği bir yol olduğunu, tarikat erbabı arasında bilmek ve uyanık olması gerektiğini, feta pirine hizmet edip edebini yükseltirse ve pirin rızasını gözetirse kendine gerekli olan ilmi amele dönüştürürse şeyhin izni ile ona tuğ, alem ve şed verileceği,³⁷⁷ Kişinin önce kendi çerağını yakması, kendi çerağından müridinin çerağını uyandırması gerektiğini,³⁷⁸ belirterek tarikat adabını da altı madde oluşunu şu sözlerle ifade etmiştir. Adabı tarikat altıdır: evveli erenlerin nazarında diz üzerine oturmaktır. İkincisi sır saklamaktır. Üçüncüsü pirin nazarında az konuşma.

³⁷³ Gölpınarlı, Burgazi ve Fütüvvetnamesi, s. 126-30b.

³⁷⁴ Sarıkaya, "Ahiliğin Dünya Görüşü ve Bunu Oluşturan Dini-Ahlaki Değerler", s. 148.

³⁷⁵ Sarıkaya, "Ahiliğin Dünya Görüşü ve Bunu Oluşturan Dini-Ahlaki Değerler", s. 151.

³⁷⁶ Gündüz, "Fütüvvet, Melamet ve Ahilik ya da Tasavvufi Düşüncede Dünya Anlayışı", s. 47.

³⁷⁷ Razavi, *Fütüvvet-Name-i Kebir*, s. 206-208.

³⁷⁸ Razavi, *Fütüvvet-Name-i Kebir*, s. 216.

Dördüncüsü pirin önünde çağırmamak. Beşincisi pir her ne verse kabul etmektir. Altıncısı halka hor bakmamaktır.³⁷⁹

Özetlemek gerekirse ahilik teşkilatı ve fütüvvet anlayışının eğitim açısından temel prensibi İslam ahlak Felsefesi tarafından belirlenmiş ilkeler doğrultusunda Kur'an ve sünnete uygun, hayatın her alanında işe yarayan ve uygulanabilen bilgiler ile donatılmış bireyler yetiştirmektir. Bu doğrultuda İkili ilişkilere önem verilen, iş başında, uygulamalı ve yaşam boyu süregelen bir öğrenme modeli ile bilen ve bildiğini uygulayan bireyler yetiştirmeyi amaçlamıştır.

2.7. İKTİSADİ AÇIDAN

Fütüvvet geleneğine göre meslek sahibi olmak peygamberlere hatta ilk insan ve peygamber olan Hz. Âdem'e dayandırılır. Peygamberler en az bir veya birden fazla işle meşgul olmuş ve o mesleğin piri sayılmıştır.³⁸⁰ Sühreverdi de fütüvvetnamesinde meslekleri Hz. Âdem ile başlatır. O, "Hz. Âdem her bir çocuğuna bir meslek ve sanat öğretti. Hz. Âdem onlara bu meslek ve sanatları dünyayı imar etmeleri ve ziraatla meşgul olmaları için öğretmişti." demektedir.³⁸¹

İlk insan olan Hz. Âdem yaratıldıktan sonra bütün sanatlar Cebrail tarafından ona öğretmiştir. Buna göre sanatların tamamı Hz. Âdem'e kadar götürülür. Dinle birlikte sanatlar da Hz. Muhammed'le birlikte kemale erdirilir. Hz. Âdem'e bütün sanatlar öğretilmiştir. Ancak bunlardan demircilik, neccarlık, çiftçilik, debbağlık ve çullahlık sanatlarını işlemiştir. Her peygamber mutlaka bir veya daha fazla bir işle meşgul olmuştur. Bunlardan bazıları şu sanatlarla uğraşmıştır: Hz. Şit; cullah, çanak-çömlekçi. Hz. İdris; terzi, iğneci, boyacı, ilm-i nücüm. Hz. Nuh; neccar, gemici, çölmekçi. Hz. İbrahim; kasap, aşçı, ekmekçi, bakkalı, tüccar, yapıcı. Hz. Musa; çoban, cullah, keçeci, bahçıvan. Hz. Muhammed; Tüccar.³⁸²

³⁷⁹ Razavi, *Fütüvvet-Name-i Kebir*, s. 240.

³⁸⁰ Mehmet Şeker, "Türk Tarihinin Kaynağı Olarak Fütüvvet-Nameler", *1. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, C. II, 2011, s. 979.

³⁸¹ Güray Kırpık, "Sühreverdi'nin Dilinden Fütüvvet Ve Ahilik", *Uluslararası Ahilik Sempozyumu Kalite Merkezli Bir Yaşam Bildiri Kitabı*, 2011, s. 397.

³⁸² Torun, *Türkçe Fütüvvet-Nameler*, s. 121.

Hz. Âdem'e kadar dayandırılan iş ve sanat sahibi olma anlayışı Fütüvvet ehlinin de önemle üzerinde durduğu bir konudur. Fütüvvet ehli hirfet ehlidir. Fütüvvet ehli, insanlara hizmet sunan, bunun sonucunda da insanların ve Allah'ın rızasını kazanan kişidir. Hizmet ve rıza için hirfet bir vasıtaadır. Hirfeti olmayanın hizmeti de olmaz anlayışı hâkimdir. Bunun için fütüvvet ehlinin bir iş ve sanatla uğraşması gerekir. Fütüvvet geleneğine göre “kişinin el emeği ile kazandığından daha helal bir kazanç yoktur. Utanılacak hiçbir sanat yoktur. En büyük utanç; sanatı olmamak, bir başkasından medet ummaktır.”³⁸³

Burgazi de fütüvvetnamesinde, fütüvvet geleneğini kabullenen kişinin mutlaka bir işi, bir sanatı olması gerektiğini, işi ve sanatı olmayan kişinin fütüvvet ehli olamayacağını açıkça yazarak bu yolda çalışmanın ve kazancın esas olduğunu ifade eder. Ona göre fütüvvet ehli, kazandığını ortaya dökcektir, cimrilik etmeyecektir, kendisine ait, ancak on sekiz dirhem gümüşü bulunabilir, der. Bu on sekiz dirheme, şahsa ait, ihtiyat akçası, ölüm-dirim parası olarak saklanan para denilir. Çünkü nu miktarda bir paranın sermaye olması mümkün değildir.³⁸⁴

Fütüvvetnamelerde sayılan iş ve sanat dalları şunlardır: abitler (Ehl-i Fukara), alem-darlar (bayraktar, sancaktar), aşçılar, attarlar, ayakkabıcılar (başmakçılar), bağbanlar, bakkallar (yemiş satanlar), balıkçılar, bardakçılar (testiciler, çömlekçiler), bıçakçılar, kılıççılar, boyacılar, cerrahlar, çadırcılar (heymeciler), çanakçılar, çiftçiler, çobanlar, debbağlar, dellaklar-natırlar-külhanlar, demirciler(ahengerler),dokumacılar (Çulha-nessac), Dülger-Neccar (doğramacı, marangoz, ferraş, çıkırıçvb.), etmekçiler(habbazan), gaziler, gemiciler, hafızlar, hallaclar, hammallar (güreşçiler), helvacılar, hurdacılar (Çerçiler), iğneciler (süzenger), kalaycılar, kasaplar, katırcılar, katipler, kazancılar, kazzazlar (ipek işleyen ve satanlar), keçeciler (külâhçılar, takyeciler), kirişçiler, kullabçılar (Çengel, Kanca:egirme çarkı yapanlar), kuyumcular, kürkçüler, kasarlar, mehteran, mücellidler (ciltçiler), müezzinler (sahurcular, dellaler, hoş-hanlar), nalbantlar, semerciler, ulaklar, sabuncular, sahhaflar, sakkalar, sarraclar, seyisler, şatırlar, şairler, tabibler, terziler, tıraş ehli(berber, sünnetçi), ticaret ehli (tacir-bezirgan), tüfekçiler, yapıcılar.³⁸⁵

³⁸³ Torun, *Türkçe Fütüvvet-Nameler*, s. 114.

³⁸⁴ Gölpinarlı, Burgazi ve Fütüvvetnamesi, s. 91.

³⁸⁵ Torun, *Türkçe Fütüvvet-Nameler*, s. 121-153.

Pek çok ilke barındıran fütüvvet geleneği, iş ve sanat ahlakıyla ilgili de ilkeler ifade etmektedir. Bu ilkelerde hırfetin anayasası mahiyetinde bazı maddeleri vardır ki bunlara mutlaka uyulması gerekir. Uyulmadığı takdirde o iş sahibi fütüvvetten düşer veya o iş sahibi teşkilata alınmaz. Kişinin ayıplı mal satmak, hile yapmak, yalan söylemek gibi huylara sahip olması fütüvvetten düşmesine sebep olur. Bu hasletleri taşıyanlarla, halka zararı dokunan (müneccimlik, tellallık gibi) veya yararı olmayan (cambazlık, hokkabazlık gibi) sanatlar pek hoş karşılanmamıştır. Ayrıca her iş ve sanat sahibinin; o iş ve sanatla uğraşmanın şeyhinden, yolundan, şer'inden, edebinden, tarikatından, erkânından, üstadından haberi olmalı, aksi halde gafil olur. Kişi sanatını şeyhinden, müşşidinden bey'at etmeden, iznini almadan kendi kendine işlese onun sanattan elde ettikleri haram sayılır.³⁸⁶

Fütüvvet ehli sanatını gerçekleştirirken, müşteriye karşı güler yüzlü olmalı, sanatını gönülden yapmalı, hileden uzak olmalı, işlediği veya sattığı nesnede ayıp olduğunda gizlememeli, hiç kimseyi alışverişinde aldatmamalıdır. Alışverişte ve işte dürüst olmalı, malını ne övmeli ne de yermelidir. Yapılan hizmet karşılığı elde edilen ücret “alın teri kurumadan” emeği geçene verilmeli, kazancın tamamı kendine ayrılmamalı bir kısmını infak etmelidir.³⁸⁷

Fütüvvetin ilkelerinden olan paylaşımcı bir anlayışın hâkim olmasına çalışılmıştır. Bu anlayış insanlar arasında dayanışmayı ve yardımlaşmayı esas almakta, gelir dağılımında büyük farklılıkların ortaya çıkmasını engellemek istemektedir. Aslında fütüvvet anlayışı, cömertlik anlayışına dayanır.³⁸⁸

Fütüvvet geleneği tüm iş kollarını dinle izah etmiştir. Ölçü olarak da dini esas almıştır.³⁸⁹ Fütüvvet ehlinin niyet ettiği şey insanlara hizmet, sonunda rıza kazanmak olmalıdır. Aksi halde kazancım, çoğalsın onunla övüneyim, bir baskı aracı olarak kullanayım fikrinde ise o kişi şeytana uymaktadır ve fütüvvete layık bulunamaz.³⁹⁰

Kazanç fütüvvet geleneğinde sermayeye dönüşmemekte; hep “hizmet”e kaymakta, bu nedenle bugün devletler için “kazanç getirmeyen yatırımlar” olarak nitelenen bir takım hizmetler bizzat bu teşkilat tarafından yerine getirilmektedir. Bu

³⁸⁶ Torun, *Türkçe Fütüvvet-Nameler*, s. 115.

³⁸⁷ Torun, *Türkçe Fütüvvet-Nameler*, s. 116.

³⁸⁸ Pala, “Türk Kültür Tarihinin Bir Kaynağı Olarak Burgazi Fütüvvetnamesi”, s. 189.

³⁸⁹ Torun, *Türkçe Fütüvvet-Nameler*, s. 120.

³⁹⁰ Torun, *Türkçe Fütüvvet-Nameler*, s. 115.

özelliğinden dolayı fütüvvet teşkilatı, dolayısıyla hırfet ehli toplumda bir istikrar unsuru olmuştur. Bugün emeğini sermayesi ile birleştirip çalışan ve “orta direk” olarak adlandırılan esnaf kesimi gelenek olarak bu istikrar olma özelliğini hala devam ettirmektedir. Yolda kalmışların, hayır kuruluşlarının ilk başvurdukları yerin esnaf olması bu geleneğin kalıntısıdır.³⁹¹

Fütüvvet anlayışını benimseyen Ahi Evran, teşkilatlı bir birlik kurmakla güçlü bir ekonomi oluşturmayı amaç edinmiştir. Bu güçlü ekonomiyi güçlü tutmak için kaliteli üretim yapılması gereğinden hareket eden Ahi Evran, bunu sağlayabilmek için işletmeciliği, üreticiliği iyi bilmenin yanında, sürekliliğini sağlayabilmek için de mesleki eğitimle beraber ahlaki bir alt yapıya ihtiyaç olduğu düşüncesindeydi. Bu nedenle Ahi Evran, öncelikle teşkilat üyelerinin iyi nitelikli birer insan olmalarını amaç edinmiş, Türk toplumunun yozlaşmış yok olmaması için bir takım ahlaki ilkeler belirlemiştir.³⁹²

Ahilik, ahlak, bilim ve çalışma esası üzerine inşa edilmiş bir teşkilattır. Ahiler çalışarak meslek sahibi olmak suretiyle üretim yaparak, topluma ekonomik katkıda bulunurlar ve bunun karşılığında da kazanç elde ederlerdi. "Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi ahiret için çalış" ilkesini benimseyen ahilere göre Allah dünyayı çalışma, gayret ve geçim için uğraşma yeri, ahireti ise ödül ve ceza yeri olarak yaratmıştır. Bu anlayışa göre dünya telaşına dalıp ahireti unutmak onaylanmadığı gibi tamamıyla ahirete odaklanıp dünyayı unutmak da uygun görülmemiştir.³⁹³

Ahilikteki meslek ahlakında, teşkilatın mensupları arasında pazarlık söz konusu değildir. Çünkü Ahi ahlâkını benimseyen kişiler, yüksek fiyatla mal satmayı veya yüksek fiyat isteyerek malın değerinin pazarlık konusu yapılmasını ahlâksızlık olarak görürler.³⁹⁴ Teşkilatın meslek ahlâkının başka bir niteliği de ustaya bağlılıktır. Teşkilatın mensubu, usta dahi olsa kendisini yetiştirenlere her zaman saygılı davranmayı ahlâkî bir erdem olarak kabul eder.³⁹⁵

³⁹¹ Torun, *Türkçe Fütüvvet-Nameler*, s. 116.

³⁹² Özden, “Türk Kültüründe Bir Değerler Eğitim Kurumu Olarak Ahilik”, s. 126.

³⁹³ Kılavuz, “Ahilik Kurumunda Din ve Ahlak Eğitimi Anlayışı”, s. 620.

³⁹⁴ İsmail Kıvrım, “Ahilik Kültüründe Birey-Çevre İlişkisinin Etik İlkeleri”, *Çevre ve Ahlak Sempozyum Bildiri Metinleri*, 2014, s. 545.

³⁹⁵ Kıvrım, “Ahilik Kültüründe Birey-Çevre İlişkisinin Etik İlkeleri”, s. 545.

Ahilere göre, dini görevlerin yanında kişilerin, Allah'ı memnun etmek için yaptığı her davranış da bir ibadet sayılır. Bu amaçla kişi ve toplum faydasına yapılan her olumlu fiil dini ve manevi bir anlam ifade eder. Bu anlayış nedeniyle iş yerleri, onların ibadet yerleri olarak kabul edilir. Ahinin iş yeri Hak kapısı sayılır. Bu kapıdan hürmetle girilir, saygı ve samimiyetle çalışılır, helalinden kazanılır ve helal yerlere harcanır. Teşkilat üyeleri dünyada yaşamak için bilgi, ahlak, sanat, yardımlaşma ve dayanışmanın, Ahiret için de takva ve iman esaslarına yerine getirmenin gerekli olduğunun bilincindedir.³⁹⁶

Tüketici üretilen malı alırken aldığı ürünü hem daha verimli şekilde kullanmak ve ödeyeceği ücret bakımından zarar etmemek, aynı zamanda da üreticinin emeğinin karşılığını vermeyi gözetmektedir ki arz ve talep devamlılığı sürdürülebilsin. Bu bakımdan ekonomiye yönelik davranış biçimleri ben merkezli olmaktan çok özgeci bir yapıya sahiptir. Özgeci ahlak anlayışları, herkesin mutluluğunu gaye edinen anlayışlardır.³⁹⁷

Ahi geleneğinin tespit ettiği kurallar, tamamen uygulamaya yöneliktir ve bunlara uymayanlar, ne iyi bir insan olabilir, ne de iyi bir Ahi. Bu uygulama iş yerlerinde usta-çırak ilişkisi içerisinde eğitimle sağlanırdı. Bu eğitimin başlangıç noktası, ise alınacak çocukların yeteneklerine göre sınıflandırılmalıdır. Çocukların yetenekleri tespit edildikten sonra iş kollarına göre yerleştirilerek yamaklıktan başlatılır ve iki yıl boyunca yamak olarak çalışan çocuk, bu süre sonunda törenle çıraklığa yükseltildi. Yamakların okuyup yazmaları ve bilgili birer çırak olmalarına da özen gösterilmiş ve bu eğitim geleneksel bir ritüel haline getirilmiş ve Ahilik teşkilatı devam ettiği müddetçe sürdürülmüştür.³⁹⁸

Ahilikte fertler: işçi-işveren, üretici-tüketici, kadın-erkek, genç-yaşlı vb. şeklinde sınıflandırılarak birbirleriyle mücadeleye sokulmaz. Böylece toplumda iç huzur ve barışın sağlanması gaye edinilir. Ahilikte ekonomi bir araçtır ve bu aracın amaç haline dönüştürülmesine izin verilmez. Sadece mal, servet ve kazanç için

³⁹⁶ Kılavuz, "Ahilik Kurumunda Din ve Ahlak Eğitimi Anlayışı", s. 620.

³⁹⁷ Özden, "Türk Kültüründe Bir Değerler Eğitim Kurumu Olarak Ahilik", s. 124-125.

³⁹⁸ Özden, "Türk Kültüründe Bir Değerler Eğitim Kurumu Olarak Ahilik", s. 126-127.

çalışmak hiçbir zaman kendi başına bir anlam ifade etmez. Bunlar, ancak kendinden üstün bir amacın gerçekleşmesinin aracı oldukları takdirde bir anlam taşırlar.³⁹⁹

Ahilerin mal ve servet hakkında düşünceleri, onların ekonomik faaliyetlerine de yansımıştır. Ahiler, insanların kendi emekleriyle geçinmelerini ve kimseye muhtaç olmamalarını isterler. Bu sebeple ahinin emeğini değerlendirebileceği bir işi, özellikle bir sanatı olması, ahlaki kural haline getirilmiştir.⁴⁰⁰

Ahilik; hakkına rıza göstermeyerek malına değerinden çok fiyat biçme, zenginleşme peşinde olma, karanlık ve dolaşık kazanç yollarına sapma gibi haram kazanca izin vermez. Öte yandan ahilik, kendini ve yakınlarının geçimini sağlayacak “insafı” ve “dürüst” bir ticarete karşı çıkmaz. Ama mal biriktirme ve yığma peşinde koşan, çıkarıcı ticarete karşıdır. Kolay kazanç, ahi ahlakı yönünden kabul görmez. Kazanç zor olacak, güç olacak, alın teri ve emek karşılığında elde edilecektir. Günümüzde rekabet aracı gibi görülen araçların çoğu ahilikte yasaklanmıştır. Fiyat düşürerek veya daha kalitesiz malzeme kullanarak rekabet yapılamaz.⁴⁰¹

Ahi birlikleri, işçi ve işçi işveren durumundaki çalışanları aynı çatı altında toplamıştır. Ahi birliklerinin ekonomik amaçları yanında ahlaki ve dini fonksiyonları ile mülkiyet anlayışları göz önüne alındığında, bu kurum hiçbir zaman “işbirlikçi” olarak düşünülemez. İşçi-işveren ikilisi birbirinin tamamlayıcısı olarak düşünülmüştür. İşçi-işveren ikilisinin çıkarlarının da birbiri ile ters düşmediği aksine dayanışma içinde bulunmaları gerektiği görüşünden hareket edilirdi.⁴⁰²

Sosyal sorumluluğun konusu olan tüketicinin korunması, hem fütüvvetnamelerde yazılı olarak hem de uygulamadaki en güzel örneği sunan ahilik ilkelerinde bulunmaktadır.⁴⁰³ Ahilik teşkilatının genel prensiplerinin belirlendiği fütüvvetnamelerde toplumsal ve ekonomik hayatın düzenliliğini sağlamak adına tüketici hakları niteliğindeki birçok noktaya değinilmiştir. Üretilen malın kalitesinin kontrolünün düzgün yapılması, çarşı pazardaki satılan malların fiyatlarının

³⁹⁹ Ekinci, *Ahilik*, s. 223.

⁴⁰⁰ Ekinci, *Ahilik*, s. 223-224.

⁴⁰¹ Ekinci, *Ahilik*, s. 224.

⁴⁰² Ekinci, *Ahilik*, s. 246.

⁴⁰³ Kösal, *Ahi Evran ve Ahilik*, s. 102.

belirlenmesinde tüketicinin menfaatinin gözetilmesi fütüvvetnamelerde konuyla ilgili değinilen hususlardandır.

Ahi teşkilatı mensuplarının hayat görüşü, tasavvufçuların hayat görüşünden farklıydı. Yaşamak için yaşatmak gerekir ilkesine inanılan ahilikte her birey, toplumun bir parçası olarak kabul edilir ve bir insanın hoşnutsuzluğu bütün toplumu aşamalı olarak hoşnutsuz edeceğine inanılırdı. Çünkü sosyal hayat ve insanlar arası ilişkiler tasavvufçularınkinden daha sağlam ve daha önem verilen bir konuydu. İnsanlar insan olarak değer görmelerinin yanı sıra toplumun birer ferdi olarak da değerli görülmüştür. Bir insana sadece bir insan gözüyle bakılmamış sahip olduğu diğer statülerde onun toplumdaki değerine değer katmıştır. İyi bir insan olmanın yanı sıra iyi bir esnaf olmak, iyi bir usta olmak veya iyi bir yönetici olmak için çaba harcanılmış ve toplumsal hayata etki eden hususlarda dikkatli davranmaya özen gösterilmiştir.

Ahilikteki “dayanışma”, günümüzdeki kimi meslek kuruluşları gibi “çıkarıcı ve faydacı” bir temel ve amaca dayanmıyor, tam tersi “beraberce yükselmek, ezmeden büyümek, haksızlık etmeden dayanışmak” ilkelerini esas alıyordu. Nitekim günümüz insanının ve dünyanın ihtiyacı olan dayanışma ve rekabet anlayışı da budur.⁴⁰⁴ Örneğin ahilik teşkilatındaki bir esnafın amacı elindeki tüm malları satıp kesesini para ile doldurmak değildir. Bu hem İslam ahlak kurallarına hem de fütüvvet kurallarına uygun olmayan bir durumdur. Esnaf komşunu düşünür onun geçim sıkıntısıyla kendisi de sıkıntı yaşardı. Gelen müşteriye siftah yapmamış olan komşusuna yönlendirip onun da malını satarak kazanç sağlamasına vesile olmak şükür vesilesi sayılırdı.

Ahilik rekabet fikrine kapalı değildi. Ahi birlikleri, daha çok kazanmak, kaliteli ürün vermek, kaliteli hizmet sunmak, vurgunculuk ve haksız rekabet yerine yardımlaşma ve sosyal dayanışma esaslarına bağlı kalmıştır. Bireysel girişim, serbest kazanç, mesleki özgürlük, çıkar çatışması yerine tüm topluma hitap eden bir düzen ve sosyal adalet duygusu, din ve ahlak kuralları üzerine insan edilmiş, barışçı geleneklerle gelişen bir meslek ve iş ahlakı ahi birliklerinin ahengini oluşturmuştur.⁴⁰⁵

⁴⁰⁴ Kösal, *Ahi Evran ve Ahilik*, s. 102-103.

⁴⁰⁵ Kösal, *Ahi Evran ve Ahilik*, s. 103.

Günümüz modern yönetim anlayışlarında ifade edilen müşteri odaklılık kavramı ile ahilik kurumunun ilkelerinin oluşturduğu bir ifade olan “müşteri velinimetimizdir” kavramı eşdeğer anlamlar içermektedir.⁴⁰⁶

Modern toplumlarda ve ülkemizde önemi yenice anlaşılmaya başlayan “tüketicinin korunması” kavramı, ahiliğin temel prensiplerindendi. Ayıplı mal satan veya müşteriye kandıran esnaf, “yolsuz” olarak ilan edilir, ona çeşitli yaptırımlar uygulanırdı.⁴⁰⁷

“Sahte/yanıltıcı reklam” vb. yöntemlerle haksız rekabet oluşturmak mümkün değildi. Çünkü bugün “yalancı reklamcılar” diye ifade edebileceğimiz “boş boş bağırp çağıran tellallar”, zaten ahiliğe girmesi yasak olan topluluklar arasındaydı.⁴⁰⁸ Ve söylediklerine itibar edilmezdi.

Ahilikte her esnaf belirli bir kalitedeki hammaddeyi kullanmak ve hammaddeyi kullanırken ürünün kalitesini düşürmeden üretimini yapmak zorundadır. Bu konuda değişik yöntemlere başvurmak, bağışlanması mümkün olmayan bir hata olarak görülmektedir. Belirli bir kalite ölçüsünün altına düşmek, ahlaki ve vicdani olarak doğru kabul edilmemektedir. “Yolsuz ilan edilme” bir esnaf için ağır ve yüz kızartıcı bir suçtu. “Yolsuz” ilan edilen kişi, sanatı için lazım olan hammaddeyi kimseden alamaz, kimse ona mal vermez, ürettiği ürünü pazarda satamazdı. Kahvelerde kabul görmez, toplantılara katılamaz, kısacası herkes onunla iletişimi koparır, kişi bir anlamda sosyal olarak soyutlanırdı, yani “pabucu dama atılır”dı.⁴⁰⁹

Ahilik kurumu incelendiğinde, adına “kalite” denilmese de “toplam kalite yönetimi”nin temel ilkelerinin uyguladığı görülmektedir. Her şeyden önce felsefe olarak yakın benzerlik içindeki toplam kalite yönetimi ve ahilik kurumundaki uygulamalar, insana bakış açısından benzer bir düşünceye sahiptir. Öte yandan müşteri odaklılık, gaye birliği, kalite ve standart anlayışı, denetim anlayışı, devamlı geliştirme, eğitim, liderlik ve iş ahlakı açısından da uygulamalar birbiri ile benzerlik göstermektedir. Bu sebeple XIII. yüzyılda Osmanlı ve Selçuklu devletlerinin iktisadi hayatını şekillendirmeye başlayan ahilik kurumu, XX. yüzyılın sonlarına doğru

⁴⁰⁶ Kösal, *Ahi Evran ve Ahilik*, s. 103.

⁴⁰⁷ Kösal, *Ahi Evran ve Ahilik*, s. 104.

⁴⁰⁸ Kösal, *Ahi Evran ve Ahilik*, s. 104.

⁴⁰⁹ Kösal, *Ahi Evran ve Ahilik*, s. 104-105.

yönetim literatüründe önem ifade eden Toplam Kalite Yönetiminin bir uygulaması niteliğindedir.⁴¹⁰

Ahilik kurumunda kalite ve standardizasyon çok önemlidir. Belli mal ve hizmetleri üreten, sunan esnaf veya işletmeler aynı çarşıda ya da yakın yerlerde faaliyetlerde bulunurlardı. Aynı yerde faaliyette bulunma hem rekabeti hem de tüketiciye istediği malı en uygun düzeyde daha ucuza sunabilme imkânlarını da beraberinde getirmektedir.⁴¹¹

Modern çağın bir buluşu zannedilen aynı iş dalında çalışanları bir araya getiren “siteler”, bizzat Ahi Evran tarafından XIII. yüzyılda oluşturulmuştu. Ahi Evran, Kayseri’de bir deri imalathanesi kurmuş, ardından bütün dericileri ve diğer sanatkârları içine alan devrin en büyük bir sanayi sitesinde toplamıştır. Her sanat dalındaki birliklerin bir araya toplandığı bu siteler Anadolu’nun diğer şehirlerine de hızla yayılmıştır. Ahi Evran, sanayi sitelerini takiben aynı meslekte faaliyet gösteren esnaflardan meydana gelen çarşılar ve hanların kurulmasına önderlik etmiştir. Bu, günümüz dünyasında, ticari ve ekonomik bakımdan önem ve gereği henüz anlaşılmaya başlayan bir uygulamadır.⁴¹² Ahi Evran tarafından ilk sitelerin kurulmasıyla üretimde rekabet düzeyi artarken malların kalitesinin de en iyi düzeyde olabilmesi için gayret gösterilmiştir. Zamanla bu sitelerin yaygınlaşarak gelişmesi bölgesel kalkınma işgücü açısından büyük atılımların gerçekleşmesine sebep olmuştur.

Tusi’ye göre kazanç sağlamada genellikle üç şarta dikkat etmek gerekir. Birinci şart zulümden, adaletsizlikten kaçınmak, ikinci şart utanılacak şeylerden kaçınmak, üçüncü şart düşüklükten kaçınmaktır. Zulüm ve adaletsizlik, zorbalıkla, ölçü ve tartıdaki farkla veya dolandırıcılık ve hırsızlık yoluyla elde edilen benzeri şeylerdir. Utanılacak olan, yüzsüzlük, soytarılık ve kendini alçaltmakla elde edilen benzeri şeylerdir. Düşüklük ise, daha üstün bir sanata gücü yettiği halde düşük bir sanattan elde edilen benzeri şeylerdir.⁴¹³

Rızık araçlarının en güzeli, adaleti kapsamının ötesinde iffet ve mürüvvete yakın olan; hırs, tamah, kötülükleri işlemekten uzak olan sanattır. Birbirine üstünlük

⁴¹⁰ Kösal, *Ahi Evran ve Ahilik*, s. 105.

⁴¹¹ Kösal, *Ahi Evran ve Ahilik*, s. 106.

⁴¹² Kösal, *Ahi Evran ve Ahilik*, s. 106.

⁴¹³ Tusi, *Ahlak-ı Nasırı*, s. 193.

sağlamak, kibirlenmek, başkasına istemediği bir şeye zorla yaptırmak, arsızlık, kötü nam, itibarını yok etmek, mürüvvetsizlik, namusunu kirletmek ve insanları önemli işlerinden uzaklaştırarak oyalayıp elde edilen her maldan, önemli miktarda olsa bile sakınmak gerekir.⁴¹⁴

Gider ve harcamada ise dört şeyden sakınmak gerekir; birincisi, cimriliktir. İkincisi, israftır. Üçüncüsü, gösteriştir. Dördüncüsü, kötü idaredir.⁴¹⁵

Harcanan mallar da üç grupla sınırlı olmalıdır. Birincisi, sadaka ve zekât gibi din yolunda ve Allah rızasını kazanmak için harcananlardır. İkincisi, hediye, hayır işleri ve bağış gibi cömertlik ve iyilik etme yolunda harcananlardır. Üçüncüsü ise ya uygun olanı arama ya da zararın gitmesi için ihtiyaçlar sebebiyle harcananlardır.⁴¹⁶

Kınalızade'ye göre bir sanata başlayan kişinin o sanatı en iyi şekilde öğrenip uygulaması ve ürününü sattığı kişiyi memnun etmesi, kandırma ve zarardan kaçınması gerekir. Zira müşterinin hayır duası ahiretin iyi ve rızkın bereketli olmasına sebep olur. Bedduası ise ahiretin kötü olmasına ve bereketsizliğe sebep olur.⁴¹⁷

Gasp, zulüm ve halkın incitilmesi yoluyla kazanılan mal, görünüşte çok olsa da manada kıymetsizdir. Helal yolla, zulmetmeden ve dilenmeden kazanılan mal, görünüşte az olsa da manaca kıymetlidir.⁴¹⁸

Malın korunması ve artırılmasında üç kurala dikkat edilmesi gerekir. Birinci kural, ev halkına zarar verecek seviyede korumacı olmamaktır. İkinci kural, dini çiğnememek ve şeriatın farzı olan zekâtı bırakmamaktır. Üçüncü kural, insanlar arasında namus ve mürüvvetine halel getirmemek ve cimrilikle ün bulmamaktır.⁴¹⁹

Ahlaki erdem olarak bakıldığında veren el alan elden üstündür; ekonomik olarak bakıldığında ise, herhalde, alan el veren elden üstündür.⁴²⁰

Bir topluluğu içinde ister işçi ister işveren olunsun, bulundurulması gerekli olan bir tek temel erdem vardır; o da ölçülülüktür. Platon'a göre iş hayatında bulunması

⁴¹⁴ Tusi, *Ahlak-ı Nasiri*, s. 194.

⁴¹⁵ Tusi, *Ahlak-ı Nasiri*, s. 194.

⁴¹⁶ Tusi, *Ahlak-ı Nasiri*, s. 196.

⁴¹⁷ Kınalızade, *Ahlak-ı Alai*, s. 302.

⁴¹⁸ Kınalızade, *Ahlak-ı Alai*, s. 303.

⁴¹⁹ Kınalızade, *Ahlak-ı Alai*, s. 304.

⁴²⁰ Yaran, *İslam Ahlak Felsefesine Giriş*, s. 120.

gerekli olan iş ahlakının iki temel erdemi bulunmaktadır. Bunlar ölçülülük ve doğruluk/adalettir.⁴²¹

Aristoteles de herkes için gereken temel erdemin ölçülülük olduğunu söyler ve onu aşırı uçların herhangi bir tarafında değil orta yolda olmak olarak anlamlandırır. Aristoteles'in saydığı erdemler içinde adaletin de iş hayatı ile yakından bir ilişkisi vardır. O, adalet ve adaletsizliğin farklı manalarını uzun uzadıya ifade eder. Yasaya uymayan, çıkarıcı ve eşitliği gözetmeyen insanın adaletsiz olduğunu, yasaya uyan, faydacı ve işlerinde eşitliği gözetmenin de adaletli olduğunu ifade eder. Ona göre adalet, haksızlık etmek ve haksızlığa maruz kalmanın ortası olan, en önemli erdemdir.⁴²²

Aristoteles'in de İslam Ahlakının da çokça üzerinde durduğu üç ilkesel terim olan ifrat, tefrit ve itidal kavramları ekonomik bakımdan farklı uçlar oluşturur.⁴²³ Ahilik kurumunun insana katmaya çalıştığı erdem ne ifrat nede tefrittir o erdem itidaldir. Önemi üzerine bu kadar durulan ölçülülük kavramı sadece ekonomik alanda değil hayatın her alanında ahilik kurumu için bir düstur niteliği taşımaktadır.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak iktisadi açıdan bakıldığında Ahlak felsefesinin konu ile ilgili değerlerini sosyal hayatın düzenleyicisi olarak görmekteyiz. Ahlak felsefesinin hemen hemen her başlığının sosyal hayatta bir uygulama alanı vardır. İktisadın uygulama alanı da sosyal çevre, çarşı ve pazarlardaki etkileşimdir. Temel amacı ahlaklı birer birey ve esnaf yetiştirmek olan fütüvvet anlayışı, temel prensiplerini Ahlak felsefesinden alarak sosyal hayata bu doğrultuda şekil vermektedir. Doğru sözlü, güvenilir, dürüst ve ahlaklı bir ticaret erbabı yetiştirmeyi amaçlayan fütüvvet ve ahilik anlayışı hedeflediği bu insan profilini oluşturmak için usta çırak ilişkisine dayanan bir eğitim anlayışıyla çekirdekten ahlaklı bireyler yetiştirmeye gayret etmiştir. Ustanın yanında eğitimine başlayan çocuklar sadece birer çırak olarak değil geleceğin toplumunun ekonomistleri ve ticaret hayatının yön vericileri olarak değer görmüşlerdir. Bu doğrultuda adım adım, yavaş yavaş erbabı olmaya çalıştığı mesleğin incelikleri öğretilirken aynı zamandan ticaret ahlakı da aşılanmaya çalışılmıştır.

⁴²¹ Yaran, *İslam Ahlak Felsefesine Giriş*, s. 123.

⁴²² Yaran, *İslam Ahlak Felsefesine Giriş*, s. 123-124.

⁴²³ Yaran, *İslam Ahlak Felsefesine Giriş*, s. 128.

Ahlak sahibi olmayan bir kişinin ekonomik anlamda bir başarı elde etmesi pek mümkün değildir, bir başarı elde etse bile bu uzun vadeli bir başarı olmayacaktır. Çünkü kişiler arasında eşitlik, adalet, kardeşlik, özgürlük ve sevgi gibi ahlaki erdemler olmadığı sürece sağlam bir ekonomik anlayışın gelişmesi mümkün değildir. Ahilik ve Fütüvvet geleneği bu hassasiyete fazlasıyla sahip olduğu için iktisadi açıdan hala günümüzde bizlere ışık tutmaktadır. Dolayısıyla ahiliği kendi çağında görevini yapmış ve sonrasında da tarihin derinliklerinde kalmış bir kurum olarak görmek büyük bir eksikliktir. Çünkü Ahilik tüm zamanlara etki edecek bir donanıma ve bilgi birikimine sahiptir.

Kurum olarak ahilik kendini düşünen, mal mülk hırslarında olan insanlar değil bilakis dünya malına tamah etmeyen, kendisinden çok başkasını düşünen insan modeli yetiştirmeyi amaçlamıştır. Paylaşma, dayanışma ve yardımlaşma gibi Ahlak Felsefesi ilkelerini benimsetmeye çalışan ahilik kurumu para kazanmayı hiçbir zaman temel amaç haline getirmemiştir. Onun amacı diğerkâm insan modeli oluşturmaktır. ‘Komşusu açken tok yatan bizden değildir’ hadisi şerifince elinde ne varsa yoksul ve yardıma muhtaç insanlarla paylaşmak, düşküne yardım etmek ahilik kurumu için bir yaşam felsefesidir.

Sonuç olarak toplumun üreten ve tüketen kesimleri arasındaki dengeyi sağlayan, adalet, yardımlaşma ve dayanışma prensipleri üzerine inşa edilen bir ekonomik anlayışın hayata geçirilmesi için gayret gösterilmiştir. Günümüz ticaret hayatında da aynı gayreti, aynı prensipler doğrultusunda gösterdiğimiz zaman ahilik ve fütüvvet anlayışının yakalamaya çalıştığı ticari hayatı yakalayabiliriz.

2.8. FÜTÜVVET/AHİLİK ANLAYIŞININ YENİDEN İNŞASI

Günümüzde toplumsal düzen, birlik ve dayanışmada değişen siyasi ve ekonomik şartlar nedeniyle olumlu ve olumsuz durumlar oluşabilmektedir. Bu noktada sosyal ilişkilerin ve iktisadi yapının, kültür ve medeniyetimizde köklü bir geçmişe sahip olan ve kardeşlik kültürü olarak bilinen Ahilikle bağlantısının günümüzde nasıl anlaşılıp yansıtıldığı önem arz etmektedir. Ahilik, bireyin tüm yönlerini olumlu yönde

geliştirmeyi amaçlayan bir ahlak, meslek, inanç, hukuk ve eğitim sistemi olarak görülebilir.⁴²⁴

Günümüz Dünyası, teknoloji ve bilgi çağı olsa da “insan” olgusu var oldukça değişmeyen, değerlere sahiptir. Bu değerler, devlet, din, millet olma farkı gözetmeksizin insanlığın ortak değerleridir. Toplum bilinci içinde, dürüst olmak; çevreye yararlı olmak, iyi huylu olmak, güvenilir ve adil olmak vicdan sahibi ve merhametli olmak gibi insani özelliklerle beraber; hürriyet, adalet, eşitlik gibi sosyal kazanımlar bu değerlerin öğeleridir. Günümüzün yükselen değerlerinin özünde Ahiliğin temel ilkeleri bulunmaktadır. Tüketici hakları, sivilleşme, kooperatifçilik, çeşitli mesleki kuruluşların varlığı, sivil toplum kuruluşları Ahilik kültüründen gelmektedir.⁴²⁵

Günümüzün ekonomik şartlarına uyması zor gibi görünse de ahilik, çevresinden kopmayan insan modelinin inşasında yol gösterici ilkeler ve zengin pratiklerle doludur. Ahilik düzeninin dönüşümcü ilkelerini günümüz sosyal politikalarıyla harmanlayarak çözüme katkı sağlayan pratiklerin önü açılabilir.⁴²⁶

Önceleri sevgi, sırasıyla ilahi, manevi ve ruhsal bir boyut taşıırken, günümüz dünyasında bu özelliklerini kaybedip, önce duyguya, sonra tensel arzuya, hazzı ve kısa süreli doyuma indirgenmiştir. Günümüz modern dünyası, amaç olarak görülen insan sevgisinin, araçsal sevgi gösterisine veya sevgisiz saygıya dönüşmesine etki etmiştir. Genel insan sevgisi ideali parçalanmış ve bunun yerine sınıf, ırk, ideoloji, din, dil gibi kapsamlarla sınırlı sevgiler öne geçirilmiştir. Sevgi nesneleri artık bizden olan ve olmayan diye ayrıldıktan sonra bizden olmayan da çoğu kez bize düşman olanla eşleştirilip her türlü sevgi ve şefkatten mahrum bırakılmıştır.⁴²⁷ Sevmek ve sevilmek insan hayatının her evresinde ihtiyaç duyduğu bir duyguyken günümüzde değişen şartlar ve değişen zaman ile sevdiğimiz ve sevilmesini istediğimiz kavramalar büyük ölçüde farklılaşmıştır. Sevgi örneğinde olduğu gibi Fütüvvet ve ahilik anlayışında, toplumda önemli görülen değer yargıları köklü bir değişim geçirerek maneviyattan maddiyata doğru evrilmiştir. Bir ahi için değer verilmesi gereken şeyler manevi

⁴²⁴ Ejder Okumuş, Kamil Sarıtaş, Ayşe Yorulmaz, Fatma. Hazar, Şeyma Altay, “Ahilik Kültürü ve Günümüze Yansımaları(Eskişehir Örneği)”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. IV. S. 8, 2018, s. 7.

⁴²⁵ Öztürk, “Günümüz Dünyasında Hacı Bayram-ı Veli ‘yi Anlamak ve Ahilik Felsefesi”, s. 270-271.

⁴²⁶ Öztürk, “Günümüz Dünyasında Hacı Bayram-ı Veli ‘yi Anlamak ve Ahilik Felsefesi”, s. 271.

⁴²⁷ Yaran, *İslam Ahlak Felsefesine Giriş*, s. 98-100.

duygular ve toplumsal konum ile alakalıdır. Aile bireyleri arasındaki ilişki, yanında yetiştirdiği ustaya veya kendi yanında yetişen çırağa karşı olan sorumluluklar, esnaflar arasındaki özel bağ ve toplumda kazanılan saygınlık bunların başında gelir. Fakat günümüzde bu manevi duygular yerini daha çok maddiyat ve çıkar üzerine kurulan ilişkilere bırakmıştır.

Günümüzün hastalığı olan sevgisizliği ortadan kaldırmak için bazı önlemler alınabilir. Bunun için kişi, birinci olarak, insanlığı, insanın biyolojik yönünden önce insanı insan yapacak olan insani değerleri savunmalı ve geliştirmelidir. İkinci olarak, gerçek, kapsayıcı ve kalıcı sevgiyi, sözde, kısıtlı ve kısa süreli olan düzmece, sağlıksız ve yüzeysel sevgilere indirgemekten vazgeçmeli ve insanların gerçek, samimi, uzun vadede devam eden sevgiyle tanışmalarına olanak sağlanmalıdır. Üçüncü olarak, canlıların ve hatta cansızların gelişimindeki asıl unsurun başta sevgi olmak üzere, şefkat, merhamet ve dayanışma olduğunu görerek sevgiyi değerler sıralamasının en üstün ve en temel konumuna tekrardan yükseltmelidir. Son olarak da, tüm insanlığın geleceğini ilgilendiren sosyal, siyasal, kültürel ve küresel programlarını gerçek ve kapsayıcı sevgiyi merkeze koyarak yeniden düzenlenmelidir.⁴²⁸ Tüm bu önlemlerin temelini kişinin edineceği ahlaki değer yargıları oluşturur. Bu değer yargılarını da insan hayatının her alanına nüfuz etmiş fütüvvet ve ahilik teşkilatının ilkelerinde bulmak mümkündür.

Fütüvvetnamelerin hemen tamamında çeşitli formlarla ve uzun açıklamalarla yer alan ahlaki ilkeleri dikkatle incelediğimizde Ahiliğin dünya görüşü, hayat anlayışı ve yaşam şekilleri ortaya çıkmaktadır. Burada önemle üzerinde durulması gereken nokta, uygulanabilir bir kurallar bütünüyle karşı karşıya oluşumuzdur. Şöyle ki İbnü'l-Arabî'nin derin felsefi izah ve anlayışını, Mevlevilikteki gibi ince ve üst seviyede bir estetik zevki ya da dünyadan el etek çekip bir lokma bir hırka anlayışını benimseyen, bazı sufiyane halleri Ahilikte göremeyiz. Bunlardan farklı olarak Ahilik bize, sufiliğin kendine has yorum ve izahlarının dışında muhatabın anlayabileceği bir üslupla fert ve toplum eğitimini esas alan, halk kültürü içinde eğlenmesini de bilecek kadar dünya ile iç içe yaşayan ama dünyaya tamah etmeyen, gündelik ibadetlerinde dikkat eden, kimseye yük olmadan çalışıp helalinden kazanç elde eden, diğerkâmlığı, başkalarına faydalı olmayı esas alıp paylaşabilen bir dünya görüşü sunar. Bu dünya görüşüyle

⁴²⁸ Yaran, *İslam Ahlak Felsefesine Giriş*, s. 101.

onlar, cami ile ev arasına ya da kişilerin vicdanına sıkıştırılan şekilsel ve afaki bir dini ve ahlaki algılama yerine hayatın her yerinde faal yaşanan etkin bir dini ve ahlaki algılamaya sahiptirler.⁴²⁹

Ahilik teşkilatı ahlaki ilkelerine hayatın her anında benimsetilmesine son derecede önem vermişler, toplum hayatının ideal davranışlarını bütünü ile belirleyip küçük yaşlardan itibaren öğretmeye başlamışlardır. Bu durum günümüzde Milli Eğitim Bakanlığı ile esnaf kuruluşlarına güzel bir örnek teşkil eder. Yüzeysel olarak öğretilen mesleki bilginin hayatta başarılı olmaya yetmediğini günümüz insanı acı bir tecrübe halinde görmektedir.⁴³⁰ Geçmişimizde var olan bu güzel misalleri göz ardı edip yetişen neslin saydığımız hasletlerden yoksun olarak yetişmesine hayıflanmamız üzüntü vericidir. Elimizin altında iyileşmemiz için gerekli olan bir reçete varken biz hasta oluşumuzun derdine düşerek yerimizde sayıyoruz. Halbuki ahilik kurumunun filizlenip yeşerdiği ve zamanında birçok meyve verdiği bu coğrafyada en çok eksikliği duyulan konuların bu teşkilatın temel prensipleri olduğunu görmek, eksikliklerin giderilmesi için nasıl önlemler alınması gerektiği hususunda bize açık bir ipucu vermektedir.

Batı medeniyeti temelinde şekillenen sanayileşme hareketi ile insanın madde üzerindeki hâkimiyeti fazlaşmış ve temel ihtiyaçların giderilmesinde büyük gelişmeler sağlamıştır. Ancak, bu başarının oluşmasında ödenen bedelin uzun süre göz ardı edildiği görülmektedir. Bu bedelin en ağırı, maddeye hâkim hale getirilmeye çalışılan insanın, maddenin kölesi haline gelmesidir.⁴³¹ Önceleri insanlar ürettiği maddelere hükmederken maalesef ki günümüzde üretilen maddeler insanlara hükmetmektedir. Halbuki ahiliğin tüketim anlayışında kişinin ihtiyacı kadar tüketmesi, ihtiyaç fazlasının da başkalarıyla paylaşılması esastır.

Gelişmiş Batı ülkelerinin bugün geldikleri nokta, ekonomik değerinin yükseltilmesi için insana değer verilmesidir. Ancak, araç olarak kullanılan “insana değer verme”nin zamanla amacı değiştirerek insan merkezli sistemlerin gelişmesine zemin hazırlaması ihtimali oldukça yüksektir. Ahilik, yaşanılması kaçınılmaz gibi görünen bu süreçte insanlığa ışıltı tutacak düşünce sisteminin başında gelmektedir.

⁴²⁹ Sarıkaya, “Ahiliğin Dünya Görüşü ve Bunu Oluşturan Dini-Ahlaki Değerler”, s. 156-157.

⁴³⁰ Ekinci, *Ahilik*, s. 55.

⁴³¹ Ekinci, *Ahilik*, s. 63.

Çünkü ahilik, insanı amaç olarak gören, her şeyi insan için düzenleyen ve uygulamada insanın araç haline düşürülmesine izin vermeyen bir düşünce sistemidir, insana gerçekten değer veren düşüncelerinin ulaşacağı son nokta ahiliktir.⁴³²

Ahiliğin dini yönünü ön plana çıkarmak, Müslüman olmayanların bu nimetten yararlanmasına engel olabilir. Bu nedenle ahiliği Evrensel yönlerini ele alan çalışmalar yapmanın insanlığa büyük katkısı olacaktır. Ahilik, özünde Müslüman-Türk milletin, bunun değerini öncelikle bizim anlamamız ve sonra da küreselleşmenin sağladığı fırsatlardan yararlanarak, onu insanlığın hizmetine sunmamız gerekmektedir.⁴³³ Dolayısıyla İslam Ahlakının en temel cevherleriyle donatılmış olan ahilik kurumu sadece Müslümanlarca uygulanabilecek bir hayat değil, bilakis modern zamanda zihinsel bir bunalım geçiren Avrupa toplumunun da feraha ermesi için gerekli olan hayat düzenini sunmaktadır.

Günümüzde insanlar eksiklik duygusunu çoğunlukla maddi öğelerle gidermeye çalışmakta, manevi değerler konusunda ise çoğunlukla kendini yeterli bulmaktadır. Şimdilerde dinin kişiyi manevi değerlere yaklaştıracak zemininden gittikçe uzaklaşmaktayız. Günümüz insanına değerler noktasında seslenen, kendisinde eksiklik hissetmesini sağlayacak, idealleri olan bir disiplin de gözükmemektedir. Bu durum, insanımızın değerler konusundaki eksikliğini kabul edebileceği bir zihni zeminden uzak kalmasının önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır.⁴³⁴

Ahiliğin günümüz evrensel değerlerine kaynaklık ettiği ve gelecek yüzyıllarda da zamanın şartlarına uyum sağlayacak özelliklere sahip olduğu anlaşılmıştır. Özetle, Ahilik, günümüze evrensel değerleri ile uyum gösteren, dünyada benzeri bulunmayan bir kültür ve medeniyet hazinesidir.⁴³⁵ Bu hazineye sahip çıkarak ve geçmiş kültürel mirasımızı özümseyerek aslımızda var olan İslam ahlak kurallarına uygun yaşam modelini hayatımızın her alanında yaşama ve yaşatma gayreti içerisinde olmak zorundayız.

Geçmişimizde var olan fütüvvet ve ahilik sistemi geçmişte var olan birçok sistem gibi etkisini ancak yüzyıllarda yoğun olarak gösterebilmiştir. Günümüzde bu

⁴³² Ekinci, *Ahilik*, s. 64-65.

⁴³³ Ekinci, *Ahilik*, s. 65.

⁴³⁴ Erginli, “Bir Değerler Manzumesi Olarak Fütüvvet”, s. 109.

⁴³⁵ Ekinci, *Ahilik*, s. 260-261.

sistemler etkinliğini neredeyse yitirmiş durumdadır. Çünkü kendi döneminin şartlarında oluşmuş bir yapının sonraki dönemlerde etkinliğinin yoğun bir şekilde hissedilmesi mümkün değildir. Ancak dikkatle incelenirse bu yapıların da içinde her devirde uygulanabilecek yönlerin olduğu görülebilir. Günümüzde de insanlarla olan ilişkilerimizde, dürüst, güvenilir, hak ve hukuka saygı gösteren, cömert, yardımsever, saygılı, şefkatli ve güler yüzlü olma ilkelerini esas alan fütüvvet ve ahilik sisteminin uygulamayı başardığımızda bugün ortaya çıkan birçok problem kendiliğinden ortadan kalkacaktır.

Bizler ekonomik olarak dünyada bir yer edinmek istiyorsak çağımızın gerekliliği olan teknoloji ve bilime donanımlı bir nesil yetiştirmek zorundayız. Tabi ki bunu uygularken de kültürel mirasımız olan ahilik sistemindeki çalışma ahlakından, üretici ve tüketiciyi koruma sistemi ahlakından, kalite kontrol sisteminden, yetiştirdiği kalifiye iş gücünden faydalanılmalıdır. Bu sayede iktisadi açıdan milletimizi daha iyi yerlere götürmüş oluruz.

Günümüzde tüketici hakları olarak uygulanmaya çalışılan sistemin yüzyıllar önce ahilik teşkilatında uygulandığını görebiliriz. Aldatılan bir tüketicinin, en üst ahilik kurumuna kadar şikâyet hakkı vardır. Çünkü ahilikte kaliteli bir üretim ve kaliteli mal için geliştirilmiş kurallar bulunmaktadır. Yani ahilikte henüz ürün imal edilirken kalite kontrolü yapılmakta ve kalitesiz mal üretenlerin pabuçları dama atılarak cezalandırılmaktaydı. Pabucu dama atılan esnaf meslekten ihraç edilmiş sayılırdı ve bir daha o işi yapamazdı.

Günümüzde de tüketici şikâyetlerini değerlendiren ve tüketici haklarını koruyan dernekler ve sivil toplum kuruluşları Ahilik sisteminden günümüze miras kalmış bir durum olarak değerlendirilebilir. Zira günümüzde Esnaf ve Sanatkârlar Odaları, Ticaret ve Sanayi Odaları gibi bazı örgütler Ahilik Teşkilatlarında örnekleri görülen kalite kontrol sistemi, müşteri memnuniyeti, yönetimde ve çalışma alanında etik olma, sorumluluk bilinci gibi kavramlarla ahiliğin temel ilkelerinin bir bölümünü yansıtıyor denebilir. Bu anlamda bu örgütlerle Ahilik teşkilatı arasında bir benzerlik vardır, demek de mümkündür. Bunun neticesinde ahiliğin iktisadi yönünün ortaya çıktığı dönemden bu yana birçok değişikliğe uğramış olmasına rağmen günümüze kadar etkisini ve işlevini sürdüren bir kurum olarak sayabiliriz.

Fütüvvet ve Ahilik ilkelerinin temelini oluşturan, ahlak ve inanç değerlerini canlı tutan “infak” inancının, önceki zamanlarla karşılaştırdığımızda maddi bolluğun yaşandığı günümüz şartlarında, tüketim çılgınlığının, hep bencillığe ve bireyselliğe dönük yönünün, ihtiyaç sahiplerine yönlendirmek yine fütüvvet ve ahilik anlayışının sistemleşmesiyle mümkün olabilir. Çünkü Ahilik, sosyal hayatta bireysel ve toplumsal kişiliğin bütünlük sağlamasını ve dengeli bir yapıya bürünmesini öncelemektedir.

Sonuç olarak Ahilik, teşkilat olarak varlığını sürdürmese de günümüze uygulayabileceğimiz bir ahlak ve değerler olgusunu bizlere kültürel bir miras olarak bırakmıştır. Bu mirastan, bencilliğin ve bireyselliğin ortadan kalktığı, toplumsal değerlerin ön plana çıktığı, sağlam bir iktisadi yapının oluştuğu ve kalıcı, etkili, doğrucu ve yararlı bir eğitim anlayışı, bize kalan en büyük paydır. Zengin bir kültüre sahip milletin fertleri olarak bugünkü sorunlarımıza çözüm ararken geçmişten gelen bu hazineden yararlanmak, yeniden güncellemek ve bugüne uyarlamak üzerimize düşen toplumsal bir ödevdir.

SONUÇ

Düşünce ve medeniyet tarihimiz açısından İslam düşüncesinden neşet eden fütüvvet anlayışı ve oluşturmaya çalıştığı ideal insan modeli son derece önemlidir. Ahlaki ve zihinsel açıdan teori ve pratiği bütünleştiren kâmil insan modeli oluşturulmak hedeflenmiştir. Bu hedefler kapsamında Allah inancı gelişmiş, ibadetlere önem veren, ahlaklı ve sosyal ilişkiler bakımından zengin bir birey modelize edilerek hayata geçirilmeye çalışılmıştır.

Fütüvvet anlayışının temel hedeflerini eğitimde, ekonomide, sosyal hayatta kendini bilen, ikili ilişkilere önem veren, sorumluluklarının bilincinde olan bireyler yetiştirmek oluşturmaktadır. Bu ilkelerin kaynak noktasını da fütüvvetname türünde yazılmış eserler meydana getirmektedir. Fütüvvetnamelerin içeriği oluşturulurken sosyal hayatta uygulanabilir olması ve toplumun yaşayışını olumlu anlamda değiştirebilecek ilkeler içeriyor olması dikkate alınmıştır.

Ortaya konulan ilkeler ve yaşam modelleri ile sadece kendi döneminde ya da kendi ülkesinde değil gelecek nesilleri de düşünerek dünyanın her bölgesinde uygulamaya geçirilme imkânına sahip bir felsefe oluşturulmaya çalışılmıştır. Çağın gerekliliklerini göz önünde tutarak fakat İslami çizgiden ve Türk kültürünün ananelerine de bağlı kalınarak oluşturulan bu felsefe günümüzde dahi insanların sosyal hayatını düzene sokmak için gerekli olan ilkeleri bünyesinde barındırmaktadır.

Muhteva açısından, fütüvvet anlayışı, teorisi belirli noktalarda farklılık göstermekle birlikte İslam ahlak felsefesinin temel prensiplerine dayanan bir öğretinin uygulamaya geçirildiği, pratiğe döküldüğü yaşam sahasıdır. Bahsettiğimiz bu farklılıklar kaynak olarak değil, felsefi bakış açısından ortaya çıkan farklılıklardır. Zira ahlak felsefesi ve İslam ahlak felsefesi daha derin ve sistematik olmasının yanı sıra akademik anlamda bir bütünlük sağlarken, fütüvvetnameler kendisine özgü sistemsiz ve ayrıntıya girmeyen bir yapıdadır. Fakat sistemsizliği ve ayrıntıya girmemesi bir eksiklik olarak kabul edilmemelidir.

Ahlak felsefesi ve fütüvvet anlayışına tanım açısından baktığımızda; fütüvvetin bir tek tanımı olmamakla birlikte, her bir tanım ahlaki içeriği ifade etmektedir. Tanımlarda genel olarak din başta olmak üzere bazen evrensel, bazen yerel ahlaki bakış açıları, bazen bireysel, bazen de toplumsal bakış açısı ön plandadır. Ahlak iyi,

doğru ve güzel olan fiilin, davranış boyutuna dökülmesi sonucu alışkanlık ve meleke haline gelerek içselleştirilmesidir. Bu içselleştirme fütüvvet anlayışında da amaç edinilir. Ahlakın ve fütüvvetin tanımlarından hareket edilerek yapılan tanımlarda, davranışın konu, amaç ve süreç durumları dikkate alındığında, ahlakın konusu, amacı ve süreci ile fütüvvetin konusu, amaç ve süreci benzerlik gösterir. Bu benzerliğin temel nedeni, her ne kadar aynı kelimelerle tanımlanmasa da konularının ahlak olmasından kaynaklanır.

Ahlak felsefesi ve fütüvvet anlayışına ilke açısından baktığımızda; fütüvvet anlayışındaki ilkelerin daha çok eyleme dönük yönleriyle ele alındığı, dolayısıyla olması gerekeni ortaya koyduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, fütüvvet ilkelerinin hayata dönük yüzünü açıkça ortaya koymaktadır. Fütüvvet ehli bunu yaparken, ahlak felsefesi ilkelerinde olduğu gibi herhangi bir temel çerçeveye sıkı sıkıya bağlı kalarak diğer çerçeveleri göz ardı etmez. Ahlak felsefesi ve İslam Ahlak Felsefesine göre çok daha kapsamlıdır. Ayrıca fütüvvetnamelerdeki ilkeleri genellemek pek mümkün değildir. Çünkü ilkelerin sayıca çok olması temel ilke oluşturmakta durumu zorlaştırmaktadır. Bunun için de fütüvvetnamelerdeki ilkelerin akılda kalıcılığı çok zor görünmektedir. Üstelik bu ahlaki ilkeler sistematik de değildir. Araştırmacılar tarafından iyice araştırılmamış olan bu ilkeler felsefede olduğu gibi temel erdem ve yan erdemler şeklinde de ortaya konmamıştır.

Kaynak açısından fütüvvet anlayışı ile ahlak felsefesi farklılık gösterir. Bu farklılık fütüvvetin kaynak olarak Kuran ve sünneti temel alarak ahlaka ilahi bir boyut kazandırırken, ahlak felsefesinin rasyonelliği, Antik Yunan ve Helenistik filozofların görüşlerini kaynak edip ahlaka beşeri bir boyut kazandırmasından kaynaklanır. Ayrıca İslam Ahlak felsefesi de fütüvvet anlayışın her ikisi de Kuran ve sünneti kaynak edinme açısından benzerlik gösterir.

Genel anlamda Ahlak felsefesinde zorlama olmaksızın irade ile değer yargıları dikkate alınarak ahlaki normların ortaya konulmasına odaklanır. Davranışın niyet, oluşum ve pratiğe dökülmesi safhasında Ahlak felsefesi rasyonelliği ve felsefi bakış açısını dikkate alırken, fütüvvet anlayışı ve İslam ahlak felsefesi ekolleri özellikle tasavvufi ahlak dini referans edinir, tevhidi kaygı taşır ve ahiret düşüncesine önemser. Zikredilen bu hususlar fütüvvetin ve İslam ahlakının ahlak felsefesinden farklı şekillerde betimlenmesi yol açmıştır.

Fütüvvet anlayışına bir bütün olarak baktığımızda bu bütünü tamamlayan en önemli parçalardan birinin eğitim olduğunu görebiliriz. Eğitimin temel çekirdeği fütüvvetname türü eserlerin yazılmasıyla başlamıştır. Çünkü eğitim ve öğretim faaliyetlerini gerçekleştirirken işin öğretim kısmını daha çok kitaplar yardımıyla sağlamaktayız. Eğitim kısmının ise ahilik teşkilatının sağlamış olduğu işbaşında öğrenme sahasının yardımıyla gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

Eğitimin zaviye diye isimlendirilen kurumlarda, alanında yetkin kabul edilen hocalar tarafından, karşılıklı olarak veriliyor olması, onu ahlak felsefesinden ayırmaktadır. Zira ahlak felsefesinin genel amacı insanlara teorik olarak düşünsel ve zihinsel yetiler kazandırmakken, fütüvvetin eğitim anlayışının genel amacı ise sosyal hayatta uygulanabilir ilkeleri insanlara kazandırmaktır. Zaviyelerde eğitimi verilen bu ahlak ilkelerinin başlıca dayanağı İslam ahlak felsefesidir. Bu felsefenin temel prensipleri de geçmişten gelen, kültürel olarak kabul görmüş, medeniyetimizin gelişimiyle filizlenen yazılı olmayan ilkelerden de etkilenmiştir.

Fütüvvet anlayışına katkı sağlayan ilkelerden bir diğeri de iktisadi anlayıştır. İktisadi anlayıştan maksat fütüvvet felsefesinin içerisinde yaygınlaştığı toplumun, ekonomik ve sınai açıdan sahip olduğu konumdur. Fütüvvet anlayışınca belirlenen ahlaki yaşam tarzı ahilik teşkilatının mesleki hayatında uygulanarak, ahlaki açıdan kâmil, çalışma açısından mahir kişiler yetişmesini sağlamıştır. Ekonominin temelini oluşturan mesleki eğitime önem veren ahilik kurumu iş başında uygulamalı öğretim metodunu benimseyerek yetişen ustaların fütüvvet kurallarına bağlı kişiler olmasını sağlamaya çalışmıştır.

Ahilik ve fütüvvetin ayrıldığı temel noktalardan biri meslek erbabı olma hususudur. Zira ahilik teşkilatına üye olmak için bir mesleğe, bir zanaata sahip olmak gerekli kılınmışken, fütüvvette böyle bir gereklilik söz konusu değildir. Ahilik teşkilatının genel prensiplerinin belirlendiği fütüvvetnamelerde toplumsal ve ekonomik hayatın düzenliliğini sağlamak adına günümüzde uygulanan tüketici hakları niteliğindeki birçok noktaya değinilmiştir. Üretilen malın kalitesinin kontrolünün düzgün yapılması, çarşı pazardaki satılan malların fiyatlarının belirlenmesinde tüketicinin menfaatinin gözetilmesi bu noktalardandır. Fütüvvetnamelerde belirlenip ahilik teşkilatınca uygulanan ilkeler gereğince bir insana sadece bir insan gözüyle bakılmamış, sahip olduğu diğer statüler de onun toplumdaki değerine değer katmıştır.

İyi bir insan olmanın yanı sıra iyi bir esnaf olmak, iyi bir usta olmak veya iyi bir yönetici olmak için çaba harcanılmış, toplumsal hayata etki eden hususlarda dikkatli davranmaya özen gösterilmiştir.

Tüm bu anlatılanlardan hareketle fütüvvet anlayışının yaşanılan dönem ve coğrafya üzerinde olumlu katkılar sağladığını ifade edebiliriz. Günümüz dünyasında ise teknoloji ve sosyal imkânların gelişmesiyle insan hayatı farklı bir boyut kazanmıştır. Değişen dünya, değişen medeniyetler, fakat değişmeyen bir insan olgusu. İnsanlığın özünde var olan ahlaki ve kültürel değerler söz konusudur. Bu değerler de devlet, din, millet farkı olmaksızın insanlığın ortak değerleridir. Bu değerler içerisinde, dürüst olmak, iyi huylu olmak, çevreye faydalı olmak, güvenilir ve adil olmak, merhamet sahibi olmak gibi insani özelliklerle birlikte hürriyet, adalet, eşitlik gibi sosyal kazanımlar da bu değerlerdendir. Zikredilen değerlerin özünde, fütüvvet anlayışının insana kazandırmaya çalıştığı felsefenin genel ilkeleri yatmaktadır. Fütüvvet anlayışının bu ilkelerinin hayata geçirilmesi günümüz şartları gereği zor gibi görünse de, çıkış noktamız yine fütüvvet anlayışının doğduğu sistem olan eğitim üzerinden olmalıdır. Bu da ortaokul, lise ve üniversitelerde kültür ve medeniyetimize özgü ahlak felsefesi eserleri olan fütüvvetnamelerin okutulması ve yeni ahilerin yetiştirilmesi şeklinde sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Akpınar, Ali, “Fütüvvet Ruhunun Dini Temelleri”, *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, C. I, 2005, ss. 42-61.

Anadol, Cemal, *Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 1991.

Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, çeviren: Furkan Akderin, Say Yayınları, İstanbul, 2017.

Ayhün, Erşahin Ahmet, “Anadolu’ya Müslüman Türk Mayası: Âhilik Teşkilatı”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi*, C. IV, S. 6, 2017, ss. 81-100.

Çağatay, Neşet, *Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1952.

Çağatay, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1981.

Çağatay, Neşet, *Ahilik Nedir*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1990.

Çağrııcı, Mustafa, *Ana Hatlarıyla İslam Ahlakı*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2018.

Demirci, Mehmet, “Ahilik’te Tasavvufi Boyut: Fütüvvet”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 7, 1992, ss. 83-90.

Ekinci, Yusuf, *Ahilik*, Mihrabad Yayınları, İstanbul, 2016.

Erdem, Hüsameddin, *Ahlak Felsefesi*, Er-Hür Yayınları, Konya, 2003.

Erginli, Zafer, “Bir Değerler Manzumesi Olarak Fütüvvet”, *Uluslararası Sempozyum İnsani Değerlerin Yeniden İnşası*, C. III, 2015, ss. 107-119.

Gölpınarlı, Abdülbaki, “İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. II, 1950, ss. 6-354.

Gölpınarlı, Abdülbaki, “Burgazi ve Fütüvvetnamesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XV, S. 1-4, 1954, ss. 76-153.

Günay, Ünver, “Dini Sosyal Bir Kurum Olarak Ahilik”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 10, 1998. ss. 69-77.

Gündüz, İrfan “Fütüvvet, Melamet ve Ahilik ya da Tasavvufi Düşüncede Dünya Anlayışı”, *Eğitim ve Verimlilik Sempozyum Tebliğleri*, 1994, ss. 39-48.

Gündüzöz, Güldane, “Fütüvvetnâmelerde Örnek İnsan Modeli”, *II. Uluslararası Hacı Bacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı I*, 2017, ss. 284-296.

İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, çeviren: A. Sait Aykut, C. I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018.

İbn Miskeveyh, *Ahlakî Olgunlaştırma*, çeviren: Abdulkadir Şener, Cihad Tunç, İsmet Kayaoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983.

İnaltekin, Abdulkadir, “Toplumsal Ahlak Bağlamında Ahilik Teşkilatının Fütüvvet, Edep ve Erkan İlkeleri”, *Uluslar Arası Ahilik Sempozyumu Kalite Merkezli Bir Yaşam Bildiri Kitabı*, 2011, ss. 447-456.

İznikli Eşref Bin Ahmed, *Fütüvvet-Name(İyilik Kitabı)*, hazırlayan: Mustafa Güneş, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2016.

Karaman, Hüseyin “Ebû Bekir Er-Râzî’nin Felsefesinin Kaynakları”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II*, S. 1, 2002, ss. 33-50.

Karaman, Hüseyin “İslam Ahlakının Kaynakları”, *İslam Ahlak Esasları ve Felsefesi*, editör: Müfit Selim Saruhan, Grafiker yayınları, Ankara, 2013a, ss. 39-50.

Karaman, Hüseyin, “İslam Ahlakında Temel Erdemler”, *İslam Ahlak Esasları ve Felsefesi*, editör: Müfit Selim Saruhan, Grafiker yayınları, Ankara, 2013b, ss. 197-211.

Kılavuz, M.Akif, “Ahilik Kurumunda Din ve Ahlak Eğitimi Anlayışı”, *I. Ahi Evran-ı veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, C. II, 2005, ss. 615-268.

Kınalızade Ali Çelebi, *Ahlak-ı Alai*, Sadeleştiren: Murat Demirkol, Fecr Yayınları, Ankara, 2016.

Kırpık, Güray “Sühreverdi'nin Dilinden Fütüvvet Ve Ahilik”, *Uluslararası Ahilik Sempozyumu Kalite Merkezli Bir Yaşam Bildiri Kitabı*, 2011, ss. 395-402.

Kıvrım, İsmail, “Ahilik Kültüründe Birey-Çevre İlişkisinin Etik İlkeleri”, *Çevre ve Ahlak Sempozyum Bildiri Metinleri*, 2014, ss. 539-546.

Köksal, M. Fatih, *Ahi Evran ve Ahilik*, Kırşehir Valiliği Yayınları, Kırşehir, 2006.

Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

Okumuş, Ejder, Sarıtaş, Kamil, Yorulmaz, Ayşe, Hazar, Fatma, Altay, Şeyma, “Ahilik Kültürü ve Günümüze Yansımaları(Eskişehir Örneği)”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. IV. S. 8, 2018, ss. 7-38.

Özdemir, Recep, “Ahilikte Dolaylı ve Dolaysız Ahlak Kuralları”, *Ahilikte İş ve Ticaret Ahlakı Sempozyumu*, 2018, ss. 59-74.

Özden, H. Ömer, “Türk Kültüründe Bir Değerler Eğitim Kurumu Olarak Ahilik”, *Uluslararası Sempozyum İnsani Değerlerin Yeniden İnşası Tebliğler*, C. III, 2015, ss. 121-140.

Özköse, Kadir, “Tasavvufi Öğretiler Bağlamında Ahilikte Şahsiyet Eğitimi”, *Ahilik Uluslar Arası Sempozyumu Kalite Merkezli Bir Yaşam Bildiri Kitabı*, C. 15, S. 2, 2011, ss. 5-19.

Öztürk, Fatma, “Günümüz Dünyasında Hacı Bayram-ı Veli’yi Anlamak ve Ahilik Felsefesi”, *II. Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı 2*, 2017, ss. 261-272.

Pala, Ayhan, “Türk Kültür Tarihinin Bir Kaynağı Olarak Burgazi Fütüvvetnamesi”, *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 44, 2007, s. 183-237.

Pırlanta, İsmail, *Ayyarlar*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul, 2015.

Radavi, *Fütüvvetname-i Tarikat*, hazırlayan: Osman Aydın, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2011.

Razavi, *Fütüvvet-Name-i Kebir*, hazırlayan: Sadullah Gülten, Hacı Yılmaz, editör: Alemdar Yalçın, Gıyasettin Aytaş, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2014.

Sarıkaya, M. Saffet, “Ahiliğin Dünya Görüşü ve Bunu Oluşturan Dini-Ahlaki Değerler”, *İslam ve Çalışma Hayatı Ulusal Sempozyumu*, 2008, ss. 145-157.

Sarıtaş, Kamil, *Giritli Ali Aziz Efendi’de Felsefe*, Otorite Yayınları, Ankara, 2015.

Sarıtaş, Kamil, *Abdürrahim Karahisari’de Tasavvuf Felsefesi*, Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 2015.

Sarıtaş, Kamil, “Ahlak Felsefesi Açısından Fütüvvet Düşüncesine Dair Genel Değerlendirmeler”, *III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu*, C. I, 2018, ss. 411-426.

Sülemi, *Tasavvufta Fütüvvet*, çeviren: Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977.

Şeker, Mehmet “Fütüvvet-namelerin Kültürel Özellikleri”, *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 1, 2006, ss.39-50.

Şeker, Mehmet “Türk Tarihinin Kaynağı Olarak Fütüvvet-Nameler”, *I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, C. II, 2011, ss.975-981.

Şen, Adil, *Sakalar El Kitabı*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2013.

Topal Mehmet ve Çolak, Kamil, “Osmanlı Devleti’nde Ahilik ve Ahi Zaviyeleri”, *Doğu –Batı Düşünce Dergisi*, S. 53, 2010, ss.161-178

Topal, Mehmet ve Çolak, Kamil, “Eskişehir Zaviyelerine Dair Tespitler”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, S. 9, 2015, ss. 51-74.

Torun, Ali, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-Nameler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

Tusi, Nasiruddin, *Ahlak-ı Nasiri*, çeviren: Anar Gafarov, Zaur Şükürov, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2016.

Uslu, Serdar “Platon”, *İlkçağ Felsefesi*, editör: Serdar Uslu, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 2012, ss. 104-131.

Yaran, Cafer Sadık, *İslam Ahlak Felsefesine Giriş*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul, 2018.

